

Beskrifning

Öfver

Å L Ä N D,

Af

FREDRIC WILHELM RÄDLOFF,

Med. Doct. och Provincial-Medicus på Åland.

ÅBO, 1795.

Tryckt i Mag. J. C. FRENCKELLS Boktryckeri.

På egen bekostnad.

A. D. C. J. K. W. I. H. G. P. S. R. T. U. V. W. X. Y. Z.

1870

A. J. A. N. D.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

1870

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

TIL

HANS MAJ: T

KONZULGEN.

STORMÄGTIGSTE
ALLERNÅDIGSTE
KONUNG!

 *S*uför EDER KONGL.
MAJ:TS ögon vågar jag i djupaste

underdånighet nedlägga denna Beskrifning
öfver Åland.

Detta Landskap, ehuru det minsta som
lyder under E D E R K O N G L.
M A J : T S lysande Spira, åger ej min-
dre än Sveriges öfriga tillhörigheter sina märk-
vårdigheter och förmåner.

Oblida öden hafva stundom träffat denna
Skårgård; men äldre tidens olyckor äro ut-
plånade genom en vis Styrelse och Ålands in-
byggare njuta under en vördad Regering en
förnöjd lefnad och erkänna sin lycka.

Med aldradjupaste undersåtliga vörndnad
framhärdar

S T O R M Ä G T I G S T E

A L L E R N Ä D I G S T E

K O N U N G

E D E R K O N G L. M A J : T S

ållerunderdånigste och tropligtigste
tjenare och undersåte

FREDRIC WILHELM RADLOFF,

Innehåll.

Inledning.

- I. Om Ålands Namn, Läge, Vapen och Indelning.
- II. Om Ålands äldsta Inbyggare och märkeligaste Händelser.
- III. Om Ålands Styresmän.
- IV. Om Sunds Socken.
- V. Om Saltviks Socken.
- VI. Om Finströms Socken.
- VII. Om Hammarlands Socken.
- VIII. Om Fomala Socken.
- IX. Om Lemlands Socken.
- X. Om Föglö Socken.
- XI. Om Kumblinge Socken.
- XII. Om Embetsmän och Stater på Åland.
- XIII. Om Kyrkoförfattningen på Åland.
- XIV. Om Utskylder och Rotering.
- XV. Om Ålands Landtsköttsel och Näringsfång.

XVI.

XVI. Om Vågar och Farleder.

XVII. Om Folkmängden och Sjukdomarne.

XVIII. Om Ålands Natural - Historia och
Climat.

XIX. Om Allmogens Lefnadsfätt, Lynne och
Språk.

XX. Om märkvärdige Ålänningar.

Inledning.

ALAND förtjenar, i likhet med Sveriges öfrige Landskap, läkerligen sin egen Beskrifning. De Öar, som utgöra denna Skärgård, äga väl en ringa vidd och en obetydlig folkmängd; men sakna icke derföre flere föremål, värdige all upmärksamhet.

Underrättelser, samlade af Ortens Inbyggare och refor, til alla betydliga ställen i detta Landskap, hafva fatt mig i stånd at författa närvarande Beskrifning. De uplysningar jag begärt, hafva med största benägenhet blifvit mig lemnade; men det oaktadt, torde detta arbete i flere afseenden, vara ofullkomligt, emedan i en aflägsen skärgård, många andra källor måste saknas. Mit ändamål är vunnit, om denna afhandling bidrager til närmare kännedom af et Landskap, som förut ej äger någon fullständig Beskrifning, ehuru rörande det samma, åtskilliga arbeten utkommit, hvilka vid flere tilfällen med nytta blifvit rådfrågade.

Elias Petri Hasselgren, Studerande vid Aca-
demien i Åbo, höll derstädes den 13 April 1662
et Tal: Encomium Alandiæ simpliciter & succincte
adumbrans. Aboæ impressa a Hanssonio in 4:to.

Några hufvudfakliga underrättelser finnas ej i detta arbete. Författaren dog som Comminister i Finström.

Christiern Alander, då studerande; men sedan Eloquentiæ Professor vid Academien i Åbo, höll den 13 Maji 1677: Oratiuncula encomia & laudes districtus infularis maris baltici ejusque incolarum mores & descriptionem totius Alandiæ complexa. Aboæ impressa a Hansonio in 4:to. Detta tal är af samma beskaffenhet som det föregående.

Laurentius O. Hallborg utgaf 1730 under *Scarins* inseende: Dissertatio Academica de Alandia. Den innehåller 91 sidor in 8:vo, och skulle ännu vidare fortsättas; men Författarens dödsfall afbröt detta arbete.

Christopher Tårnström har i tvenne vid Upsala Academie utgifne Disputationer: de Alandia Maris baltici infula, 67 sidor in 4:to beskriwvit Åland. Den förra delen försvarades 1739 under Professor *El. Frondins* och den sednare 1745 under Professor *Ekermans* inseende. Uti Historien förekomma många misstag. *Fårnström* var en af *Linnées* första åhörare och snäll Natural-Historicus samt företog sig, af kärlek til Natural-Historien, som Skepspredikant en resa til China; men dog under vägen den 10 December 1746, vid ön Pulo Candor (1).

Herr Hofrätts-Rådet och Riddaren *Samuel Ebrenmalm* har uti Patriotiska Sällskapets Hus-håll-

(1) Osbecks Ostindiska Resa p. 108.

hållnings-Journal för November månad 1781,
låt it införa en berättelse om Åland, som uplyser
åtskilliga hushålls-omständigheter.

Herr Magister *Daniel Ferdinand Mallén*
har 1792 beskrifvit Lemlands Pastorat uti tvenne
under Herr Professor *Bilmark* utgifne Disputatio-
ner: de Paroecia Alandiæ, Lemland eique annexa
Lumparland.

Herr Magister *Daniel Backman* utgaf 1792,
äfvenledes under Herr Profesfor *Bilmarks* inse-
ende, Differtatio stricturas criticas in Historiam
Alandiæ maris baltici insulæ continens. Uti det-
ta arbete rättas åtskilliga fel hos äldre författare.

I. Om Ålands Namn, Läge, Vapen och Indelning.

ÅLANDS namn är sammanfatt af det gamla Göthiska ordet *A* som betyder vatten (2), och af *Land*. Ortens belägenhet visar, at denna sammanfattning är aldeles passande; men under det tidevarf, då våra Lärde mycket fysfelfatte sig med ordforskningar, upkommo äfven åtskilliga andra meningar om ursprunget af namnet Åland.

Några giflade, at den mängd *ådor* (*Anas Mollissima*), som vartiden vistas i Skärgården, gifvit anledning til namnet, i synnerhet som Fogelfänge tillika med Fiske fordom varit invånarens förnämsta näring, enligt dessa gamla Rim:

Landet är oss ganska godt
Fisk och Fogel ha vi fått
Här är *åd* och ungar nog
Här är fullt hvart enda bo; (3).

Men som dessa Foglar til större delen uppehålla sig ytterst uti Skärgården; så torde denna hedern ej tilhöra dem. An-

(2) *A* aquam in genere & frictiori significato fluvium apud veteres denotavit. *Å* amnis, videtur primitiva sua significatione aquam quamcunque denotasse & hinc *Åland* dici insulam maris baltici tamquam maritimam. Confirmant hoc dialecti antiquiores, nam ut taceam græc. *αα* quod apud Hesychium est *ὄνημα ὕδατων*, Anglosaxones hoc elementum dixere *ea*, Alemanni *aha*, Moesogothi *agha* &c. *Ihres Gloss. Svio-Goth.* pp. 4, 45, 701.

(3) *Hallborg* de Alandia p. 28. *Tårnström* de Alandia p. 4.

Andra ville härleda namnet af *Åar* (4); men utan anledning, emedan på hela Landet knappast träffas någon verkelig å.

At en Drottning, som under en svår storm, fick se Åland, då ofta ropat *å land! å land!* och derigenom namngifvit orten, berättar Biskop *Bång* (5) sig hafva hört af tvenne trovärdige Ålänningar; men til denna berättelse kan ej fättas mera lit än til Biskopens öfriga gissningar; at Åland kunnat få namn genom Tyska Elgvaktare af Tyska ordet *Elend* som betyder Elg, eller af *Ål* (6), en fisk som härstädes verkligen är fällsynt.

En del hafva uphöjdt Åland til et mindre *Atland*, och härledt namnet af As och Oden (7).

Ändteligen hafva äfven några fökt slägtskap med *Alanerne*, och då finnes grekiska, latinska, tyska (8) samt finska och estniska ord (9), tjenliga at namngifva Åland.

Uti Palmshöldska Samlingarne berättas at Gustaf P. Liljeblad in observerat. ad Örnhelmii descript. Svec. ville härleda Åland af *Olands* Härad i Upland; men at J. Bergenhjelm och Lagerlöf påstodo motsatsen (10).

Uti samma Samlingar (11) är äfven en annan berättelse införd, til uplysning om Åländska namnets ursprung. Den innehåller, at Ålands in-

A 3

våna-

- (4) *Tårnström* p. 6. (5) Hist. Eccles. L. 6. Cap. 19 p. 298. (6) L. c. p. 269. (7) *Hallborg* p. 27.
 (8) *Hallborg* p. 21-24. (9) *Möllers* beskrifn. öfver Est- och Lifland p. 58. (10) Topographica. Åbo och Åland. T. 59. p. 447. (11) p. 421, 425.

vånare blifvit kallade *Albini* och *Alani*, emedan de födas med hvitgrå hår. En bifogad förklaring förfäkrar väl, at Ålänningarne ej födas med grå hår; men finner likväl skäl til namnet uti deras hår, som om Vintern blifva hvita af kölden. *Eginbardus* anföres som fagesman; men uti dets arbeten lär Åland ej omtalas, utan sagan härleder sig förmodligen från et ställe hos *Adamus Bremensis* (12).

Om Åland uti forntiden varit känt under något nu mera obrukligt namn, har äfven varit et ämne för äldre forskningar.

Hallborg igenfinner uti Föglö socken otvifvelaktigt *Oonæ*, några öar, hvilka til sit läge nog otydligt omtalas af *Pomponius Mela* (13), och *Plinius* den äldre. Den sednare berättar at dessa öars invånare skulle lefva af fogelägg och hafra, eller efter läsorten uti några manuscRIPTer af fremlingar och sålunda vara människo-ätare (14). De kunna i anseende til detta lefnadsfätt med skäl

- (12) Ibi sunt etiam qui dicuntur Alani vel Albini. Cum canitie nascuntur de quibus *Solinus* auctor meminit. Eorum patriam canes defendunt. Si quando pugnandum est canibus aciem strunt. Ibi sunt homines pallidi, virides & macrobii id est longi (!), quos Bufos appellant Postremo illi qui dicuntur Anthropophagi & humanis vescuntur carnibus. *De Situ Daniæ* p. 59. Edit. Lindenbrogii. (13) *Oonæ* isles des Sarmates selon *Pomponjus mela*. Il semble les mettre au fond de la mer baltique; mais nous ne connaissons point d'isles dans ces cantons auxquelles conviennent les particularités qu'il en raconte. *Diction. classique de la Geographie ancienne*, Paris 1768. (14) — ovis avium & avenis (advenis) incolæ vivant. *Plinius* L. 4. C. 13.

skäl hänföras til ålderdomens geographiska digter, i fynnerhet som de göras til grannar med Fanefier och Hippoder.

Biskop *Bång* hyste den besynnerliga meningen, at Biarmaland, hvilket mycket omtalas uti äldre Historien, skulle vara Åland. Jomala Kyrka förmodar han vara upbyggd i stället för Jomala rika Tempel, och ån Winni, som nämnes uti beskrifningen om Thore Hunds tåg til Biarmaland, gissar han vara endera en liten bäck vid Finströms kyrka, eller ock Finska viken. Namnet Biarmien härleder han af en farled vid Åland, som kallas födra armen, och erhåller genom tillägg af tyska præposition *bey* lätteligen sit ändamål (15). Dessa tankar om Biarmalands läge, vill han likväl ej påtruga någon (16). Denna förefats var ganska billig, emedan efter alla anledningar Biarmaland bör fökas vid Dwina flodens utlopp i hvita hafvet, samt uti andra ännu längre mot öster belägne trackter (17).

Sialand är et landskap, som nämnes af *Sturleson*, då han upräknar de til Svearike hörande

A 4

län-

- (15) Hist. Eccles. Sveog. p. 267. (16) Ita ferio nunc scribimus absque tamen præjudicio aliorum p. 269. — Neque de situ Biarmiæ cum quoquam unquam constitui litigare p. 298. (17) *Joh. Magni* och *Olaus Magni* utfåtta Biarmien vid Lapland. Eric Blodyxe och Harald Gråfell reste dit norr om Finmarken enligt *Sturleson*. Herand och Bose kunde ej heller fara någon annan väg. Se vidare *Lagerbrings* S. R. H. I. D. p. 319, 320. *Schönings* Förfög til de Nordiske Landes gamle Geographie p. 8, 54, 64. *Strahlenbergs* Beschreibung des nördlichen und östlichen Asiens p. 182.

länder (18). Cantzli-Rådet *Lagerbring* (19) förmodar at härmed förstås Åland och Skärgården. *Dalin* (20) uppgifver Roslagen vara det samma som Sialand; men alla de orter, hvilka höra til Roslagen, hafva af ålder blifvit räknade til Folkländerna som kan ses af den förteckning på socknarne uti Upland, hvilken Peringsköld anför efter en 300 års gammal handskrift uti Monumenta per Thiundam (21). *Lagerbrings* gissning styrkes äfven något af den likhet som är emellan namnen Sialand och Åland.

Åland är til landvidd det minsta af Sveriges Landskap. Det består af en vidlöftig uti Östersjön liggande Skärgård, som sträcker sig från 59 gr. 47 m. Polhögd til 60 gr. 32 m., och från 36 gr. 57 m., Längd til 39 gr. 47 m, första Meridian räknad från Ön Ferro. Den del af Östersjön, som i söder omgifver Åland, behåller sitt namn; men den delen som sträcker sig från Ögstens Båk til Lågfjärns Båk, och i Väster skiljer Åland från Upland, kallas egenteligen Ålandshaf (22). Bredden af detta haf från Ekerön på Åland, til Griffelhamns Post-Contoir i Roslagen, är något öfver 5 mil. I Norr mötes Åland af Bottenhafvet. Vattuskifte kallas det Vattudrag, som i Öster skiljer detta Landskap från Töfsala och Korpo Pastorater i Åbo Län. På de trångaste ställen i Norr, är detta pass endast en half mil bredt; men i Söder är bredden ofta öfver 3 mil.

Åland

(18) Tha er en femti *Sialand* oc that ther ligr til. That ligr et eyfra med hafino. (19) S. R. H. I. D. p. 311. (20) S. R. H. I. D. p. 3, 56, 100, 255. (21) I. Cap. p. 14. (22) Vice Amiralen *Nordenankars* Tal om Strömgångarne i Östersjön p. 12.

Åland innehåller öfver 80 bebodda Öar; men den Ön som vanligen kallas fasta Åland, är betydligast, och hyfer $\frac{3}{7}$ af Folkmängden. Längden af denna Ö är $3\frac{3}{4}$ mil, från Gethabergen uti Finström til Ytternäs by uti Jomala, och Bredden 3 mil från Frebbenby Gältgiffvaregård uti Hammarland, til Bomarsfunds landnings ställe uti Sund. Den vanliga vägen emellan dessa ställen, afviker från en rak linea, och är betydliggen längre.

Areal innehållet af hela Åland, är i det närmaste 11 Svenska quadrat mil.

Vid *Tårnströms* Disputation om Åland, är en liten Charta i trädsnitt bifogad; men den tjernar ej til fynnerlig uplysning. En Charta, innehållande La partie occidentale du golfe de Finlande af T. *Mayer* cura Homan. hæred. 1751, föreställer äfvenledes Åland, ehuru nog oredigt. 1789 utgaf *Kongl. Landtmåterie Contoirtet* en Charta öfver Åland, med en del af Svenska och Finska skären. På denna noggranna Charta, finnas nästan alla Byar, och större delen af de många holmar samt skär, som omgifva Landet. Oriktigt kallas likväl et til Lemlands Pastorat hörande Capell, Clemetsby. Rätta namnet är Lumparland. Vid Kökars Capell är liten skärgård, Österiskär, som bebos af 2 Bönder, utlemnad (23).

A 5

Ef

(23) De på denna Charta ej utfatte Byar äro; i *Saltvik*: Lafsböle, Lafö, Solis; i *Finström* och *Getha* Capell: Finnö, Westergetha; i *Jomala*: Andersböle, Buskböle, Jomala, Karböle, Kila, Mycketby, Torp; i *Lemland*: Bitstorp, Norrby, Söderby; i *Kumbänge* och *Brändö* Capell: Baggholma.

Et Sjøkort öfver Norra delen af Österfjön, Ålandshaf och Södra delen af Bottenhafvet, utgafs 1791 af Herr Vice Amiralen och Riddaren *Nordenankar*.

Hafvet delar Åland i ganska många större och mindre Öar, hvilka ännu vidare igenomskäras af djupt ingående vikar, som tillkapa en nästan oräknelig mängd uddar, näs och hamnar. Vidlöftiga blinda skär och klippor möta vid alla kuster, och göra Farvattnet svårt.

Infjörar finnas til stort antal; men ingen är af betydighet. Strömmar saknas aldeles. Några Bäckar kunna likväl höft och vår drifva enbladiga Sågqvarnar. De i *Tunelds* Geographie anförde Åar, Finström och Lemström, äro ej annat än diken. Berg träffas öfveralt; och betydliga slätter fällan. De vidlyftigaste Bergssträckor äro Gethabergen uti Finströms socken, och Longbergsöda eller Åsgårdabergen uti Saltviks socken. Bergarten är allmänt röd groftärnig Granit, och kallas af *Linnée*, som trodde hela Ålands grundval bestå af samma stenlag, *Saxum Alandicum* (24). När Kumblinge Pastorat samt Sottunga och Kökars Capeller undantagas, der bergen bestå dels af detta ämne och dels af mörkgrå skimmerrådande bergart, med hvita Quartsådror; så äger Åland endast röda Granitberg.

Landets utseende är i allmänhet ganska vackert och behagligt, i synnerhet genom en beständig omväxling af fjö och land.

Åland

(24) Tota fere Alandia infula pro fundamento agnoscit petram e spato opaco rufo compositam, paucis admodum heterogeneis particulis immixtis. *Flor. Lapponic.* p. 343. *Syst. Nat.* edit. 2:da p. 10.

Åland har namn af *Greffskap*, och för uti *Vapnet* en Elg med ring om halsen, i blått fält (25). *A. Buræus*, ehuru en tid Häradshöfdinge i orten, och *M. Wexionius* (Gyllenstolpe) förblanda Åland med Öland, då de föregifva tvenne Rådjur vara Ålands vapen.

Ålands *Härads Sigill* föreställer Konung Olof den helige uti sittande ställning med Krona, Änterbila och Riksäppl. Omskriften är: S. Beati: Olaws: de Staozarswio. Det fista ordet har gifvit *Tårnström* anledning, at härleda den Olof som föreställes i Sigillet, från Sverige, och at göra honom til Ståthållare öfver Åland, samt ägare af Tofarby i Sunds socken (26); men uti Svenska Historien är ej någon annan helig Olof känd, än Norska Konungen Olof Haraldsön, hvars rycktbara helighet föranlätit Ålänningarne at antaga honom til Skydshelgon (27). *Hallborg* som förmodat, at Sigillet blifvit omgjordt, och bokstäfverna, hvilka i början varit med munkstyl, bortbytte mot oricktiga latinska, vill läsa Sotaskärs wik, i stället för Staozarswio. Herr Magister *Backman* förmodar rätta läsningen vara: Sotaskär Swio (28). Sotaskär har afseende på den seger Olof Haraldsön vann öfver Wikingen Sote

(25) Gref *Dahlbergs* *Svecia antiqua & hodierna*. (26) *Diff. de Alandia* p. 13. (27) Olof den heliges dyrkan var ej allenast allmän uti de Nordiske Riken, utan äfven uti Preussen, England, Constantinopel och flere ställen. Se *Scarin* de S. Olavi M. R. pravo religionis zelo och de där anförde Författare. *Botins* Sammandrag af S. H. 5 Afd. p. 361. *Celfii* Kyrko-Historia 2 D. p. 46. (28) pag. 17.

Sote vid et ställe af detta namn (29). Några hafva fökt detta skär uti Sottunga på Åland (30); men de fleste uti Sotholms län i Södermanland (31).

Messenius berättar, at Åland fordom blifvit styrdt af egna Konungar; men ehuru det är nog troligt, at Vikingar, samt Sjö och Näskonungar uti äldre tider härstädes haft et beqvämt tilhåll, så saknas likväl alla bevis om verkliga förhål- landet (32).

Den äldsta underrättelse Historien lemnar om Ålands styrelse, visar at detta Land uti 14:de århundrade, hörde til Åbo Stift och Finlands Lagmansdöme. Höfvidsmän tilfattes, dels af Regeringen och dels af de Herrar, som innehade Åland under länsrätt, beförjde ortens öfriga an- gelägenheter. Dessa Befälhafvare kallas Advoca- ti, Fogtar, Höfvidsmän och slutligen Ståthållare. År 1634 uphörde Ståthållare-embetet, och Å- land förvandlades til et Fögderi, under Åbo Län.

Äldre utländska Geographer, räkna vänli- gen Åland til Upland. *Messenius*, ehuru Svensk, yttrar samma mening uti Finlands Rimkrönika (33).

Uti

- (29) That haufft bardist Olafr ena fyrstu oruffa vid Sotafker, thad er i Swea fkerium, thad bardist han vid Wikinga, oc er sa Soti nefndur er fyrri them war. *S. Olofs Saga* Cap. 21. (30) *Hallborg* de Alandia p. 71, 72. *Hallenius* de Borea Fennia P. I. p. 50. (31) *Venelius* in notis ad Hervoram p. 79. Hr. Professor *Fant*: de esthonum in mælero piratica p. 5. *Celsiz* Kyrko-Historia 2 D. p. 98. Den Charta som ätföljer *Schönings* edition af *Sturleson*, utfätter äfven Sotaskär uti Svenska skären. (32) *Scandia illustrata* T. I. p. 7. (33) - - - Härunder (nemligen Finland)

Åländningen ej räknas måst

Til Swerjes land ligger den bäst. p. 22.

Uti Större Rimkrönikan upräknas vid Christian I. val, Åland äfvenledes ibland Svenska Landskap (34); men förmodligen af ingen annan grund än Ålänningarnas skyndsamma ankomst til detta möte.

ÅLAND innefattar följande 8 Moderkyrkor och 7 Capell: *Sund* med *Vårdö* eller *Sundskårs* Capell, *Saltvik*, *Finsström* med *Getha* Capell, *Hammarland* med *Ekerö* Capell, *Fomala*, *Lemland* med *Lumparlands* Capell, *Föglö* med *Kökars* och *Sotunga* Capeller och *Kumblinge* med *Brändö* Capell (35).

De 6 förstnämnde Moder - Församlingar, som tillika med Getha Capell äro sammanhängande, kallas *Fasta Åland*. Härifrån skiljas Capellen Vårdö, Ekerö och Lumparland, endast genom smärre sund; men Kumblinge och Föglö Församlingar med tilhörande Capeller äro mera aflägsne och spridde.

Uti dessa 8 socknar finnas $429\frac{1}{3}$ förmedlade Mantal; nemligen: $175\frac{2}{5}$ Kronoskatte, $295\frac{1\frac{3}{4}}{1\frac{3}{4}}$ Kronor, och $18\frac{1}{2}$ Frälse. Af Krono mantalen utgöra 3 Kungsgårdar $27\frac{2\frac{3}{2}}{3\frac{3}{2}}$; 13 Prestgårdar $12\frac{1\frac{1}{4}}{1\frac{1}{4}}$ och 4 Boställen $2\frac{2\frac{3}{4}}{2\frac{3}{4}}$. Af Frellet uptaga 5 Säterier $6\frac{3}{4}$ mantal.

Oförmedlade mantal räknas $761\frac{1}{3}$. Hela Gårdar eller härstädes så kallade Hemman äro 971.

II. Om

---

(34) *Åland*, Tiendeland ok fiådrunga måder

Flugo tha som itt hastigt wäder m. m. p. 503.

(35) Uti Bilagan N:o 8 til *Duræi* Dagbok vid 1682 års Riksdag, upgifves Åland til 10 Prästgård och 910 Mantal; men Författaren har varit illa underrättad.

II. Om Ålands äldsta Inbyggare och märkeligaste Händelser.

När Åland först omtalas hos Häldateknare, lär vara svårt at utreda. Uti *Fundin Noregur*, hvars händelser inträffa för *Christi* födelse, talas redan om *Ålandsbaf*, och berättas at *Gore* farit deröfver, då han fökte sin fyfter *Goa* (1); men denna saga innehåller, efter all anledning, endast en vacker digt, och kan således ej tjena til bevis om Ålands ålder (2).

Skulle *Alanernas* härkomst kunna ledas från Åland; så blifva Ålands första invånare onekeligen märkvärdiga. Fele af våra Häldateknare som: *Olaus Magni*, *Johannes Magni* (3), *Messenius* (4), *Bazius* (5), *And. Spole* (6) och *Rudbeck* (7), hafva varit af den tankan; men sedan man börjat at nyttja bevis uti Historien, lär hvar och en lätteligen finna, at Alanerne, som redan vid *Christi* födelse (8) utgjorde en väldig Folkstam, ej kunna vara en åländsk utflyttning. Cantz-

- (1) *Björners Kämpadater* p. 2. (2) *Ihres* Bref om Eddan p. 26, 27. (3) Han är likväl så billig, och anser sin mening som en gifsning. — Ther man skulle föra the Alaners härkomst til then stora *Ön Scandiam*, så kan man väl tro them hafva varit *Ålendingarne*. 15 Bok. 19 Cap. p. 441, 442. (4) *Scand. illust.* Tom. 13. p. 17. (5) *Invent. Eccles. Svegoth.* p. 22. (6) *Dissert. Chronol. Geograph. exhibens originem populi Svegothici* 1675. (7) *Atlant.* I Tom. p. 396. 3 Tom. p. 326, 336 och 523. (8) *Ptolomæus*, *Dionysius periegeta*, *Josephus*, *Svetonius*, *Plinius* och *Martialis* omtala Alanerne som et bekant folkslag, och *Ammianus Marcellinus* lem-
nar en vidlyftig beskrifning om dem.

Cantzli-Rådet *Lagerbring* har uti en 1751 utgifven Disputation (9) härledt Alanerne ifrån Halland; men sedan han vidare tänkt på faken, nekar han aldeles deras utvandring ifrån Sverige (10).

Subm lemnar oss eljest en lärd underrättelse om *Alanerne* uti sin bok: *de Nordiske Folks äldste oprindelse* (11). Han härleder *Afarnne* ifrån dem, och således torde de hädanefter i itället för afkomlingar, blifva anfedde för Stammafäder. *Dalin* (12) fägrer äfvenledes, at Alanerne voro nästan desamma som *Afarnne*.

Uti de stridigheter som varit emellan Häfdateknare om *Waregerne*, nämnes Åland ganska ofta. Cantzli-Rådet *Scarin* har ej underlåtit, at uti sin afhandling om Waregerne (13) anföra Wargata, Wargfund, Wargham och flere ställen på Åland, hvilka börja med Warg. Han föker likväl ej, at i anledning af dessa namn bevisa Waregernas härkomst från Åland, utan endast från Sverige i allmänhet.

Björner, som uti Pile Odds Saga funnit en Väringe boende på Ekerö, vill gärna, til styrka för sina Wareger, finna detta Ekerö vid Åland, ehuru han medgifver at det med lika skäl kan fokas uti Norrige (14).

Hvad

- (9) De Hallandia in genere. Respond. *Grimbäck* (10) S. R. H. 1 D. p. 543. (11) Från s. 24 til s. 58. (12) Svenska Historien 1 D. 2 C. p. 21. (13) De origine prisca gentis Varegorum Aboæ 1734. (14) Schediasma de Waregis Heroibus scandinavibus & primis Russiæ dynastiis. 1743, p. 24.

Hvad *Lagerbrig* (15) anför om anledning til namnet Wareger af Wargham m. m. på Åland, är säkerligen ej uti allvarfam mening; i synnerhet som han uti hela afhandlingen bevisar Swear och Wareger vara samma Folkslag.

Ålands verkeliga äldsta bebyggare hafva säkerligen först varit *Lappar* och sedan *Finnar*.

Af de förftnämnde bibehålles minnet uti namnen *Lappo*, *Lapböle*, *Lapwåsi* och åtskilliga Lapska Stenfättningar (16). De sednare hafva namngifvit Jomala och Koskinpää, samt gifvit anledning til namnen *Finby*, *Finström*, *Finnö*, *Fincko*, *Finholm* m. fl.

Redan under Hedendomen hafva Svenska inbyggare intagit Finnarnes ställe. Et ofvikeligt bevis häraf, är den stora mängd af Ätthögar som träffas öfver alt uti Landet, och hvilkas ursprung ej kan hänföras til Christendomens början, då endast en eller annan lades uti hög. Uti hela det öfriga Finland, finnas inga Ättebackar, förmodligen, emedan Svenskarne under hedniska tiden, ej hade derstädes någon fast fot (17). Uti Ålands Ättehögar, har man härtills ej funnit annat, än illa brände grafkrukor.

Fråd hvad ort uti Sverige Ålänningarne härstamma, lär ej kunna afgöras. *Hallenius* (18), som

(15) S. R. H. I D. p. 599. (16) Vid Bolstaholm

fins en sådan lemning, utom på flere andra ställen.

(17) *Scarin de S. Henrico fennorum Apostolo* P. I. p. 50. *Björner Descript. Gothunheim*, pag. 44, 45.

(18) *Hallenius præf. Hassel de Borea Fennia*, p. 50.

som anför *Bureus* til sagesman, berättar at Helsingar och Finnar fordom fört grufveliga krig, samt at Helsingarne som öfvervinnare, fatt sig ned uti Finland. Om Ålänningarne äro afkomlingar af dessa eröfrare, anser han likväl för oafgjordt, och var denna förfigtighet ganska nödig, emedan *Buræi* sägen ännu är obevikt.

Ålands äldre händelser finnas således ej antecknade. Först i 14:de århundrade börjar detta land synas i Historien. Äfven sedan den tiden har Åland mycket föllan lysfelfatt våra Häfdateknare, hvilket vanligen betyder, at inga stora olyckor timat.

År 1315 när Konung *Birger* nödgades dela Riket med sina Bröder Hertigarne *Eric* och *Waldemar*, så erhöll den sistnämnde, utom andra landskap äfven *Åland* på sin lott (19).

Genom et bref, dat. apud *Alandiam* in insula dicta Wardhö, A. 1347 feria 2:da infra octavas nativitatis b. Virginis, bekräftade Konung *Magnus Smek*, en vanlig Smörränta, Föremark kallad, som i Nyland och på flere ställen skulle betalas til Biskopen i Åbo (20).

1388 öfverlemnade Riks-Drotten *Bo Jóns-Jons* Testaments-executorer, *Castelholm* tillika med större delen af dess öfrige innehafde förlänningar til Kronan (21).

1433 lät *Eric Puke* vid Engelbrechts patriotiska upresning, genom Jean Folkesson intaga *Castelholm*.

(19) *Hadorphs* bilagor til Rim-Krönikan. (20) Scand. Illust. Tom. 10. p. 16. (21) Scand. Illust. Tom. 3. p. 31.

Stolholms Slott, som Fru Ida, Riks-Rådet Bengt Togvifchs enka, hade uti förläning (22).

År 1440 fick *Carl Knutsfon* Konung *Christophers* förlänings-bref på Åbo Biskopsdöme, dat. Köpenhamn andre dagen efter Vår Fru asuncionis och således äfven på Åland; men uti Riksfens Råds förlänings-bref som han följande året fick i Calmar, Tisdagen näst efter Vår Fru dag visitacionis, undantages Castelholm och Åland. Samma år, vigilia b. Mathæi apostoli & evangelisthæ, gaf Konung *Christopher* til *Carl Knutsfon* bekräftelse på Slott och Län i Finland. Hvad likväl Åland angår lär det förblifvit vid Rådets författning (23).

År 1499 då *Eric Jobansfon Wase* innehade Åland, hitskickades af *Sten Sture* den äldre, Sveriges tilkommande Konung *Gustaf Ericsson*, emedan han redan vid en ålder af 9 år, ådrog sig för mycken upmärksamhet af Konung *Hans* i Danmark. Bemålte Konung ville föra honom med sig til Danmark, och skall, sedan han erhållit under rättelse om hans bortresa, hafva sagt: det Vargungen sluppit honom ur nätet (24).

Genom bref, dat. Upsala den 19 Martii 1537, förordnade Konung *Gustaf I*, at Åland ej vidare skulle användas til förläning, "efter (som orden lyda uti Palmköldska handlingarne, (25)) samme län för några orsaker skulld icke väl kunde umbäras ifrån *Stockholms* Slott, besynnerlig för
kalk

(22) Rimkrönikan p. 194. (23) *Dalins* S. R. H. 2 D. p. 691. *Lagerbring* S. R. H. 4 D. p. 209. (24) *Dalins* S. R. H. 2 D. 19 Cap. §. 22 p. 841. 3 D. I Band. I cap. I §. p. 4. not. g. (25) Tom. 59 Åbo och Åland p. 435.

kalk och weed, then Råjakt och annan läglighet skuld som ther opå landet är, therföre och visse personer ditkickades som Slottet och landet på Kongl. Majts vägnar annama skulle samt med dess Inventario."

År 1555 när Konung *Gustaf* for öfver til Finland, at freda landet från Rysfarnes infall, mötte han på Skiftet i Ålands Skärgård Lifländska Sändningebud, som lofvade honom bistånd uti kriget med Ryssland (26).

Om våren 1556 vistades Konung *Gustaf* på Castelholm, och har han härifrån ikrifvit åtskilliga bref, angående det Ryska kriget, en ny myntordning och andra angelägenheter. *Drottningen* och Hertig *Johan* uppehöll sig äfven denna tiden på Åland (27).

Den 27 Junii 1556 förklarade Konung *Gustaf* sin Son *Johan* til Hertig af Finland, hvarunder Åland äfven inbegreps. Uti Testamentet af den 1 Julii 1560 stadfästes ytterligare detta förordnande (28).

Den 16 April 1569 förläntes Åland til Enke-Drottningen *Catbarina Stenbock*. *Celsius* berättar, at hon merendels vistats inom detta Lifgeding (29); men *Peringschöld* skrifer åter, at hon städigt hade sit hofhåld på Strömsholm (30).

B 2

Tro-

(26) *Dalins S. R. H. 3 D. 1 Band. p. 451.* (27)

Stiernmans Samling af Konunga Bref p. 144, 145.

Historiska Samlingar 1 D. p. 81, 90. (28) *Gustaf I Historia af Tegel p. 329.* *Stiernmans Samling*

af Riksdags Beslut 1 D. p. 229. (29) *Konung*

Eric 14 Historia p. 6. (30) *Monumenta Uplandi-*

ca 2 Flocken p. 69.

Troligen öfvergif bemälte Drottning Åland under oroligheterna emellan Konung *Sigismund* och Härtig *Carl*, i fall hon någon tid varit härstädes beständigt boende.

Konung *Johan* gaf den 4 Januarii 1590, sin Son Härtig *Johan* öppet bref på åtkilliga förläningar och deribland äfven på Åland, hvaraf han skulle kallas Grefve (31). Om Härtigen verkligen varit i besittning och EnkeDrottning *Catharina* deremot någon tid i mistning af Åland, lär ej kunna med-läkerhet utredas, äfven som underrättelse saknas huru denna dubbla förläning blifvit bilagd; men at EnkeDrottningen endera förblifvit eller återkommit uti besittningen af Åland intyga sednare handlingar.

Den 18 Maji 1594 gaf Konung *Sigismund* henne stadfästelse på alla förläningar och lät utomdels utfärda et öppet bref på Ålands Häradshöfdingedöme, dat. Elfsnabben den 21 Julii 1594 (32).

Den 3 Januarii 1606 lemnade EnkeDrottning *Catharina* Åland til Konung *Carl* 9 emot Drottningholm (33). Andra utfätta detta byte til år 1603 (34).

Af de fridigheter som yppades emellan Konung *Sigismund* och Härtig *Carl* hade Åland en bety-

(31) Åbo Tidningar 1778, N:o 18, 19, 20. Moment. Upland. p. 64, 76. (32) Bilagor til K. *Carl* 9 Rimkrönika p. 281. (33) *Hallenbergs* S. R. H. under K. Gustaf Adolfs Regering i D. p. 234. (34) Moment. Upl. p. 64. *Rhyzelii* Sveio Goth. munita p. 53.

betydande känning. År 1597 fökte väl Härtigen, at med sin egen närvaro qväfva *Sigismunds* anhang uti Finland; men Konungens medhållare hade följande året ej allenast öfverhanden uti den Landsorten; utan hotade äfven med infall uti Sverige. Härtigen befalte derforre *Bjelkenstierna* som innehade *Castelholm*, at han skulle hålla sig beredd mot *Arvid Stålarv* och det Finska krigsfolket (35); men uti Julii månad seglade 3000 Konung Sigismund tilgifne Finnar förbi Åland til *Gröneborg* i Svenska *Skärgården*. De funno likväl icke rådligt at länge dröja qvar, emedan Härtigens Flotta var beredd, at anfalla dem från en sida, och upbådade Bönder från en annan. Den upfatte Bondhären hade utom någre uti krigslaker öfvade befälhafvare, äfven Profesörerne *Nils Botbniensis* och *Jacob Ericsson* til anförare. Denne upbådning är eljett känd under namn af *Korftåget*, emedan Böndernas matfäckar til större delen bestodo af korf (36). Flottan som förföljde Finska hären, träffade en del deraf vid Åland, och gjorde 300 fångar. De öfvervundne skola blifvit obarmhertigt handterade, i synnerhet af *Joachim Scheel*, *Peder Stolpe* och *Ifac Behm*, hvilka dränkte en del och sköto til måls på andra (37).

Under den tid Flottan låg här uti Åländska *Skärgården* vid *Flisö*, bemödade sig *Sigismunds* anhängare på alt-fätt, at blifva mästare af den-

B 3

fam-

(35) *Dalins* S. R. H. 3 D. 2 Band. p. 393, 394.(36) Konung Sigismunds och K. Carl 9 Historia af *Werwing* I D. p. 387.

(37) Hertig Carl's Slagta-

rebänk.

famma, Polska Sändningebudet *Samuel Laski*, fökte at genom *Olof Olofsön* til Gotnewi, och Secretararen *Peder Månsön Utter*, förmå Flottan til affall från Härtigen, och förfåg dem med bref från Konungen och Erkebiskopen; men Amiralen *Scheel* lät föra dem fängslade til Härtig *Carl*. Ännu fvarare öde fick Skeps-Capitain *Wilhelm de Wyk* som af Clas Flemings enka *Ebba Stenbock* och flere, blef öfvertald at stifta myteri på Skeppen. Sedan Vice Amiralen *Stolpe* på et besynnerligt lätt uptäckt hans förehafvande, dömdes han til döden, och skall domen blifvit verkställd med 53 skott (38). *Werwing* berättar, at de Wyk endast blifvit arquebuserad, och at Härtigen med misnöje förspordt hans afgång.

År 1599 lät Härtig *Carl* genom Amiralen *Scheel* återtaga Castelholm, som Finnarne, oakadt sina motgångar, vintern förut intagit (39).

Under återrefan från Ryska Kriget år 1614 uti November månad, besökte Konung *Gustaf Adolph* Åland, och dröjde här några dagar på Elgjagt (40). Åländska Presterskapet fick vid samma tillfälle bref på den så kallade Klockarevackan, dat. Flisö den 5 Nov. 1614 (41).

1671 var Konung *Carl XI* härstädes på Elgjagt och finnes om denna händelse följande anteckning uti Palmshöldska Samlingarne (42):

"År

(38) *Dalins* S. R. H. 3 D. 2 Band. p. 412. (39) *Werwing* I D. p. 461. (40) *Hallenbergs* S. R. H. under K. Gustaf Adolfs regering 3 D. p. 228. (41) Saltviks Kyrkohandlingar. (42) Tom. 59 Åbo och Åland p. 437, 439, 441.

"År 1671 den 31 Augusti afreste Konungen, Drottningen och de tvenne Furiteliga Fröknar, Hofmästarinnan och några af Fruentimret, Riksmarskalken Gr. Gabriel Oxenstierna, Herr Sten Bjelke, Gr. Nils Brahe och Herr Uhlfeldt til Åland uppå Elgjakt. Hans Maj:t fälde der sjelf en Elg, som straxt stupade. De seglade den 8 och 9 September tilbakas öfver hafvet uti en stor storm, och kommo efter några dagar til Stockholm."

Den 6 Februarii 1680 förlänte Konung *Carl XI* Åland til Lifgeding åt sin Gemål Drottning *Ulrica Eleonora*; men hon afled utan at tilträda detlamma.

Sedan Åland hade njutit lugn under en tid af mer än 100 år, infann sig åter et bedröfveligt tidevarf, förmodligen det svåraste denna landsort någonsin erfarit.

Redan år 1710 anfåg Regeringen nödigt at Kykornas egendom uti Finland, i anseende til Ryska infall borde sättas i säkerhet, och sträcktes samma befallning äfven til Åland genom Conistorii Kundgörelle af den 25 Maji samma år. Från denna Skärgård afhölls likväl Fienden til år 1714. Ännu i Maji månad nyfsmånade år, förstörde Amiralen *Gustaf Wattrang* en hop Ryska Skärbåtar, lastade med krigsfolk, i farvatnet mot Åbo, och tog vid samma tillfälle 200 man til fånga; men i anseende til et infallit lugn kunde Amiralen i Julii månad ej hindra Ryssarne at löpa in i Äländska Skärgården med 85 Galerer och derstädes landstiga (43). Landet plundrades och

B 4

alt

(43) *Lagerbrings Sammandrag af S. R. H. 4 D. 3 Afd. P. 15, 16.*

alt rasht ungt folk som kunde uppspanas bortfördes, och sluteligen tändes eld på byarne (44). Serdeles mycket skall likväl ej varit at hämta för Fienden, emedan invånarna redan til en stor del voro flyktade til Sverige. Straxt efter detta infall, rymde alla ännu öfrige inbyggare landet och nyttjas denna *flykt* som en utmärkt tidepunkt at derefter räkna andra händelser. Den varade från 1714 til 1722, och kommer ofta at nämnas uti denna Beskrifning,

Uti Augusti månad träffade Ryska Flottan under Czar *Petters* eget anförande, uti Finska Skären en liten Svensk Escader, bestående af et Blockhus, fyra Galerer och tre Skärbåtar under Schoutbynachten *Nils Ebrenskölds* befäl. Efter en häftig träffning emot en mångdubbel styrka, eller som *Ebrensköld* sjelf skrifer, efter et så skarpt fäktande som människeligt var, gick hela denna Escader förlorad (45).

Voltaires berättelse om denna Ryska seger är i flere mål felaktig (46). Först sattes Åland
nog

(44) K. Carl XII Historia af Norberg 2 D. p. 438. Enligt en handskrefven antekning af framledne Kyrkoherden Thorin, hafva endast från Svartsmara by i Finströms Socken 15 personer blifvit bortförde. (45)

K. Carl XII Historia af Norberg 2 D. p. 437. Lagerbrings Sammandrag af S. R. H. 4 D. 3 Afd. p. 16. Svenska Mercurius för Februarii månad 1758.

(46) *Pierre* se mit en mer pour aller conquerir l'isle d'Åland située dans la mer baltique, è douze lieues de Stockholm. — La Flotte Rusienne se trouva le 15. Juillet a la hauteur d'Åland; elle etoit composée de 30 vaisseaux de ligne, 80 galeres & 100 demigaleres. — La flotte Svedoise vint le 16 a sa ren-

nog nära Stockholm, i synnerhet om med *Lieues* förfås Franska mil; sedan stod ej slaget hvarken den 16 Julii eller vid högden af Åland, utan i Augusti månad och *Rilaxfjerden* vid Hangö; äfven lära Ryssarne svårligen samma dag träffningen stod, hunnit til Åland som ligger öfver 20 mil ifrån Hangö och sluteligen kunde ej Czaren eröfra flere fartyg än Svenska Escadern verkeli- gen utgjorde.

Ryska Skådepenningen med påskrift VICTORIA NaVALIS prope aLANDIAM 27 Julii S. V. har fä- kerligen affeende på denna feger, ehuru *prope Alandiam*, ej noggrant uttrycker stället (47).

Fontenelle uti Eloge du Czar *Pierre* utfät- ter denna träffning til år 1715, och kallar Eh- rensköld för Ockrenskield, samt Hangö för Gan- go (48).

Kort efter förrättningen vid Hangö, for Czar *Petter* tillbaka, utan at detta år bibehålla sig på Åland. Amiralen *Wattrang* höll deremot fjön til November månad, då han gick til Carls- cronä, och lemnade Vice Amiralen *Eric Joban Lilje* vid Ledfund, at gifva akt på Ryssarnes rörelser.

B 5

De

contre, commandée par le vice Amiral Erinchild; elle étoit moins fort de deux tiers, cependant elle se battit pendant trois heures. — Le jour de la victoire il (Le Czar) débarque seize mille hommes dans Aland. — Il rentra dans son port de Cronflott avec le grand vaisseau d'Erinchild, trois autres de moindre grandeur, une fregatte & six galeres dont il s'étoit rendu maître dant le combat. *Histoire de Charles XII* Liv. 7 p. m. 362. (47) *Berchs* Beskrifning öfver Svenska mynt och medailler p. 265. (48) Anmärkningar i Svenska Historien I Band. p. 8.

De följande åren, använde *Czaren* beklagligen Åland mera til sin nytta, och tjente denna ort til en hviloplats för Ryska Flottan, som med brännande och härjande hemfökte Sveriges kuster (49).

Et bref, skrifvit den 4 December 1718, på Ryska Landshöfdingens befallning til Prosten Jeremias Wallenius i Wehmo, innehållande tilläggelse om 6 karlars öfverfändande til Åland med en 40 famnars lång och 2 famnars hög not, at utbyta mot en gammal och utnött, visar det Rysarne äfven vilte begagna sig af landets förmånliga Fiske.

År 1718 blef märkvärdigt genom de öfverläggningar som förhades här på Åland til Fredens återställande emellan Sverige och Ryssland. Konung *Carl XII* föreslog i början Öregrund til de befullmäktigades samlingsställe och *Czaren*, Åbo; men slutligen utlägs dertil *Löfö* by i Wårdö Capell och Sunds Pastorat (50).

Czar Petter som innehade orten, lät föranstalta om stora trädbyggnaders upförande til Sändningebudens bekvämlighet. Om deras beskaffenhet lemna följande beskrifning, upfatt af framledne Kyrkoherden i Sund M. Samuel Kiellin, den

(49) Handlingar til uplysning af Svenska Historien af Herr Professor *Fant* 2 stycket p. 131. (50) Cantzli Rådet *Lagerbring* i Sammandraget af S. R. H. 4 D. 3 Afd. p. 120 anser *Löfö* för en ö, hvarpå *Wargata* by, hvilken han håller för samlingsstället, skulle ligga; men *Löfö* och *Wargata* äro särskildte byar, skilde til en fjerdedels mil, och hölls sammankomsten i den förstnämnde.

den bästa underrättelse; "Svenska Hofvet var anlagt i Söder, och dess Borggård var i längden 160 alnar, och i bredden hälften, samt hade 3 portar. I Söder var S. T. Herr Gref Carl Gyllenborgs rum och Cancelliet. I Veftra flygeln S. T. Herr Gref Lilientedts, sedan Fredikofalen med utgång til stora trädgården (51); så stora matsalen otikantig, Görzes rum m. m. alt med stora dubbla fenfter. I den Öftra Cavallerernes matsal, Corps de Gardie, rum för Officerarne och Soldaterne med mera som för långt vore at beskriwa. Ryska Hofvet var anlagt i Norr. Dess Borggård innehölt i längden 162 alnar, i bredden 150 och hade 4 portar. Dörrarne uti norra och södra flygelen voro gent emot hvarandra, at när de uplåtos, kunde man se igenom alla rummen. Ryska Generalernas S. T. Bruces och Ostermans rum voro präktige med stora 3 dubbla fenfter. Här voro öck många betjenters rum, såsom i Svenska Hofvet; men Ryska Kyrkan ute på fältet var utan fenfter, efter der brukades ljus." (52). Af dessa stora byggningar finnas nu mera ej några betydande lemningar.

Czarens Fullmäktige, General Fälttygmästaren och General Lieutenanten Grefve *Jacob Daniel Bruce* och Geheime Cantzli-Rådet *Johan Fred. Osterman* ankommo til Åland den 24 April 1718 sedan de erhållit Konung *Carl XII* påfs, gifvit Lund den 14 Februarii. De hade utom Marfkalk, Secreterare och betjening, med sig vakt, bestående af en Major och et Compagnie Grenadierer (53). Sven-

(51) Förmodeligen bör det heta: Borggården. (52) *Tårnström* de Alandia p. 18, 19. (53) *Carl XII Historia af Norberg* 2 D. p. 658.

Svenska Sändningebuden, Geheime Rådet Baron *Görtz* och Stats-Secreteraren Grefve *Carl Gyllenborg* undfingo sina fullmagter i Lund den 7 Februarii, och anlände til Åland den 8 Maji. De hade med sig til Markalk, General Adjutanten, sedermera RiksRådet Baron *Carl Sparre* (54), och til Translator, Secreteraren *Enoch Liljemark* (55). Utomdets voro närvarande Grefve C. G. Sperting, Baron Eric Wrangel samt Secreterarne Stambke och Harmens. Til vakt var anslagit et Compagnie Infanteri med Befäl.

Underhandlingarne börjades med framgång, och var Baron *Görtz* ganska nitisk uti sit bemödande at skaffa fred med Ryssland. Uti Junii månad gjorde han en hastig resa öfver til Sverige, och hade vid samma tillfälle et långt samtal om Fredsförslagen med Fältmarskalken Rhenköld som nyligen var hemkommen ur sin fångenskap. I afsigt at än ytterligare påskynda Freden, for Baron *Görtz* uti Augusti til *Czaren* i Åbo, och skall den nästan hafva varit afgjord, då han om hösten åter begaf sig til Sverige, i tanka at inhemta Konung *Carls* sluteliga utlåtande; men Konungen itupade och *Görtzen* arresterades.

Grefve *Gyllenborg* döljde någon tid Konungens död, och gaf derigenom Rysarne anledning til misnöje. Secreteraren Stambke som varit i nära förtroende med Baron *Görtz* satte sig i säkerhet hos de Ryske Sändningebuden. Fredsunderhandlingarne kunde vid så beskaffade omständig-

(54) *Stiernmans Höfdingaminne* I D. p. 121.
Stiernmans Matrikel I D. p. 662.

(55)

digheter ej hafva någon ferddeles framgång. De fortsattes likväl och RiksRådet *Liljenstedt* befullmäktigades följande året den 14 Maji, at vara den första Plenipotentiairen. *Gyllenborg* var nödfakad at för åkommen sjukdom resa till Sverige, och *Liljenstedt* lemnades uti denna brydfamma belägenhet eniam vid Congressen, der nu äfven en Preussisk Minister var närvarande. Uti October månad uphörde hela sammankomsten, och Grefve *Gyllenborg*, som försedd med nya instruktioner, var stadd på återresan til Åland, fick vid Waxholms Fältning befallning at komma tillbaka (56).

RiksRådet Grefve *Liljenstedt* afmålar sit vistande på Åland som synnerligen farligt, och berättar bland annat: "at Czaren på sidstone låtit upfnappa hans correspondance, och at, i sållt långliga tider en Svensk Minister ej ens i sjelfva Ryssland, sig funnit i så stort äfventyr om frihet och lif; så at det var Guds ferddeles beskydd at tillkrifva, det han kom ofkadd tillbaka" (57).

Czaren anförde som skäl til sit förfarande at den til Stockholm öfverfände Ministern *Osterman* skulle blifvit arresterad, och var til detta föregifvande väl någon, ehuru ej grundad anledning (58).

Liljenstedt beklagar likväl, at han ej fick afluta Freden på Åland, då den på mångahanda sätt hade blifvit lindrigare, än den han sedan måste

(56) *Lagerbrings* Sammandrag af S. R. H. 5 D. I Afd. p. 46. (57) RiksRådet *Liljenstedts* Lefverne uti Åbo Tidn. 1775 N:o 19 p. 150. (58) *Lagerbrings* Sammandrag 5 D. I Afd.

måste underskrifva i Nyftad, och våra upoffringar på Tyska botten måtteligare eller ock inga (59). De fredspuncter som tillkrifvas Baron *Görtz*, äro ej annat än förslag til nya, ehuru efter alt utseende, mindre farliga krig.

Sedan underhandlingar ej kunde återställa Freden, sökte Sverige, at genom vapen vinna samma ändamål. En Engelsk Escader kom 1720 til Österfjön, och förenade sig med Svenska Flottan vid Gottland. Denna samlade styrka, sedan den någon tid legat i Svenska Skären, affeglade til Åland, at angripa Ryska Galere Flottan, som efter Svenska kusternas härjning, nu låg stilla vid Degerby; men förlöket lyckades ej bättre, än at fyra våra Fregatter lastnade på grund och borttogos af Ryssarne (60).

Erfarenheten visade snart, at Riket hvarken ägde tillräckelig egen styrka, eller pålitliga bundsförvandter til krigets fortfattande, Freden slöts derföre med stora upoffringar i Nyftad den 30 Augusti 1721.

Ålänningarne kunde ej straxt begagna sig af Fredens förmåner, emedan de ej voro försedde med lifsförnödenheter emot den förestående vintern, och alla hus utomdels af Ryssarne blifvit upbrände. Återflyttningen skedde den följande våren 1722, och är i några Kyrkoböcker anmärkt, at första Gudstjensten efter flykten hölls uti Junii månad. Landet som under 8 års tid ej blifvit odladt, liknade en ödemärk, och skall uti Saltviks

(59) Åbo Tidn. 1775, N:o 20, p. 158. (60) Uplysningar, hörande til Konung *Fredrichs* Hist. p. 19.

viks Kyrka vid första Gudstjensten, en Orrhöna framkommit på gången med sina i Kyrkan kläkte ungar. Gräs och Villebråd fans til öfverflöd; men bristen på Dragare var i början så stor, at en del af invånarena nödgades med spada bruka jorden. Den Commission som år 1723 lattes til Finlands uphjelpande, under Presidenten Friherre *Germund Cederbjelms* ofdförande, drog äfven omförg för Åland. Landet fick frihets år och andra förmåner, hvarigenom det småningom steg utur sit elände under et påföljande lugn af 20 år.

År 1742 uphörde Ålands lyckliga tillstånd, igenom et nytt krig med Ryfsländ. Nyfsmånade år uti September månad, måste orten erkänna Ryfka öfverväldet, och är General *Keiths* kundgörelse om edens afläggande til Ryfka Kejsarinnan, utfärdad den 23 September 1742 (61).

Om våren 1743 öfverskickades manskap från Sverige, som befriade landet från Fiendens våld, och den 1 Martii fick Fändrieken vid Lifgardet, sedermera Öfverståthållaren, Baron *Tbure Gustaf Rudbeck* befallning, at med 5 Underofficerare och 32 man vid Brändö, bevaka öfverfarten från Finland til Åland. Denna Postering bibehölls sedan 3½ månad (62).

Den 18 Martii 1743, utfärdade Konungen fullmagt för Öfversten, sedermera Fältmarskalken Baron *Gottbard Wilhelm marks von Würtemberg*, at vara Befälhafvare öfver det manskap, som

(61) Denna och flere kundgörelser som i det följande återopås, finnas dels vid några Kyrkor och dels i Brefböcker, tilhörige Fögderiet. (62) *Rahbinders Matrikel* p. 145.

fom skulle försvara Åland. Til inbyggarens be-
 varing medtogos 300 Musqueter. Den 25 Martii
 anlände Öfversten til Flisö hamn, och utgaf der-
 ifrån en kundgörelse til landets invånare, at de
 ej skulle affända det manskap Ryska Öfverheten
 låtit utskrifva, utan i stället til Rikets tjenst up-
 rätta ordinarie och fördubblings båtsmän, samt
 hålla i beredskap alt ungt och manbart manskap.
 Et Ryskt detachement af 150 Grenadierer bort-
 togs af Öfversten vid ankomsten, tillika med
 12000 Dal. Silfvermynt, som Ryssarne hade up-
 burit af landet (63). Utom Landttroppar, affän-
 des äfven en Galere Escader til Skärgårdens för-
 svar, under Schoutbynachten, sedermera Amira-
 len *Abraham Falkengrens* befäl, och gjordes af
 densamma 200 Ryssar til krigsfångar (64).

Svenska vapnens framgång varade beklagli-
 gen icke länge. Redan i Maji månad syntes det
 svårt at försvara Åland mot Ryssarnes öfvermägt,
 och erhöilo invånarena genom en kundgörelse af
 den 13 uti samma månad tilstånd, at flytta från
 landet. Den 31 Maji stod slaget vid Korpoström,
 och som Svenska Flottan drog sig tillbaka, följde
 Ryssarne efter til Åland, och hamnade den 4
 Junii vid Finnö i Sottunga Capell. Här lät Ge-
 neral *Keith* til inloppens försvar anlägga siu Bat-
 terier, af 4 til 5 Canoner, och väntade inom
 denna befästning Fältmarskalken *Lascys* ankomst
 (65). Den 23 Junii anlände *Lascy*, och den 26
 Junii gick Ryska Flottan til Rödhamn, och Sven-
 skarne

(63) *Rehbinders* Matrikel p. 94. (64) Uplysningar
 til Konung *Fredrichs* Historia p. 90. (65) *Memoi-
 res de Manstein.*

skarne lemnade Åland andra gången i detta krig under Ryfkt välde.

Redan innan Freden flöts, få snart preliminairene blifvit träffade, underhandlade Svenska Regeringen om säkerhet för Ålänningarne, at återvända til sin hemort. Öfverste Lieutenanten, sedermera Öfversten *Wright* anbefaltes at vara flygtingarne följaktig til Åland, och sedan biträda dem hos Ryske Befälhafvaren; men då redan *Wright* med flere flyktingar var anländ, började säkerheten dragas i något tvifvelsmål, emedan några Fiskköpare blefvo ihjälslagne af Ryska Marodeurer. Desse våldsverkare afstraffades straxt, och *Wright* utfärdade en kundgörelse, daterad Castelholm den 26 Julii 1743, hvaruti han förläkrade landets invånare, det de ej hade något våld at befara. Sedan Freden blifvit afgjord i Åbo den 7 Augusti, lemnade Ryska Flottan Åland mot slutet af sistnämde månad.

I anledning af Fredsunderhandlingarne i Åbo, förrättade dåvarande Öfverste-Lieutenanten von *Lingen* en hastig resa emellan Stockholm och Åbo fram och tillbaka, från den 13 til den 19 Junii. Resan blef äfven märkvärdig derigenom, at en ganika bofällig Båt måste nyttjas öfver Ålands haf, och fattes samma Båt sedan som et minnesmärke på Arsenalen i Stockholm (66).

De besvärligheter Åland led under kriget, lindrades genom 3 års frihet för utlagor, förmedelst Kongl. Maj:ts Resolution af den 9 November 1743.

C

Den

Den 15 Junii 1752 landsteg Konung ADOLPH FREDRICH, under resan til Finland, vid Degerby uti Föglö socken här på Åland. At bibehålla minnet af denna glada händelse, författade dåvarande Prosten och Kyrkoherden i Sund, C. G. Hallman, et fägneqväde, som sedan trycktes i Åbo. I anledning af Konungens lyckliga resa öfver Ålandshaf, lät äfven Engelska Språkmästaren i Uppsala And. Hesselius trycka några verser.

Högstfälig Konung GUSTAF 3, for första gången genom Ålands skärgård den 23 och 24 Maj 1775, och nyttjade sedan flere resor, då Finland besöktes, samma väg. Genom fasta Åland reste Hans Majestät under kriget med Ryssland fem gånger. Om hösten 1788, och om våren samt hösten 1789 och 1790.

Vår nu regerande allernådigste Konung, har väl ej besökt Åland; men genom des skärgård for Hans Majestät under resan til Finland år 1787.

Et halft århundrade har nu lyckeligen framflutit, under hvilken tid Åland njutit et ostördt lugn, oah endast kan upvisa glada händelser. Följderna af fordna svåra öden hafva försvunnit, och landets nöjda invånare önska endast af Försynen, at deras närvarande fällhet måtte blifva beständig.

III. Om Ålands Styresmän.

JACOBUS kallas Exactor Alandiæ uti et bref, angående någon egendom i Thiudanäs (Tjudö), gifvit Saltvik 1322 (1).

Nicolaus Magnusson kallar sig Advocatus Alandiæ uti et Faltbref för Biskop Bengt i Åbo, å et halft bool i Sibbo by, gifvit die Matthæi Apostoli & Evangelistæ 1328 (2).

Bo Jonsson Grip til Nynäs, Svea Rikes Drotts, Råd och Lagman i Östergöthland, hade ibland sina många förläningar äfven Åland, och lät förvalta denna orten genom sina embetsmän.

Ingemund' Jonsson Wase var 1381 Foghede i Åland å Bo Jonslons vägnar. År 1386 innehade han äfven samma beställning. Han var gift med Margaretha Nilsson och son af Joan Wase (3).

År 1381 kallas *Oloff Diåkn*, Lagman öfver Åland å Bo Jonslons vägnar, och 1386 kallas *Ingewald Dwärger*, Under-Lagman härstädes. Desse och flere tom i denna tidens handlingar kallas Lagmän, voro säkertligen endäst Vicarier af den verkeliga Lagmannen (4).

Magnus Diåkn var 1410 Höfvidsman på Åland, och satte då sit sigill under et Köpebref på

C 2

Björ-

(1) *Juustens Chronicon Episc. Finland.* med Herr Professor *Porthans* bifogade anmärkningar p. 249. (2) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 210. (3) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 210. *Juustens Chron. Ep. Finl.* p. 414. (4) *Juustens Chron. Ep. Finl.* p. 414.

Björnaby. Uti et salubref af Olof Finwedsfon på någon jord i Pargas, kallas han: hederlik man, wälboren Magnus Diäkn, Fogethe på *Castalabolm*. I en Herr Ivar Niclisfons Räfstatings dom, gifven Åbo, feria quarta ante festum b. Eskilli Episcopi 1407, nämnes han ibland the tolff i Räfstatina satho (5).

Magnus Toftbeson a Vapn, omtalar i et dombref eller betyg, gifvit Åbo 1414, ipso die b. Johannis ante pertam latinam: then tima jak Fogethe i *Alandbe* var a högborne Försthinna mynne Frws Drothningh Margaretes weghna, Gud hennes själ haffvi, och tillägger vidare: mä-dhan jag tha Lagman öfver *Aland* war. I en sednare Lagmansdom, gifven 1418, kallar han sig Lagman i *Alande*. Begge brefven finnas i Åbo Domkyrkas Cop. Bok fol. 163 (6).

Johan Barendorp eller *Barentorp* kallas i sistnämnde Magnus Tofthesons Lagmansdom år 1418, Höfvitzman på *Castelholm* (7).

Bengt Pogvisch (Pågvisch, Påvisch, Pogevisk, Puggevisch, Pouvisk), förde i vapnet en löpande varg, och ofvan på hjelmen utur en krona en half upstigande varg. Var Riddare och RiksRåd. Innehade år 1419 *Castelholm* som förläning. Underskref samma år et Förbund imellan Konung Eric XIII och Konung Ladislaus af Polen i Köpenhamn. Nyttjades äfven i många andra göromål af Eric XIII. Dog 1432 och begrofs i Wadstena. Uti Diarium Wadstenense kallas han: famo-

(5) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 211. (6) Samma-stådes p. 211. (7) Samma-stådes p. 211

famofus miles, confiliarius Regis præcipuus. Han var gift med Uda eller Ida Hennings dotter Köningzmark. *Lagerbring* fätter likväl i tvifvelsmål, om hon hörde til Königsmarkiska ätten. *Dalin* kallar Bengt Pogvifch för Podebufch; men rättas af *Lagerbring* fom visar, at ehuru namnet Pogvifch fkrifves på flere fätt, bör det likväl aldrig fkrifvas Podebufch, hvilket namn tilkommer en annan uti Danska Historien väl känd flägt. Efter sin mans död behöll Fru *Ida* Castelholm til förläning, och således kan man med skäl förmoda, at efterföljande Befälhafvare *Friesbagen* endast å Pogvifchs vägnar förvaltadt Åland (8).

Henric Friesbagen (Görieshagen, Gerieshagen, Jörienshagen), Fogte på *Castelholm* 1427-1431. Lagman i Norra Finland och Åland 1433. Höfvidsman i Åbo 1438. Fogthe uppå Åbo hws aa ärlika och wälboren mans Hannus Cröplins vegna år 1439 (9).

Otto Pogvifch, Fogte på *Castelholm* år 1433. Son af Bengt Pogvifch. Förestod Slottet å sin moder Fru Idas vägnar. Denna Fru Ida förblandas af *Hollberg* med Fru Ida til Gladfax, Petter Falk Boes dotter, fom var först gift med Torkel Nilsson Brahe och sedan med Johan Snackenborg. Hon dog redan 1399. Huru Otto Pogvifch måste upgifva Castelholm til Eric Pukes utskickade Joan Folkeson, beskrifves i Rimkrönikan (10).

C 3

70-

- (8) *Lagerbrings* S. R. H. 4 D. 2 cap. 6 §. p. 56. *Hvitfeld* p. 648, 677. (9) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 194, 212. (10) *Hollbergs* Dänische Historie I. Th. p. 565. *Hvitfeld* p. 616, 620. *Rimkrönikan* p. 194.

Johan Folkesson blef efter Castelholms eröf-ring Eric Pukes befälhafvare öfver detta län (11).

Eric Puke innehade denna förläning til år 1437, då han blef halshuggen uti Stockholm. Han var Son af RiksRådet och Lagmannen öfver Upland Nils Gustafsson til Rutzwik. Ibland Adeln var han den första som deltog uti Engelbrechts patriotiska upresnig. År 1436 fattes han på förslag til Riks-Föreståndare, och ämnades kort för sin död af Dalkarlarna til Konung. Rikshistorien lemnar för öfrigt vidare underrättelser om denne namnkunnige man.

Hannes Kröpelin til Årstad, RiksRåd. Höfvidsman på Stockholms Slott 1426-1433. Höfvidsman på Åbo flott 1437-1440 Löste sig 1437 til besittningen af *Castelholm* för 1000 Gyllen til Pukens betjente. Dog 1440 uti Åbo, och be-grofs i Schenninge. År 1435 erhöll han följande, den tiden för en utlänning fällsynta betyg: "at han bevist sig här i Rijket och med them umgåtts som en rätt schellich troo Dandeman, så at ingen kunde lägga honom annat til, därföre och Riddare och Swene, Clerker och Lekmän, Köpftadmän, Bönder och Bookarle tacka honom allefamman för god samvaru" (12).

Simon Knutsson Körning, Riddare och Rik-sens Råd. Hade til Vapen en gyldene sköld med en röd snedbjelke, hvaruppå syntes tre blå spar-rar. På hjelmen en blå Strusfjäder emellan två röda.

(11) Lagerbring S. R. H. 4 D. 3 C. 5 §. p. 148.

(12) Lagerbring S. R. H. 4 D. 3 C. 10 §. p. 162.
Svea Rikes Råds längd 3 Afd. p. 46. *Peringschölds*
Monument. Upland. p. 83, 84.

röda. Var 1438 Höfvidsman på Castelholm å Hans Kröpelins vägnar. Underskref som fullmächtig Konung Carl VIII och Konung Christians dagtingan uti Wisby S. Petri aften ad vincula 1449. Bivistade 1450 sammankomsterne uti Halmstad och Arboga. Lefde 1457, och höll då med Konung Christian emot Carl VIII. Var gift med Sophia Pijk, dotter af Knut Pijk och desis andra Fru Ingegerd Marquards dotter Link på Sundby (13).

Gustaf Carlsson (Gumsehufvud) til Ekholmen och Arnö. Riddare och Riksfens Råd. Son af RiksRådet Carl Ormsön. Var halfbroder til Konung *Carl Knutssons* andra Drottning Catharina, och gift med samma Konungs halfsyster, Brita Stensdotter Bjelke. Var 1440 Höfvidsman på Castelholm, och tillfattes förmodligen af *Carl Knutsson*, hvilken som dåvarande Riks-Föreståndare, fraxt efter Kröpelins död for til Finland, och tog Castelholm samt Åbo uti besittning. Carl Knutsson klagar uti et bref, scriptum in Castro Wisborg Dominica Palmarum 1444, at *Gustaf Carlsson* blitvit drifven från Castelholm; men Lagerbring förmodar, at et falskt ryckte gifvit anledning til hela brefvet. År 1447 var *Gustaf Carlsson* Höfvidsman på Calmar. När denna fästning 1456 belägrades af Konung *Christian I*, tvang han Danskarne at med itor förlust uphäfva belägringen. 1452 var han Lagman i Upland. Dog 1475 och begrofs i Gråmunkeklostret i Stockholm (14).

(13) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 213. (14) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 214. *Stiernmans* Höfdinga-

Carl Magnusson til Eka och Finstad, Riddare och RiksRåd. Förde en hvit bjelke eller riddaregördel snedt öfver skölden i blått fält. Son af RiksRådet Magnus Trotteson til Finstad. Var 1440 Häradshöfding i Waxaldagha Härad. År 1450, 1452 och 1466 Höfvidsman på Castelholm. Gift med Brigitta Arndts dotter Pinnow. Var Konung *Gustaf Wasas* Moderfaders fader (15).

Knut Posse a wapen til Borrö. Höfvidsman på Castelholm 1466, då han uti Stockholm ipso die corporis Christi, tillika med sin Fru Brigitta Gustafs dotter Sture, underskref Fru Elin Gustafs dotters, Eric Axelsons och sit testamente til S. Erics Altare i Upsala Domkyrka. I slaget 1466 vid Gröneborg, bidrog han til Riksföreltåndaren Eric Axelson Totts seger emot Danska partiet, under Eric Carlsson Wase, och kunde *Carl Knuts-son* efter denna seger, åter upstiga på Svenska Thronen. År 1471 var han uti slaget vid Brunkeberg, *Sten Stures* Banermästare, och bidrog äfven här hufvudsakligen til Danskarnes nederlag. Under denna träffning blef han af Konung *Christians* egen hand illa sårad. Uti inbördes kriget emot Ivar Axelson Tott, intog han på *Sturens* vägnar Raseborg, och gjorde sedan vidare bistånd på Öland. År 1473 var han ibland Rikens Råd, och underskref i Stockholm in claustro frat. min. die Martini episcopi, Rådets bref til

minne i D. p. 79, 284. Rimkrönikan p. 417. *Bontins* Utkast til Svenska Folkets Historia 6:te Tidhvarfvat 10 Cap. p. 705. *Lagerbrings* S. R. H. 4 D. 4 Cap. 1 §. p. 209; 7 Cap. 3 §. p. 361. (15) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 214. *Peringschöldes* Monum. Upl. p. 129.

til Rönö och Oppunda Härader i Södermanland. Kallas 1483 Höfvidsman på Wiborg, och 1484 på Castelholm. 1487 var han Befälhafvare på Tavaalhus, och 1488 hämmade han Ryffens infall i Carelen. År 1494 kallas han åter Höfvidsman på Castelholm. År 1495 var Knut Posse Ståthållare uti Wiborg, och befriade genom sin tapperhet och kloka anstalter denna fästning ifrån en svår belägring den 30 November samma år. Den rycktbara Wiborgska smällen, som vanligen tillskrifves Knut Posse, omtalas aldeles ej af samtida Häfdatecknare. Rimkrönikan berättar endast, at eld blifvit nyttjad. *Messenius* är den förste, som uti tryckt afhandling nämner Wiborgska smällen. *Stiernman* har likväl sedt en handskrefven berättelse derom, hopsamlad 72 år efter 1495; men berättelsen är så enfaldig, at den vederlägger sig sjelf. Det följande året fortsatte Posse kriget öfver gränsen i Ingermanland och Novogrod. Dominica infra octav. ascens. Domini 1496, erhöll han af *Sten Sture* och Rådet til förläning hela Ångermanland, Åsa Härad uti Westergöthland, och alla Kronohemman hans föräldrar haft uti Westgöthe Dal. Han dog barnlös Mariæ Bebodelse dag 1500. Har var Son af Rid-daren Jöns Lagesson til Dal i Westergöthland, och Märta Ros, dotter af RiksRådet och Wästgötha Lagmannen Knut Jönsson til Mörby (16).

C 5

Eric

(16) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 214, 234. Rimkrönikan p. 540, 542, 543. *Ihre*, respond. *Badhe*: de Toni-truo factitio Wiburgensi Upsl. 1740. *Dalin* S. R. H. 2 D. 19 Cap. 14 §. p. 824. *Botins* utkast til Svenska Folkets Historia 6 Tidehvarfvvet 10 Cap. p. 717, 718. Svea Rikes Råds längd 3 Afd. p. 62.

Eric-Johansson Wase til Rydboholm, Rid-dare och RiksRåd, Son af RiksRådet Johan Chri-sterfon til Rydboholm och des's första Fru, Brita Sture, Syfter til Sten Sture den äldre. År 1497 var han Befälhafvare öfver *Åland*, och kallas ännu 1515 Höfvidsman på Castellholm. I anseende til lit redeliga tankelätt emot Sverige, blef han den förste ibland verldsliga Rådet, som för-lorade lifvet vid blodbadet den 8 Novemb. 1520. Han var gift med Cicilia, dotter af RiksRådet Måns Carlsson til Eka. Den äldste Sonen *Gustaf Wasa*, är känd som en stor och älskad Konung (17).

Uti Palmshöldska Handlingarne omtalas *E-ric Jöransson* år 1505, som Befälhafvare på Ca-stellholm; men förmodeligen är det missskrifvit i stället för Eric Johansson.

Om RiksRådet *Sten Tburesson Bielke* til Revelstad, som 1510 fördes af Danskarne fången från Castellholm, ägt något befäl här på Åland, lär vara obekant (18).

Lyder Frisman var år 1521 Christierns Be-fallningsman på Castellholm (19).

Ivar Fleming, Son af Joachim Fleming til Svi-dja, Svea Rikes Råd och Höfvidsman på Åbo Slott. Kallades til RiksRåd vid Riksdagen uti Strengnäs 1525. Förordnades samma år til Amiral, och skickades som Ståthållare til Finland, hvilken landsort han tillika med sin Broder Eric Fleming,

(17) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 215. Gustaf Was-sas Hist. af *Tegel* p. 3. (18) *Dalins* S. R. H. 2 D. 19 Cap. p. 867. (19) Gustaf I Histora af *Cel-sius* I D. p. 159.

inom årets flut befriade från Danstkt välde. Skref under Welterås Reces 1527. Blef Riddare 1528. Innehade Åland under förläning 1529, och anklagades af Ålänningarne 1530 för Konung Gustaf Ericson, som då reste genom landet. RiksRåden Knut Andersson Lilje och Peder Erlandsson Bååt förordnades at underföka klagomålen, och befans lwar Fleming aldeles oskyldig. År 1534 skickades han, at hämta Tyiskt krigsfolk til Sverige, och blef vid detta tillfälle någon tid qvarhållen uti Danzig. Dog 1547 (20).

Olof Trotteson var Befälhafvare på Castelholm 1546 (21).

Torsten Salomonsson Ram, Befallningsman på Åland 1547. Adlades 1525, lördagen näst för Dominica Judica, och fick tillika förläningsbref på "ith Bord i Nykyrkio Sokn som Halla Ländtzmandtz gåardt uthi ligger, mz alle Konungzlige ränthe och rättigheter." Var 1527 Befallningsman på Tavaltehus. Son af Salomon Thorstensson i Strand. Hade uti gifte Brita Fleming, dotter af RiksRådet Johan Henricsson Fleming til Gammelby (22).

Matbias Hollst, Befallningsman på Åland år 1557 (23).

Joen Westgöthe, var 1563 Härtig Johans Fogde öfver Åland. Togs til fånga tillika med Här-

(20) *Tårnström de Alandia* p. 16. Gustaf I Historia af *Celsius* 1 D. p. 224, 273; 2 D. p. 114, 115. *Stiernmans* Samling af Riksdags beslut 1 D. p. 86. *Mes-senii* Scand. Illust. Tom. 5 p. 68. Svea Rikes Rådslängd 4 Afd. p. 3. (21) *Tårnström de Alandia* p. 16. (22) *Stiernmans* Matrikel 1 D. p. 280. (23) Ålands Dombok för år 1627.

Härtigen. Dömdes från lifvet uti Stockholm den 1 September 1563 (24).

Håkan Örn, Slottslogde år 1564 (25).

Henric Schriff kallas 1597 Hennes Majestäts (Catharina Stenbocks) Trotjenare på Castelholm (26).

Hans Bjelkenstjerna, förordnades af Härtig Carl, den 8 Martii 1598 til öfverste Befallningsman på Castelholm. Den 28 Martii samma år, skref Härtigen til honom om några Canoner, dem Sten Baner, Lindorm Bonde och Olof Sverkersson fört från Revel och Wiborg til Åbo, och varnades han för deras stämplingar. Den 8 Maji befältes han låta föra all Spanmål som kunde umbäras på Castelholm, til Stockholm. Den 27 December stadfästes han ytterligare uti befälet öfver Åland. År 1613 beledsagade han som Skepsamiral Härtig Carl Philip med 5 Skepp til Wiborg. Dog som Riks Vice Amiral år 1620 (27).

Salmund Ille, Commendant på Castelholm 1599.

Jörgen Hollst, Befallningsman på Åland 1602. Et bref af den 5 Julii 1605, från Ståthållaren i Stockholm Hans Massenbach, til en Herr Jörgen, Befälhafvare på Åland, förvaras ibland Hammarlands Kyrkas handlingar; men om dermed menas Jörgen Hollst, kan ej med visshet förfäkras.

Hans Jobansson til Bo och Ålquara. Förde 3 löf uti vapnet. Var Hofjunkare. Underskref
Up-

(24) Handlingar på Kermundö Säteri. Eric XIV Hist. af Tegel p. 80. (25) Handlingar på Kermundö.

(26) Handlingar på Kermundö. (27) Dalins S. R. H. 3 D. 2 Bandet p. 393, 394. Stiernmans Matrikel 1 D. p. 84. Hallenbergs S. R. H. under Kongustaf Adolphs Regering 3 D. p. 35.

Upsala mötes beslut 1593. Förordnades til Com-
 mendant på Waxholm den 30 Martii 1598, och
 til Höfvidsman på Castelhom 1604. Flyttades
 1606 til Elfsborg, och sluteligen den 13 Junii
 1609 til Calmar, der honom flere medhjelpare
 förordnades, emedan han, som orden lyda, var
 flux gammal, och esomoftast sjukelig. Var gift
 med Anna Stengafvel, dotter af Olof Henricsön
 til Barkfäter och Brunsholm (28).

Georg Wulfsdorf, Wolfenstorf eller Wolsterdorf.
 Var Ståthållare på Åland 1608. År 1604 och 1606
 var han Ståthållare uti Nyköping. Genom öppet
 bref af den 29 Martii 1612, återfingo Wulfsdorf
 och hans Fru Magdalena Farensbach gods i Lif-
 land, som de förut hade förlorat. Den 29 April
 1613 erhöll han 200 Daler af räntan på Åland
 til vederlag för Jönåkers Häradsrätt, som han för-
 ut haft i förläning. År 1614 stämdes han för
 embetsfel, inför den nyligen inrättade Hofrätten
 uti Stockholm, och när honom tillfades at aflägga
 värjan, så länge han stod til rätta, försäkrade
 han: "sig ingalunda hålla til godo, at någon skul-
 le bjuda honom aflägga sin värja, och ville väl
 med tiden, när hans sak blifvit sliten sådant i-
 hogkomma, at en skulle derföre svettas, emedan
 han var en Adelsman och icke någon privat per-
 son, eller Bärnhjydare." Den 26 Junii 1615, und-
 fick han förnyad fullmagt, at vara Ståthållare på
 Åland (29).

Stel-

(28) *Stiernmans Höfdingaminne* I D. p. 36, 89, 90, 303.

(29) *Stiernmans Höfdingaminne* I D. p. III. Palm-
 schöldska handlingarne Tom. 59. p. 507. *Hallen-*
bergs S. R. H. under Kon. Gustaf Adolphi regering
 I D. p. 401, 402. 2 D. p. 757, 758.

Stellan Mörner til Zellin, Cloffau, Tuna och Högläter. Son af Kejserlige Fält-Öfversten emot Turken, Balthasar Joachimsfon von Mörner til Zellin. Kom til Sverige 1597. Kammardräng hos Konung *Carl IX* 1609. Skickades 1610 til Titisfjord at upbära skatt af Lapparne och Sjöfinnarne alt intil Malanger. Ståthållare i Westerbotten och Lappmarken 1611. Hade under krigs- oroligheten med Danmark åtskilliga förrättningar och mycken omsorg för sit Län. Erhöll Konung *Gustaf Adolfs* bref af den 23 Augusti och 14 November 1612 på Kyrkotionden i Nerpis, och 120 tunnor Spannal, som var i Kyrkoherberget i stället för Säby Socken i Småland, hvilken han hade haft i förläning af Konung *Carl IX* och som skulle gifva 450 Daler. Utnämndes til Öfverjägmästare 1613. Ståthållare öfver Åland den 18 November 1622. Naturaliserades 1622. Förordnades, då Ståthållarskapet på Åland uphäfdes, den 26 September 1634, til Landshöfdinge i Södermanland, och den 14 derpå följande October til samma embete i Westernorrland. Den 1 Maji 1638 fick han fullmagt at vara Landshöfdinge i Westerbotten.

Han var gift första gången med Maria von der Grunau, dotter af Georg Mauritzfon til Tilen och Trasborg. Uti andra giftet hade han Karin Månköld til Carlöfa (30).

IV.

- (30) *Stiernmans* Höfdingaminne 1 D. p. 113. *Stiernmans* Matrikel p. 247, 248. *Werwings* Sigismunds och *Carl IX* Hist. 2 D. p. 215. *Hallenbergs* S. R. H. under Konung *Gustaf Adolfs* regering, 1 D. p. 365, 366, 367; 2 D. p. 735, 786.

IV. Om Sunds Socken.

SUNDS Pastorat, består af Moderförsamlingen Sund och Capellet Vårdö eller Sundskär. Socknen genomskäres af många Sund, och har fäkerligen af dem erhållit sit namn. Östra, födra och vesträ delen af Pastoratet, omgifves af saltsjön. Emot norr gränzar Saltvik. Det vatten som möter i öster kallas Delet, och skiljer Sundskär från Kumblinge Pastorat, hvaraf den närmaste byn Seglinge ligger på $1\frac{1}{2}$ mils afstand. Uti söder skiljes Capellet genom Ängöfund, från Lumparlands Capell; men Moderförsamlingen stöter til en stor vik af Saltsjön, Lumparn kallad, hvars smärre ingående vikar vidare uti vester skilja denna Socken från Jomala och Finström.

Sunds församling är $1\frac{1}{4}$ mil lång och 1 mil bred. Capellet Vårdö åter, består af en skärgård, som sträcker sig 3 mil uti längden, och innefattar 10 med bondhemman bebyggde öar. Den största af desä öar, som egenteligen kallas Vårdö, innehåller halfva församlingen, och är $\frac{3}{4}$ mil lång, samt $\frac{1}{2}$ mil bred. Areal innehållet af hela Pastoratet är $1\frac{3}{8}$ quadrat mil eller 31900 tunneland.

Berg upfyller en stor del af denna Socken. Uti et Berg vid Gesterby, är en af naturen hvälfd *Grotta*, 6 alnar lång, 3 alnar bred och 4 til 5 alnar hög. Den kallas af de omkringboende Kenstugan, och skali år 1714 vid Ryflarnes infall, blifvit nyttjad til gömställe. En dylik grotta träffas äfven vid Simskäla uti Sundskär. At desä och andra grottor, som finnas på Åland, uti
forn-

forntiden varit nyttjade til boningar (1) tyckes väl frida emot vårt hårda luftstrek; men emedan berghålor uti äldre tider varit bebodde på flere ställen i Norden, och äfven på Island, så förefaller denna gifsning, åtminstone icke orimlig. Uti varmare länder, halva bergskrefvor hos åtskilliga folkslag tjent til boningsrum, och äro Froglodyter och Themudaeer nogsamnt kände uti äldre Historien. Inom Europa äro en del Morlacker et bevis på detta lefnadsfätt (2).

Hafsvikar genomskära på många ställen denna Socken, och stadnar den betydligaste af dem vid Castelholm. Infjörar finnas åtskilliga; men de äro alla af obetydlig vidd, utom tvenne som kallas Kyrkfunden, och nära kyrkan sammanbindas genom et smalt vattudrag. Det östra fundet är vid pafs $\frac{3}{8}$ mil, och det vestra $\frac{1}{4}$ mil långt. Några om våren fiskrika bäckar, träffas uti denna Socken, och har i synnerhet fordom uti *Gloen* en myckenhet Id blifvit fångad.

Pastoratet innehåller $27\frac{4}{9}$ mantal Skatte, $47\frac{5}{9}$ mantal Krono och $3\frac{1}{2}$ mantal Frelse, till samman $78\frac{7}{9}$ mantal. Af Kronomantalen äro $12\frac{9}{16}$ Kungsgård, och hafva Säteri frihet, $1\frac{3}{8}$ är Prestgård och $1\frac{1}{4}$ Boställe. Hemman finnas 115, åboer 138 och Rökar 156. Torpare som hafva jordbruk äro 10.

Uti oförmedlade mantal beräknas denna Socken til $104\frac{3}{4}$. År 1661 och 1692 voro här 93 Skatte, 19 Krono och 4 Frelse åboer på $98\frac{7}{9}$ mantal. Oför-

(1) *Scarin* de Varegis p. 45. *Hallborg* de Alandia p. 47, 48. (2) *Fortis* bref om Morlackerne p. 14.

Öförvandlade Jordeboks och Mantals-räntan stiger til 810 R:dal. 29 sch. 4 r., och Kronotionden til 67 Tunnor 5 kappar. Jordeboks-räntan år 1661 utgjorde 1306 Daler Silf:mt.

Folkmängden år 1790 var 1510 personer. Gifte, 271 mankön, 271 qvinkön; 39 Enklingar, 56 Enkor; ogifte öfver 15 år, 201 mankön, 205 qvinkön; Barn, 223 gossar, 244 flickor; tillsamman 734 mankön, 776 qvinkön. Mantalskrefne räknades 753. År 1749 hade denna Socken 1209 invånare.

Sunds Moderkyrko-församling innehåller $\frac{7}{8}$ quadrat mil eller 20250 tunneland, och består af $14\frac{7}{8}$ mantal Skatte, $43\frac{3}{4}$ mantal Krono, och $3\frac{1}{2}$ mantal Frelse; tillsamman $61\frac{1}{8}$ mantal. Hemman finnas 78 och åboer 84.

Castelholms Kungsgård är belägen $\frac{3}{8}$ mil från Sunds Kyrka, på et ganska vackert itälle, vid en smal vik af Saltjön. Denna Kungsgård räknades til år 1767 för $3\frac{3}{4}$ mantal; men skattlades då til $12\frac{9}{16}$ mantal. Gården är af nuvarande innehafvaren flyttad och upbyggd å nyo. Mangården är af träd, och Ladugården dels af sten och dels af träd. En rymlig trädgård har äfven blifvit anlagd. Åkern, den inberäknad som nyttjas af 9 Torpare, skall utgöra en vidd af 120 tunneland eller 60 tunneland årligen uti fäde. Ängen skall gifva 400 Åmar hö om 60 Lispund. Skogen ä tillräckelig, och fjällfiske fins til egit behof.

Denna Kungsgård utgjorde förlänings innehafvarens förnämlta belittning; men sedan länen

indrogos, lät Kronan sköta denna egendom genom färskilte Fogdar. Uti sednare tider har den varit lemnad under Arrende, och innehafves nu af Herr Hofrätts-Rådet och Riddaren *Samuel Ebrenmalm*.

Castelbolms åldriga *Slott*, som fordom varit hufvudiätet för Ålands Styresmän, uphöjer sina förfallna murar på Kungsgårdens ägor. Det föregifves vara anlagdt af Birger Jarl den yngre (3) under Eric Läspes regering, uti den afligt, at detta fäste skulle tjena til någon nytta vid bemälate Jarls härfärd til Finland; men han landsteg vid Korsholm uti Österbotten (4), och kunde således ej hafva fynnerligt ryggvärn af Åland. Några vidare bevis om anläggningen finnas ej anförde. *Botin* (5) kallar denna upgift för en ovifs gifsning, som aldeles ingen grund äger, och torde man få fälla härom samma omdöme, som *Lagerbring* öfver åtskilliga andra Slott, hvilka tillskrifvas Birger Jarl: at tilförlätligare bevis fordras än de nyares nakna berättelser (6). När således Castelholm verkligen blifvit upbyggt, är ännu outredt.

Slottet är anlagt på en udde, och har fäkerligen fordom varit kringflutit, endera af naturen eller förmedelst en graf. Bygnaden är dels af gråsten och dels af tegel, och utgör en sträcka af 120 alnar. Brödden är i anseende til åtskilliga utbyggen olika. Murarne äro ännu kvarstående

(3) *Tårnström de Alandia* p. 18. *Björners Häfda* ålder p. 80. (4) *Messenii Scand.* illust. T. 10 p. 9. *Finlands Rimkrönika* p. 18. (5) *Birger Jarls Lefverne* p. 73. (6) *S. R. H.* 2 D. 15 C. 12 §. p. 492.

ende, til större delen af sin högd, och finnes äfvenledes lemning af et ansenligt Torn.

Slottet har varit befäst och försedt med tvenne borggårdar. Den större och yttre är 53 alnar lång och 31 alnar bred, och har på 3 fidor varit omgifven af boningsrum, samt på den fjerde af en med Canongluggar försedd mur. Den mindre och innersta borggården är 16 alnar lång och 12 alnar bred. När detta ansenliga Slott blifvit öfverlemnadt til förfall är obekant. Förmodligen skedde det vid Ståthållerskapets uphävande på Åland. En flygel af Slottet är inredd til Krono Magazin.

Trädbyggnaderna vid detta Slott hafva äfven haft oblida öden, och afbrunnit 1644, 1745 och 1771.

Castelholms utseende uti RiksRådet Grefve *Dahlbergs* tid, är aftagit uti *Svecia antiqua & hodierna*.

Af hvad orsak Castelholm uti en af *Math. Hallenius* under Cantzli Rådet *Hassel* utgifven Disputation (7) kallas Finlandiæ Archivum, är mig aldeles obekant.

Detta fäste var uti äldre tider af betydenhet och har flere gånger blifvit belägradt.

Vid Engelbrechts patriotiska upresning, lät *Eric Puke* genom Johan Folkeson år 1433 (8)

D 2

eller

(7) De Boræa Fennia p. 8. (8) *Tårnström* p. 10.
Rhyxlii Sviogothia munita p. 44.

eller 1434 (9) intaga detta Slott, på fätt som förre Rimkrönikan förmåler (10):

Än reste han (Eric Puke) sin här
 Med Österlänningar och them som bodde thär.
 Han latte them en Höfvidsman
 Johan Folkeson swa het han,
 Thesse foro til Aaland,
 Ther gick them väl i hand,
 Alla Alendinga han sammankallade
 Kastellaholm han straxt bestallade
 Thet Slott hade i thet finne
 Fru Yda en utlänsk quinna,
 Bättre Konungen henne trodde
 Än naken then i Sverige bodde,
 Thet var nu Svenskom til spott
 At quinna skulle råda Rikfens Slott.
 Then fogde thet af henna hade
 Tå the Svenska thet belade
 Otto Pouvisk swa het han
 Stort at tala han väl kan,
 Förre lät han ingen vara sin like
 För tre mente han icke vika.
 Genstan han saa ther the Finne
 Han räddis the ville Slottet vinna,
 För Handbuge och Hudsko
 Torde han ej hålla fästet tho,
 Han bad för Guds skull unna sik lefva
 Han ville them gärna Slottet gifva,
 Joan Folkeson fick han fästet tå,
 Til Eric Pukes hand hölt han thet swa.

År

(9) *Dalin* S. R. H. 2 D. p. 649. *Hollbergs* Dånische
 Reichs Historie I Th. p. 565. (10) p. 194.

År 1507 Tisdagen efter Jacobsmässodagen, upbrändes detta Slott af Danskarne, under kriget emellan *Svante Sture* och Konung *Johan II* (11).

År 1510 intogs Castelholm åter af Danskarne, och fingo de härstädes til fånga RiksRådet *Sten Thuresson Bjelke* til Räfvelitäd (12).

År 1521 fände *Gustaf Ericsson, Hemming von Brockenbus* til Åland, at belägra Castelholm, som innehades på *Christierns* vägnar af en benämnd *Lyder Frisman*. Desse Befälhafvare beflöto, at genom envige afgöra Slottets öde. Dag utfattes, och Lyder infant sig tidigt på stället. Henning, osäker om sin fiendes upriktighet, stälde alt uti noga ordning ibland sit manskap, förmanade dem, at vara på sin vakt, och gaf dem en ny anförare i fall han skulle stupa. Vid det de rände tilsamman sade Lyder: jag strider för alla Fruar och Jungfrur i Danmark, och jag, svarade Henning: för min Herre Gustaf Ericsson. Efter sin aning föll han straxt af hästen, och blef uphämtad til Slottet. Lyder angrep sedan Hennings manskap; men som de voro beredde på detta anfall, nödgades han med förlust draga sig tillbaka (13).

År 1571 uti Julii månad skickades Konung *Eric XIV* til Castelholm ifrån Åbo, emedan den orten, i anseende til Ryssarnes infall i Finland, troddes mindre säker. Ännu samma höst fördes

D 3

den-

(11) *Palmshöld's Samlingar* T. 59. p. 485. *Puffendorfs* Inledning til Svenska Historien p. 268. *Hollbergs* Dänische Reichs Hist. i Th. p. 823 utfätter årtalet 1506. (12) *Dalin* S. R. H. 2 D. 19 Cap. p. 867. (13) *Gustaf I Historia af Celsius* i D. p. 137, 138.

denne olycklige Konung vidare til Gripsholm, at der hållas i fångfligt förvar (14).

1599 vid början af året, bemäktigade sig Konung Sigismunds anhängare Castelholms Slott, och fatte *Salomon Ille* til Commendant. Om höften skickade Härtig *Carl* Amiralen *Joachims Scheel* at återtaga detta fäste, och nödgades *Il-len* gifva sig på nåd och onåd. Vid Åbo Slotts påföljande belägring, blef han tillika med 6 andra fångar halshuggen. Deras hufvuden fattes sedan på pålar, at derigenom injaga förskräckelse hos de belägrade (15).

Tårnsfröm berättar, at Härtig *Carl* personligen varit närvarande vid denna belägring, och at *Ille* genom anfall på en oförväntad sida blifvit skrämmd til öfvergång, i synnerhet som första skottet trängt sig in uti salen, der han på bälta fått roade sig med sina vänner. Kulan, hvarmed detta förfärande skott skall skedd, förvaras ännu uti Lapböle by, och torde någon del af berättelsen vara sann; men hvad som angår Härtig *Carls* närvaro, är oriktigt.

Ålands Hårads Fångelse, ligger på Kungsgårdens ägor. Är upbyggt af sten.

Castelholms Post - Contoir ligger $20\frac{1}{2}$ mil från Stockholm, och $19\frac{1}{2}$ mil från Åbo. Större delen af Ålands brevväxling går genom detta Con-

(14) *Palmshöldska Handlingarne* T. 59. p. 401, 477. Eric XIV Historia af *Tegel* p. 302. Eric XIV Hist. af *Celsius* p. 285, 286. (15) Sigismunds och Carl IX Hist. af *Werwing* I D. p. 461. *Dalins* S. R. H. 3 D. 2 B. 19 Cap. p. 455.

Contoir. Bygnaden är aldeles förfallen, och bor Postmästaren i nästa by, Tosfarby.

Sunds Prestgård består af et mantal. Hufvudbygningen af sten är upbyggd 1788. Den öfriga åbyggnaden är af träd och i godt stånd. Utfädet stiger til 8 tunnor årligen, och Hö bärgas 60 til 80 lafs. Vid gården är äfven en Trädgård och något fjällfiske.

Vid *Byarnes* upräknande torde vara tjenligast at följa Socknens gamla indelning uti 4 Marklag.

Högbolsta Marklag innefattar: *Högbolsta* 4 hemman. *Tosfarby* 4 hemman. Et hemman uti denna by om $\frac{3}{4}$ mantal, är *Kronofogde Boställe*, til följe af Kongl. Kammar-Collegii skrifvelse af den 15 Augusti 1787, och Kongl. Maj:ts svar af den 5 December 1788. På et hemman, tilhörigt Herr Lands-Cammererären *Jung*, är en vacer Stenhusbyggnad upford. *Kulla* 2 hemman. *Gesterby* 2 hemman. *Berg* et enstaka hemman om $\frac{1}{2}$ mantal. Har varit Scholmästare Boställe; men efter den fylans indragning, numera *Härads-skrifvare Boställe* enligt Kongl. Kammar-Collegii utslag af den 19 Junii 1793. *Sundby* et hemman. *Lapböle* et hemman.

Norra Persby Marklag. *Rosenberg* eller *Håkanböle* et hemman. *Björby* 2 hemman. *Brånbolsta* 4 hemman. *Sibby* 3 hemman. *Mångsteckta* 8 hemman. *Hultpa* 8 hemman. $2\frac{1}{2}$ mantal Frelle uti denna by äges af Herr Hofrätts Rådet och Riddaren *Samuel Ebrenmalm*. *Strömbolsta* 3 hemman. Sö-

Södra Persby Marklag innehåller: *Persby* 5 hemman. *Gunnarsby* et hemman. *Löfvik* et hemman. *Wiwasteby* 3 hemman. *Träsk* et Frelsehemman.

Tranviks Marklag består af: *Tranvik* 5 hemman. *Finby* 11 hemman. *Smedsböle* 2 hemman. *Svenskböle* et hemman. *Domarböle* 3 hemman. *Fuskböle* et enstaka hemman.

Uti denna församling träffas *Ättbögar* vid Prestgården, Tosfarby, Gesterby och Rosenbergs.

Sunds Kyrka är invigd Johannes Döparen til ära. Ligger uppå Kronogrund. Är störst af alla kyrkor på Åland, har 60 alnars längd och 25 alnars bredd. Fyra pelare af Sandsten stödja hvalfven; men förorsaka at kyrkan, ehuru den har 6 fönster, likväl är något mörk. Altar-Tafeln är af bildthuggare arbete, och föreställer Apostlarna med sina Martyr-instrumenter. Vid hvar Apostel är på Latin bifogad den del af Apostoliska Tron, hvartil de; enligt Romerska Kyrkans upgift, varit uphofsman (16). Jungfru Maria med Frälsaren på armen, och några helgon, finnas utomdels på denna tafel. Öfra delen af tafeln innehåller en målning af den Hel. Nattvarden, och visar påskriften, at denna del är gifven år 1662 af Amiralen Johan Bergenstierna. Orgelverk förskaffade sig *Sunds församling* redan 1672. År 1762 ombygdes och förbättrades det samma med 4500 Daler Kopparmynts kostnad, och består nu af 10 stämmor. Väster om Altaret är en målning, som föreställer Mariæ Bebedelse

delse och de wise män fråd Österlanden, uti Catholsk smak,

Til höger uti Choret är Kyrkoherden Bryniel Kiellins stamtafla upfatt; men den är numera aldeles oläslig. På gängen är en grafsten efter bemälte Kyrkoherde, och en annan efter Kronofogden Stephan Hansson, som afled år 1665.

Kyrkans bägge klockor hänga uti Tornet, och hafva följande påskrifter:

Den större. Soli Deo Gloria. Carolus D. G. Rex Svec. Goth. Vand. Johannes Gezelius. E. A. Lorens Creutz, Lib. Baro Toparcha. Math. Berg, Præpos. in Jumala. Eric Wilh. Quensel, Judex territ. Petrus Ring, Past. in Lemland. Laurentius Kiellinus, Past. in Sund. Jonas Eeck, Past. in Saltvik. Nils Grubb, Past. in Kumblinge. Jacob Rusch, Nicol. Lundius. Erland Törn. Fusa est a Joh. Bierman MDCLXXXV.

Den mindre. Til Sunds kyrka är denna klocka guten, då C. G. Hallman Samuelsson var Kyrkoherde och Prost år 1759.

År 1667 var, enligt kyrkans inventarium, en klocka uti behåll med påskrift: A: no D: ni MCDXXX campana ista fundata est ad honorem S. Johannis Baptiste.

Tornet har Drottning *Catbarina Stenbock* låtit bygga, och skänkte hon vid samma tillfälle en klocka, som nyttjades til år 1678, då et olyckligt åskslag den 26 Julii antände kyrkan och smälte klockan. 1684 d. 20 Jun. anordnade K.

Carl XI 200 Dal. S:mt til hjelp vid en ny klockas anskaffande.

Straxt vid Kyrkogårds muren upvifes en sten, som til åminnelse af denna Drottning kallas Drottninge Sten; emedan hon vid den lammas stigit af och på häften, då hon rident til kyrkan.

Kyrkans skrud är rätt vacker, och den största kalken väger $97\frac{1}{2}$ lod. Vinsfäden utgör 7 Tunnor.

På Kyrkogården är Ehrenmalmska Familie-Grafven af sten upmurad.

Efter Flykten år 1722, hölls 10 Söndagen efter Trefaldighet härstädes den första Gudstjenst.

Pastorer, om hvilka underrättelse funnits, äro följande:

1. *Peder*, lefde under Gustaf I regering.
2. *Eschillus Jobannis*, var Kyrkoherde år 1572.
3. *Laurentius Magni Ekroterus*, under skref Uppsala mötes beslut år 1593, och lär aflidit 1630 eller 1631.
4. *Martinus Clementis*, var förut Capellan uti Församlingen. Tilträdde 1636, dog 1655.
5. *Bryniel Magni Kiellinus*, Pastor 1656. Dog den 21 September 1675.
6. *Laurentius Kiellinus*, blef sin Faders efterträdare. Responderade under Jacob Flachsenius uti Åbo år 167- för Collegii Logici p. 2, och år 1672 under Miltopæus för en Diff. Theoremata

mata nonnulla tam theoretica quam practica continens. Var Riksdagsman år 1689. Affomnade 1694.

7. *Salomon Alanus*, blef 1695 från Caplan i Hammarland och Ekerö befodrad til detta Pastorat. Contracts-Proft 1712. Nödgades vid Ryffarnes infall 1714 fly til Sverige. Erhöll den 17 Februarii 1720 fullmagt på Jomala Pastorat, hvilket han efter flykten tilträdde. Afled 82 år gammal den 5 October 1739.
8. Magister *Samuel Kiellin*, var Prest vid Stockholms Barnhus, då han den 11 Maji 1721 befodrades til detta Pastorat. Responderade 1701 under Professor Ålander: de humanitatis studiis och 1703 förfvarade han under samma Præses, som äfven blef hans Promotor, Strena methaphysica. Dog den 29 Julii 1737, 57 år gammal.
9. Magister *Carl Gustaf Samuelson Hallman*, Nerkesbo. Tilträdde Sunds Pastorat 1738. Disputerade 1722 under Professor Laurentius Arhenius uti Upsala: de precipuis Christianorum Patriarchis, och 1725 pro Gradu under Olof Cellius den äldre: de Apostoli Simonis Petri cum Simone mago certamine. Har låtit trycka åtskilliga af sig vid flere tillfällen författade Verfer, och ibland andra et fägneqvåde til åtanka af Konung Adolph Fredrichs Landstigning vid Degerby uti Åland den 15 Junii 1752. Förordnades til Proft uti sin församling. — Benådad med Professors namn. — Erhöll transport til Ytter Sela Pastorat uti Södermanland, år 1768, och afled —

10. *Johan Landtman*, befodrad til Kyrkoherde härstädes, sedan han 47 år varit Comminister i Saltvik år 1769. Har af trycket utgifvit: Underfåtligt Votum som förberedelse til Gudstjensten på Hyllningsdagen den 21 October 1752, Åbo 1752. Dog 84 år 11 månader gammal, den 2 November 1777.
11. Herr *Carl Hågg*, född uti Wafa 1753. Civis Academicus 1768. Prestvigd 1772. Hofpredikant hos Hans Kongl. Höghet Härtigen af Östergöthland den 28 Februarii 1776. Kyrkoherde uti Sund den 10 Februarii 1779. Kallad til Contracts-Proft den 27 Februarii 1788. Riksdagsman 1786, 1789 och 1792. Concionator vid Prestmötet i Åbo 1791. Deputerad til Jubelfesten i Upsala 1793. Har af trycket utgifvit: Predikan om en försummad och förvänd Barna-upfostran med dess ofaliga fölgder, Åbo 1784.

Vårdö eller *Sundskårs Capell*, skiljes från Sunds Moder-Församling genom Wargatha fjärden och Bomarsfund. Namnet Vårdö torde troligen kunna ledas från härstädes uti forntiden utfatte Strand- och Böta-Vårdar, om hvilka i våra gamla Landskaps-Lagar och andra Handlingar åtskilligt förmäles (17). De Öar som utgöra detta Capell, innehålla $\frac{1}{2}$ quadrat mil eller 11650 Tunneland. Skatte äro $13\frac{7}{8}$ mantal, Krono $3\frac{7}{8}$ mantal, tillsamman $16\frac{4}{8}$ mantal. Hemman äro 37 och åboer 54.

Byar-

(17) Uplands Lagen 12 Fl. KonungaBalken. Helsinge Lagen 9 Flocken KonungaBalken.

Byarne äro följande: *Bergö* en holme med 4 hemman. *Buffö* en holme med et hemman. *Ängö* likaledes. Emellan denna ö och Lumparlands Capell går Segelleden för alla Skutor, hvilka utur Hafsviken Lumparn fara til Stockholm, och tjenar Ängöfund dem til en god hamn. *Michelsö* en ö med 2 hemman. *Prästö* en holme med et hemman. *Töftö* en holme med 3 hemman. *Grundfunda* 4 hemman, *Listersby* 2 hemman. *Vårdö* 4 hemman. Et af desfa hemman bestående af $\frac{3}{8}$ mantal är Capellans Boställe. *Wargatba* 5 hemman. *Löfö* 5 hemman. Dessa 4 föregående byar ligga på samma ö som Kyrkan. *Sandö* en holme med 2 hemman. *Simskåla* 2 öar med 5 gårdar, ligga $\frac{3}{4}$ mil norr ut från Capell landet.

Vårdö Kyrka är skild $2\frac{1}{2}$ mil från Sunds kyrka, och skall vara upnämnd efter Olof den helige. 1784 utvidgades denna Kyrka, och är nu inom murarne 32 alnar lång och 12 alnar bred. Har fyra föniter som gifva tillräckligt ljus; men saknar för öfrigt Altartafla och andra prydnader.

Uti Klockstapeln hänger en klocka med påskrift: Genom Mosen är lagen gifven, genom Jesum Christum Evangelium. Denna klocka är guden 1712. Salomon Alanus Präpos. Aland: & Pastor in Sund. Wilhelm Pihl Befallningsman. Salomon Alanus Sacell. Eccles. Sund.

Commistrev uti detta Capell igenfinnas följande:

1. *Ericus Martini*, skref under Upsala mötes beflut 1593.

2. *Mar-*

2. *Martinus Clementis*, blef Kyrkoherde år 1636.
3. *Olaus Nicolai*, nämnes 1637.
4. *Johannes Ekerooth*, omtalas 1652. Erhöll Resolution på Capellans Boställe 1669. Befodrades til Finströms Pastorat 1677. Dog 1681. Sin skicklighet uti Latinska Poësin, har han ådagalagt, genom et långt carmen uti Sunds Kyrkobok.
5. Magister *Salomon Alanus*, erhöll denna lägenhet 1712. Disputerade pro Exercitio 1706, under Joh. Bernh. Munster: de moribus variarum ætatum, och pro Gradu 1708 under Ifr. J. Nisfelius: de Diana ephesia. Promoverad af L. Tammelin 1712. Afled under flykten.
6. *Andreas Flodin*, tilträdde detta Sacellanie år 1722, dog 1757, 60 år gammal.
7. *Johan Siedbäck*, befodrades från Scholmästare tyflan til denna lägenhet. Afled 1763.
8. *Isaac Mansnerus*, född 1723, Prestvigd 1757, och Comminister härstädes 1766.

V. Om Saltviks Socken.

Flere vikar af Saltjön genombryta detta Pastorat, och hafva fäkerligen gifvit anledning til namnet. Uti några handlingar kallas denna Socken *Salemich* (1); men namnet *Saltvik* är äldre och allmännare.

Norra och Östra delen af Saltvik, stöter til Botniska viken. Mot Söder gränfar Sund. Uti Vester skiljer en vik af Saltjön födra delen af denna socken från Finström; men norra delarne af dessa Pastorater, äro sammanhängande.

Längden af Saltvik från Norr til Söder, är $1\frac{1}{2}$ och bredden från Öster til Vester 1 mil. Vid den utgör 1 quadrat mil eller 23800 Tunneland.

Denna Socken är ganska bergig, och i synnerhet den norra delen. *Långbergsöda* och *Åsgårda Bergen* hafva en betydlig högd, och hålles den del af de sednare som kallas *Ulfdubsklint*, för högst af alla Åländska Berg. Omkring Haga Kungsgård träffas likväl mera flätmark än vanligen finnes på Åland. *Hafsvikar* genomskära denna Socken på flere ställen, och genom en sådan delas den uti tvenne delar, som endast genom en smal landhals uti norr äro sammanhängande. Flere *Insjöar* finnas; men de äro alla obetydliga. En liten Bäck, *Saltviksström* kallad, drifver en skattlagd enbladig Sågqvarn och en Mjölqvarn,

Sock-

(1) *Spegels* Bevis til Biskopskrönikau p. 118.

Socknen består af $61\frac{5}{9}\frac{3}{3}$ mantal, hvaraf $19\frac{1}{9}\frac{5}{6}$ Skatte, $36\frac{5}{4}\frac{5}{8}$ Krono och $6\frac{1}{3}$ Frelle. Af Kronomantalen äro $8\frac{5}{3}\frac{5}{2}$ Kungsgård och $1\frac{5}{8}$ Prestgård. Af Frelset är $2\frac{1}{2}$ mantal Säteri.

Hemman äro 92 och åboer 107. Rökar räknas 120. Torpare med jordbruk finnas 15.

Efter oförmedlade mantal, räknas denna Socken til $27\frac{5}{8}$. År 1661 voro här 73 Skatte, 17 Krono och 4 Frelse åboer på $81\frac{2}{7}$ mantal.

Jordeboks och Mantals räntan utgör oförvandlad 591 Riksdal. 4 sch. 4 r. Kronotjenden är 54 Tunnor, 5 kappar. År 1661 var Jordeboks räntan 1024 Daler 26 öre Silf:mt.

Folkmängden år 1790 räknades til 1165 personer. Gifte 223 mankön; 224 qvinkön; 12 Enklingar, 27 Enkor; Ogifte öfver 15 år; 137 mankön, 138 qvinkön; Barn; 158 gossar, 126 flickor. Tillsamman 530 mankön, 635 qvinkön. Mantalskrefne voro 570. Invånarens antal år 1749 var 289 personer.

Från 1749 til 1790 äro födde, 295 mankön, 217 qvinkön; tillsamman 1712. De dödas antal under samma tid är 1409, nemligen 759 mankön och 650 qvinkön. Uplöste hjonelag 247; vigde 369 par.

Haga Kungsgård består af $8\frac{5}{3}\frac{5}{2}$ mantal, enligt en sednare Skattläggning. Äldre Jordböcker utfätta endast $3\frac{5}{8}$ mantal. Åkern räknas til 102 tunneland eller 51 tunnelands årligt utfäde. Höbolet skattas til 227 parmar om 60 pund. Åbyg-

bygnaden' är af träd och uti försvarligt stånd. Nödtorftig skog saknas.

Denna egendom innehades år 1521 af *Henric Jönsson*. Han nyttjades nyfösnämnde år af *Gustaf Ericsson*, at vara närmaste Befälhafvare under *Nils Arvidsson* för krigsfolket, som skickades til Finland emot *Christierns* anhang (2). Någon tid derefter var *Anna Sluuk* i besittning af Haga; men emedan hon gifte sig med en ofrälse, så lät *Gustaf I* lägga egendomen under Skatten. Hennes dotter *Anna*, blef gift med *Henric Pebrsson Gyllenflögh*, och återfick frälse-rättigheten. Efter *Gyllenflöghs* död, gifte hon sig med *Joen Westgöthe* och bortbytte til Kronan Haga Gård, emot *Kermundö* och tvenne hemman uti *Hulta* och *Sunds Socken*, genom bytes-bref af den 11 Martii 1563. Af närliggande byar lades sedan flere ägor til den nya Kungsgården.

År 1654 innehades Haga af Öfverste Lieutenanten *Wasilus Buttersin*. Denne Herre ägde äfven *Björby Frelle* hemman uti *Jomala Socken*, och et *Frelle* hemman uti *Hulta*. Han lefde ännu 1661. Vidare om honom kan läsas uti *Stiernmans* Matrikel 1 D. p. 474.

Uti sednare tider, har denna Kungsgård varit lemnad af Kronan under arrende, och nuvarande innehafvaren är Hans Excellence f. d. RiksRådet, Presidenten uti Kongl. Bergs-Collegio och Commendeuren af Kongl. Maj:ts orden Herr Baron *Fredric Ridderstolpe*.

E

Ger-

(2) *Gustaf I Historia af Tegel* p. 31. *Gustaf I Historia af Celsius* I D. p. 128.

Germundö eller *Kermundö* Säteri, hörde, enligt ofvannämnde bytes handel, fordom til Kronan, och torde vara den curia in Saltvik, som ägdes af Åbo Biskopar under Catholska tiden (3).

Gården är $1\frac{1}{2}$ mantal, har vid pafs 15 tunnors utfäde och något öfver 100 lafs hö. Åbyggnaden är gammal och af träd. Trädgården har flere fruktbarande träd. Skog finnes endast til Vedbrand.

Anna, Henric Pebrsøn Gyllenflögbs enka och *Pebr Sluoks* til Kodbolilla lyterdotter, gifte sig som anført är med *Joen Westgöthe*, Härtig *Jobans* Fogde öfver Åland. Denne *Joen* togs til fånga tillika med sin Herre år 1563. Han aflivades sedan uti Stockholm (4), och *Kermundö* dömdes under Kronan; men då hustru *Anna* inför Konung *Eric XIV* bevisste, at egendomen tilhörde henne och ej hennes aflivade man, fattes hon åter i besittning af gården. Hon gifte sig för tredje gången med *Harald Tyrisøn Stålhandske*, och fick med honom en dotter som kallades *Anna*. *Harald Stålhandske* dog 1599 (5), och des enka 1611. Dottern blef gift med *Eric Arvidsøn Footangel* til Kahiloto, och deras Son *Harald Footangel* ärfde sedan egendomen. Han var född den 31 December 1606. Gaf sig til Ryt-

- (3) Bibang til Åbo Tidn. 1785, p. 101, 102. (4) *Eric XIV* Historia af *Tecl* p. 80. (5) Uti tryckta handlingar omtalas ej denne *Stålhandske*; men vid detta Säteri finnas flere skrifter, der han kallas *Harald Tyrisøn Stålhandske*. At han nyttjade slågtens vapen, kan ännu ses uti Saltviks Kyrka. Förmodligen har han varit Broder til *Jon Stålhandske*, nu varande *Stålhandske* Åttens stamfader.

Ryttare 1651. Befodrades' efter några år til Capitain. Erhöll den 25 November 1651 renovation på sit Adelskap, efter han härstammade af gammal Adelig slägt i Finland. Underskref Fincka Ständernas beslut vid Riksdagen i Åbo 1657. Var Commendant på Kexholm 1659. Dömdes til 4 års landsflykt, emedan han stuckit ihjäl Capitain Stephan Danielsön; men benådades genom Kongl. Regeringens bref den 9 Julii 1662, med vilkor at betala til Stephens enka 1000 Daler Kopparmynt, samt til Töfjala Kyrka 120 Daler. Befodrades samma år til Major. Afsonnade den 1 Augusti 1676. Var gift 1, med Brita Carpelan', dotter af Aseslören i Åbo Hofrätt Lars Carpelan, 2, med Susanna Richter, 3, med Anna Margaretha Könningsthun, enka efter Majoren Israel Brabbe (6).

Efter *Harald Footangels* död, kom yngre Sonen *Eric Johan* i besittning af denna egendom; men dog efter några år barnlös, och ärfdes af sin äldre Broder *Tyris*. Tyris Footangel afled 1695, och Kermundö kom genom des döttrar uti flere arfvingars händer. Capitain *Carl Gustaf Gagge* blef slutligen ägare af $\frac{4}{5}$ uti detta Säteri; men efter des död 1790, har gården åter tillfallit flere arfvingar.

Sonneröda Säteri, är et mantal. Har 8 tunnors utfäde och 40 lars hö. Åbygnaden är obetydlig.

E 2

År

(6) *Stiernmans* Matrikel i D. p. 314. *Stiernmans* Bihang til Riksdagsbeslutet p. 343, och Handlingar på Kermundö Säteri.

År 1634 ägdes gården af Elsa Henriësdotter, och sedan af hennes arfvingar Gyllenflögarne. År 1698 och den följande tiden til 1714, var Petter Anton Bilanz til Wältz, genom gifte med Ulrica Gyllenflögh, i besittning af Sonneröda. Bilanz Adlades den 6 Martii 1689, och dog som Öfverste Lieutenant 1719 (7). Efter år 1722, har denna egendom haft åtskillige ägare, och 1793 föryttrades den af Assessoren Aniphas Parments arfvingar til Herr Contracts-Prosten Carl Hägg.

Under detta Säteri ligger et Frelse hemman af samma namn.

Prestgården består af $\frac{5}{8}$ mantal. Utfädet är 7 til 8 tunnor, och hö bärgas vid pafs 60 lufs. Gården är förfedd med vanlig åbygnad. Åtskilliga holmar höra til detta Boställe, som derigenom har tillräckelig skog och något fiske.

Byarne i denna Socken delas i efterföljande 4 Marklag:

Haraldsby Marklag. Haraldsby 3 hemman. Liby et hemman. Kuggböle et hemman. Fremmanby 5 hemman. Hullby 2 hemman. Quarnbo 3 hemman. Lafsö et hemman. Hjortö et hemman.

Rangsby Marklag. Rangsby 5 hemman. Capellans Bostället som är et mantal, ligger uti denna by. Lagmansby 2 hemman, hvaraf et är Frelse. Borgboda et hemman. Lafsböle et hemman. Ryfsböle et hemman. Wastböle et hemman. Andtböle et hemman. Long-

Longbergsöda Marklag. Bertby 3 hemman. *Sylöda* 3 hemman. *Tängsöda* 4 hemman. *Longbergsöda* 6 hemman. Et hemman uti denna by är frelse. *Åsgårda* 2 hemman.

Ödkarby Marklag. Ödkarby 12 hemman. *Åfvanåker* 2 hemman. *Laby* 3 hemman. *Nås* 7 hemman. *Solis* 3 hemman. *Strömma* et hemman. *Toböle* 2 hemman. Et hemman är frelse. *Daglösa* 2 hemman. *Ryffö*, en ö med et hemman. *Saggö*, en ö med et hemman. Ligger $\frac{3}{4}$ mil norrut. *Båxö*, en ö med et hemman.

Vid Borgboda träffas et minnesmärke af forntidens fästnings bygnad, et gammalt *Wikingaböle*. Lemningen består af en vidlyftig grof gråstens mur eller griotvegger, hvarmed et enstaka Berg omgifves på alla tilgängeliga ställen. Omkretsen är öfver 500 alnar. Stenarne äro ej hopfogade med bruk, utan endast staplade på hvarannan. Den seden, at befälta Berg och Klippor, var mycket vanlig hos forntidens folklag. Fälten på klippor omtalas ofta uti Alexanders Historia (8), och *Horatius* sjunger om *Drusus*: *Arces alpihus impositas tremendis dejecit* (9). Uti Högländerne i Skottland finnas på bergsklippor åtskilliga befästningar, vid hvilka mycken konst är använd, ehuru de äro upförde utan bruk (10).

Ättbackar finnas uti denna Socken vid Haraldsby, Qvarnbo, Ändtöle och Sylöda.

E 3

Salt-

(8) *Curtius* L. 7 Cap. II. L. 8. Cap. 2, II. *Arrianus* L. 4. Cap. 6, 7, 10. (9) L. IV. *Carm.* Oda XIV. (10) Professor *Tytler* uti *Transact.* of the Royal Society of Edinburgh 1791.

Saltviks Kyrka skall i gamla handlingar kallas Domkyrka (II). Saltvik omtalas redan 1322 eller förrt af alla församlingar på Åland. Kyrkan är bygd på Kronogrund. Den är 47 alnar lång, $16\frac{1}{2}$ alnar bred och har 6 fönster. Hvalfven bibehålla ännu målningar sedan Catholska tiden, som föreställa Kyrkofäder, Helgon och några Bibliska Historier. På en pelare funnos fordom desä numera öfverstrukna ord: "Summa indulgentiarum, XX millia sex annorum xxx sex dies, Omnis Homo qui viderit arma Christi & habuerit in memoria passionis ejus vel legerit XI Pater noster & XI ave Maria." Altartaflan är Bildthuggare arbete, och föreställer den heliga Naftvarden samt Christi upståndelse. Den är gifven enligt påskriften, af Majoren Harald Footangel til Kahiloto och Germundö år 1666, och renoverad på samtliga Footangelske arsvingarnes bekostnad år 1759. En gammal tafla, innehållande Passions historien och några Helgon, är upslatt på en sida i kyrkan, och har til påskrift: Altare Domini. På en annan stor tafla är S. Görans strid med Draken afmålade. Predikstolen är af gammalt Bildthuggare arbete. Uplatte Vapen finnas uti denna kyrka efter Harald Tyrilsson Stålhandike, och efter Tyril Footangel, född 1662, död 1695. Footangelska sköldmärket föreställes eljest på flere stäl- len uti hvalfven, der man äfven ser Fru Anna Margaretha Köningsthuns vapen. Framför Altaret är Prostén Boethii Muurs Grafften, och til ven-

(II) Enligt en anmärkning, bifogad Professor *Hallmans* Fågneqvåde vid Konung *Adolph Fredrics* resa genom Åland.

venster är et Monumentum Sepulcrale upfatt af följande innehåll: Postquam multa tulit, docuit bene vixit honeste, hoc Wessmannus Muur condidit offa loco. Den bifogade stamtaflan är o-läslig.

Kyrkans tvenne Klockor hänga uti Tornet. Den itörre har följande påskrift: Pf. 122 v. 1. Genom Amiralitets Capitainen och Lots-Directeu-ren Välborne Herr Nils Åmans föranstaltande, gjorda förskått och gunstiga biträde, uti Prosthen Math. Grunneri, Capellan Johan Landmans och Länsman Nils Bomans tid, guten til Saltviks Kyrka 1750 af G. Meyer i Stockholm. Apostlager-ning. Cap. 4. v. 32. Pf. 42. v. 5.

Kommer tiener Gud tillika

Alla med endräktigt ljud

Både fattiga och rika

Priser lofver Herran Gud.

Ibland Kyrkans silfver förvaras en gammal Kalk och Paten, begge försedde med påskrifter i Munkstyl. På Kalken står: de vera vite fert hoc vas pocula vite. På Paten: A:o Domini 1346 hunc calicem fecit Tirelaus Arnberni canonicus aboenfis eccles. Svec. Saltvic, och å den andra fi-dan af den samma: Ave Maria gratia plena Domi-nus tecum benedic: tillika med Evangelisternas sinnebilder. En Kalk med likalydande påskrift som förenämnde, ikall äfven finnas i Rendamäc-ki Kyrka (12).

E 4

Kyr-

(12) G. Allenius, de usu lapidum in Historia p. 22.

Kyrköberdar uti denna Förfamling igenfinnes följande:

1. Magister *Abrahamus Andree Angermannus*. Denna Lärare är nogsam känd uti Svenska Kyrkohistorien, genom sin ifriga nit emot Liturgien och sina hårda öden. Han var Rector i Stockholm 1576, och flyttades då til Öregrunds Pastorat; men som han fortfor uti sin motsträfvighet, lät Konung *Johan 3* föra honom den 9 Februarii 1577 fängslig til Häringe Kungsgård. Någon tid derefter lösgifven, var han 1580 Pastor här i Saltvik. På nya anledningar blef han åter fängslad och fördes til Åbo. Genom Fältherren *Pontus de la Gardie*, blef han likväl innan kort befriad, och återvände til Åland. Efter förnyade förföljelser, rymde han slutligen Riket, sedan han någon tid haft sin fristad hos Härtig *Carl*. Han viltades under sin flykt merendels i Tyskland. År 1593 valdes han af Rikets förfamlade Presterskap til Erkebiskop. Ändteligen kom han äfven uti önad hos Härtig *Carl*, emedan han belanns vara Konung *Sigismund* tilgifven. Han dömdes från Embetet 1598, och dog efter et långvarigt fängelse på Gripsholm 1607.

Dryselii upgift, at Angermannus varit Pastor i Finström är oriktig (13). Herr J. A. *Lüdenke* anför som en trolig gissning, at han någon tid förestådt Tyska Förfamlingen i Stockholm (14).

2. *Mi-*

- (13) Kyrkohistoria öfver Nya Testamentet p. 561. (14) Diss. de Ecclesia Tentonica p. 39. — Jfr. *A. L. Encboms* Diss. under Prof. *Fant* de Successione Canonica & Consecratione Episcoporum Sveciæ p. II följ.

2. *Michael Gregorii*, underskref Upsala mötes beslut 1593. Lefde ännu 1601.
3. *Simon Estö*, omtalas 1611, Affattes 1624.
4. *Johannes Magni Boræus*, Affattes 1636 och lefde sedan på Liby hemman i denna Socken.
5. *Boetbius Muur*, Wefsmannen. Var uti sin ungdom Biskop Johan Gezelii den äldres informator (15). Tjente sedan vid Åbo Schola. Förordnades 1636 til Kyrkoherde i Saltvik och Contracts Proft. Han fann Profteriet uti stor oordning, enligt Riks Drotten Grefve Pehr Brahes år 1639 utgifne betyg. Åtskilliga efter honom förvarade handlingar wisa, at han varit en nyttig och verksam man. Dog 1670.
6. Magister *Georg Prytz*, född i Björneborg 1642. Förfvarade 1662 under Svenonius, Collegii Theologici P. VII de homine in statu integritatis, och disputerade pro Gradu 1668 under Miltopæus, de affectibus in genere. Blef 1670 sin svärfaders efterträdare i Saltviks Pastorat. Befodrades til Korpo 1685. Proft öfver Korpo och Nagu socknar 1693. Afled 1699 (16).
7. Magister *Jonas Eek*. Förfvarade 1653 under Æschil Petræus, Meditatio S. evangelii Diei Sanctæ Jovis. Utgaf 1655 under P. A. Bergius, Theoremata quædam philosophica. Blef Magister 1661 och Pastor i Saltvik 1685 (17).

E 5

3, Ma-

(15) *Stiernmans Aboa Litterata* p. 69. — (16) *Stiernmans Aboa Letterata* p. 91 och meddelad underrättelse af Herr Kyrkoherden Mag. Bergman i Korpo.
 (17) *Stiernmans Aboa litterata* p. 14, 53.

8. Magister *Erland Törn*. Disputerade 1694 under Alander, de Summi Entis necessitate. Utgaf samma år under Tälpo, *Βελυγμα* Aaronis Exod. 32, 4. Var Collector vid Åbo Schola 1695. Kyrkoherde i Saltvik 1699. Predikade vid Prestmötet 1703 öfver Hiob 14, 5. Har i anledning af en 8 års gammal Sons död utgifvit af trycket: Fax ipinea exequialis piis manibus dum vixit optimæ spei adolescenti Gabrielis Erlandi Törn, filii sui desideratissimi ipso exequiarum die 8 Januarii 1707, incensa a Patre mœstissimo Mag. Erlando Törn, Pastore in Saltvik. Aboæ 4:to. År 1722 var Erland Törn Pastor i Huddinge.
9. *Matbias Grunnerus*, född i Åbo den 29 Martii 1684. Prestvigd 1709. Befodrad til Saltviks Pastorat den 2 Januarii 1721. Ledamot uti den Commision som fattes 1723 til Finlands uphjelpande efter Ryska Kriget. Contracts Prost 1739. Afled den 18 Julii 1765.
10. Magister *Gabriel Petesche*. Disputerade under Mennander, de superficie Telluris 1749, och under Hassel, de usu & abusu eloquentiæ 1751. Promoverades sistnämnde år. Kyrkoherde i Saltvik 1766. Dog genom en vådelig händelse den 12 Augusti 1778.
11. Magister *Johan Henric Abrenberg*, född den 6 Martii 1745. Inskrifven vid Åbo Académie 1763. Prestvigd 1767. Försvarade samma år Magister Beckmans disputation, de utilitate Chemiæ in Geoponicis. Disputerade pro Gradu

du 1769, under M. J. Wallenius, de mensura Felicitatis morali. Comminister i Hammarland och Ekerö 1775. Erhöll fullmägt på Saltviks Pastorat den 20 December 1779, och tilträdde det samma 1781. Afled den 17 Januarii 1793.

Comministrar uti denna Församling, om hvilka man har någon underrättelse äro:

1. *Simon*, lefde vid början af förra århundrade.
2. *Michael*, omtalas 1631. Feck 1651 Riksdrotten Grefve Pehr Brahes bref på Boställe i Rangsby.
3. *Nicolaus Hieronymus Hulten*, omtalas år 1660 som Michaels efterträdare. Var närvarande vid Saltviks Ting den 10 Maji 1665 (18).
4. *Boetbius Murenus*, innehade denna lägenhet 1670 och 1685.
5. *Petrus Henrici*, var Capellan 1685 och 1686.
6. *Jacob Favorinus*, omtalas 1699 och de följande åren.
7. *Andreas Heeden*, blef Favorini efterträdare 1709. Dog under flykten.

2. 70.

(18) Ålands Dombok för år 1665. Den berättelsen som är införd i flere skrifter, at *Terferus* efter sin aflättning från Åbo Biskopsdöme, någon tid varit Capellan i Saltvik, finnes således vara ogrundad. Biskop *Terferus* aflättes den 25 Augusti 1664, och förordnades den 10 Junii 1665 til Kyrkoherde vid Riddarholms Församling i Stockholm.

8. *Johan Landtman*, Comminister år 1722. Förestod detta Sacellanie 47 år, och blef sedan Kyrkoherde i Sund. Dog 1777.
9. Magister *Jacob Benedictus*, Österbotninge. Disputerade under numera Liskopen Gadolin, de utilitate Chemiæ præsertim in physicis 1756. Försvarede pro Gradu under Professor *Kalm*, en afhandling om Takskifver 1757. Comminister 1770. Afled 63 år gammal 1792.
10. Herr *Johan Sundberg*, född 1750. Prestvigd 1783, Comminister häritades 1793.

VI. Om Finströms Socken.

Detta Pastorat består af Moderkyrko Församlingen Finström och Capellet Getha. I fall man ej vil härleda namnet från Finnarnes fordna vittande härstädes; så torde det stora antal af Träsk, som finnas i denna Socken, och hvilka på vårt gamla språk kallas *Fenn*, hafva gifvit anledning til det samma (1). Den sägen *Tårnström* anför om Finnarnes tvåra nederlag vid Finström, är både okänd och obevist (2).

Norra delen af Socknen gränzar til Botniska Viken, och utgöres af Getha Capell, som endast genom en landhals af några hundrade alnars bredd, är sammanfogad med Moderkyrko Församlingen; men för öfrigt omgifven af Saltjön. Mot öster är Finströms församling til någon del sammanhängande med Saltvik; men skiljes sedan af ingående vikar, så väl derifrån som äfven från Sund. Mot söder möter Saltjön och Jomala Pastorat, och i vester utgöra sund och hafsvikar skilnaden emellan denna Socken och Hammarland.

Pastoratets största längd från norr til söder är $2\frac{1}{2}$ mil, och bredden $\frac{3}{4}$ mil. Vidden är $1\frac{1}{2}$ quadrat mil eller nogare 37500 tunneland.

Berg möta öfveralt. *Getbabergen* äro de betydligaste, och intaga hela norra delen af Capellet, samt tjena de sjöfarande i Botniska viken til känning. Kasberget och Husklint förmodas vara de

(1) *Verelius* in notis ad Hervor. p. 90. Gloss. Ulphil. Goth. p. 41. (2) de Alandia p. 30.

de högsta toppar af denna Bergssträcka. Tvenne betydliga Grottor, hvälfde af Naturen, träffas härstädes. Den större kallas Djupviks kyrka, i afseende på en nära belägen hamn, och är vid pafs 12 alnar lång, 6 alnar bred och 4 alnar hög. Den mindre är 10 alnar lång, 4 alnar bred och något öfver 2 alnar hög. Bergarten är röd groftärnig Granit.

Utöm ingående vikar af Saltfjön, som genomskära detta Pastorat, finnas här inemot 40 infjörar. Större delen af dem ligga uti Getha Capellgård. Deras vidd är merendels ringa. De betydligaste äro Storträsk, Bjerströms träsk och Väitanträsk uti Moderkyrko Församlingen, samt Olsnästräsk, Bollstaholms träsk och Byträsk uti Capellet. Den Bäck som rinner emellan Strömsviks och Prestgårdens ägor, är ej anseeligare än et vanligt utfalls dike; men har et lönande Vårfiske.

Finstmöms Socken innehåller $26\frac{5}{8}$ mantal, hvaraf $31\frac{1}{8}$ mantal Skatte, $47\frac{3}{8}$ mantal Krono, och $2\frac{1}{4}$ mantal Frelse. Af Kronojorden äro 7 mantal Kungsgård, $2\frac{3}{8}$ Prestbord, och $\frac{1}{2}$ Boställe. Af Frelset är $4\frac{1}{4}$ mantal Säteri. Hemman äro 128 och åboer 143. Rökar räknas 167. Torpare med jordbruk finnas 17.

Uti oförmedlade mantal beräknas denne Socken til $119\frac{1}{8}$. År 1661 voro härstädes 108 Skatte, 16 Krono och 4 Frelse åboer på $108\frac{1}{2}$ mantal.

Jordeboks och Mantals räkntan oförvandlad, stiger til 227 R:dal, 7 sch, 10 r. Kronotonden är

är 71 tunnor 8 kappar. År 1661 var Jordeboks rântan 1222 Daler Silfvermynt.

Invånarens antal år 1790 var 1678 personer. Gifte; 278 mankôn, 285 qvinkôn. 30 Enklingar, 113 Enkor. Ogifte öfver 15 år; 194 mankôn, 263 qvinkôn. Barn; 234 goffar, 281 flickor; tillamman 736 mankôn, 942 qvinkôn. Mantalsfkrefne voro 831. År 1749 var folkmängden 1400 personer.

Från 1749 til 1790 äro uti detta Pastorat födde 2290 och döde 2047. Uplöfte 458 hjone-lag och vigde 539 par.

Moderkyrko Församlingen Finström, innehåller uti vidd $\frac{7}{8}$ quadrat mil eller 20800 tunneland. Mantal räknas $57\frac{2}{3}$, nemligen $20\frac{2}{3}$ Skatte, $36\frac{7}{8}$ Krono, och $\frac{3}{4}$ Säteri. Hemman äro 87, och åboer 101.

Grelsby Kungsgård, ligger $\frac{1}{4}$ mil från Kyrkan. Beitår eter 1767 års skattläggning af 7 mantal. Räknades förut endast til $3\frac{1}{2}$ mantal. Mangården och Ladugården äro af träd, och i godt stånd. Åkerjorden, inberäknad den som 8 Torpare nyttja, är 92 tunneland eller 46 tunneland årligen. Höbolet skattas til 210 Parmar om 60 pund. Vid gården är tilräckelig skog och något Fjällfiske. En Trädgård med flere fruktträd har uti sednare tider äfven blifvit anlagd.

Denna egendom som i anseende til et begångit dråp var förvärkad, lades af Konung *Magnus Smek* under Kronan, då han lemnade Kungsgården i Saltvik til evärdelig besittning, under

Bi-

Biskopsstolen i Åbo, genom bref, dat. Stockholm quarta die Pentecostes 1351 (3).

Genom Arrende-Contract med Kronan, är Herr Hofrätts-Rådet och Riddaren Samuel Ehrenmalm nu innehafvare af denna Kungsgård.

Strömsvik, et Säteri, ej långt ifrån Kyrkan. Det kallades fordom Skräddarböle (4). Gården består af $\frac{3}{4}$ mantal, har 7 til 8 tunnors utläde, 20 til 90 lafs hö, och något fiske. Åbyggnaden är obetydlig och skogen knapp.

Henric Pehrsön Gyllenflögh, är den äldste ägare, som igenfinnes til denna egendom. Han afled 1558. Dets dotter Elfa, ehuru gift först med, Clas Simonsön och sedan år 1603 med en Ryttare Nils Esbiörnsön, dog likväl barnlös, enka vid pafs år 1635. Hon testamenterade Strömsvik til sin Systerdotter Christina Carlsdotter, som var gift med Johan Hansön til Kodbolsta (Bolstaholm). Elfa Henricsdotters sednare ofrelse gifte, förorsakade, at Strömsvik år 1624 dömdes til Skatte; men när Johan Hansön adlades, återfick gården sin Frelserättighet.

Genom gifte med Johan Hansöns dotter Christina, var Öfversten och Commendanten i Calmar, Gustaf Svinhufvud 1667 och de följande åren ägare af Strömsvik (5).

De sista åren af förta århundrade och til 1714 var Häradshöfdingen uti Wehmo och Wirmo Carl Carpelan til Odenfari och Achtis i besittning af denna egendom. Efter

(3) Bihang til Åbo Tidningar 1785 p. 101, 102. (4) Ålands Jordbok 1661. (5) *Stiernmans Höfdingaminne* i D. p. 320.

Efter år 1722 var Cornetten Anders Philip ägare af Strömsvik. Han sålde detta Säteri 1745 til KammarHerren Theet. År 1756 var KammarHerren Baron Carl Ridderstolpe i besittning af denna gård och föryttrade den samma til Lieutenanten Carl Brummer, hvars arfvingar nu äro ägare deraf.

Finströms Prestgård, är $1\frac{1}{2}$ mantal. Har tillräckelig åbygnad af träd. Årliga utfädet är 11 til 12 tunnor, och Hö bärgas vanligen öfver 120 lafs. Här är äfven godt fjällfiske och en Trädgård med åtskilliga Fruktträd.

Byarne uti denna Förlamling delas efter 1661 års Jordbok uti 3 Marklag.

Godby Marklag består af: *Godby* 6 hemman. Et hemman uti denna by om $\frac{1}{3}\frac{1}{2}$ mantal anlogs af Konung *Carl XI* til LandtFältskärs - Boställe, genom Resolution på Åländska Allmogens befvär den 9 November 1686, och Bref til Landshöfdingen uti Åbo den 5 Februarii 1690. Nu sedan en Provincial Medici beställning blifvit inrättad på Åland, och LandtFältskärs - fyflan derigenom kommer at uphöra; så blifver detta hemman enligt Konungens bref af den 14 November 1780, hädanefter Provincial - Medici Boställe. Vid denna by är en svag mineral källa belägen. *Emnäs* 6 hemman. *Åttböle* 3 hemman. *Marcusböle* 2 hemman. *Tårnebolsta* 2 hemman.

Bergströms Marklag innefattar följande byar: *Emkarby* 11 hemman. *Kulla* 4 hemman. *Bjärström* 9 hemman. *Bamböle* 5 hemman. *Swarts-*
maræ

mara 6 hemman. *Rågetsböle* 2 hemman. *Bergö* en ö med 2 hemman.

Tjudö Marklag. *Västäntråsk* 4 hemman. *Stålsby* 3 hemman. *Enbolsta* 3 hemman. *Pettböle* 2 hemman. *Tjudö* 7 hemman. *Bartsgårda* 3 hemman. *Finström* et hemman. *Gålsböle* 2 hemman. *Brantsböle* et hemman. *Törrbolsta* 3 hemman.

Vid Grelsby Kungsgård, Prestgården, Godby, Bamböle och Tjudö finnas årskilliga Ätthögar. De som träffas vid Godby äro de ansefnligaste på Åland.

Finströms Kyrka är invigd Erkeängelen Michael til ära. Ligger på Kronogrund. Denna Kyrka är onekeligen en af de äldsta på Åland, ehuru dess ålder ej kan med säkerhet upgifvas. I anledning af en nu mera aldeles utplånad anteckning på östra gafveln förmodar *Tärnström* (6), at Kyrkan blifvit bygd år 1106, och Doctor *Backman* uti en handskrefven berättelse om Finströms Kyrka, är af samma tanka. Detta årtal måtte visserligen ej hafva varit inhuggit uti muren, ehuru omförmälte berättelser så föregifva; emedan anteckningen uti den händelsen ännu borde vara synlig, då man likväl å östra gafveln endast kan skönja några prickar med rödfärg. Kyrkans längd inom murarne är 41 aln och bredden 19 alnar. Den är försedd med 5 fönster; men är likväl något mörk. Altartaflan är den prydligaste på Åland. På densamma föreställes den heliga Nattvarden samt Christi döpelse och upståndelse. Den är målad uti Stockholm 1772, och kostade Församlingen 2700 Daler Kopparmynt.

mynt. Predikstolen är af gammalt Bildthug-
gare arbete. Orgelverket består af 8 stämmor,
och är en gåfva af Herr Öfverste Lieutenanten
och Riddaren *Jofias Ebrenmalm*. Det invigdes
den 23 Martii 1768. Uti Choret äro 3 Graffte-
nar. Den första förvarar Kyrkoherden Carolus
Petri Alander, och dess Son Profesoren Christiern
Alander. Den andra är öfver Kyrkoherden Chri-
stopher Sundenius, som var Moderfader til fram-
ledne Biskop Haartman i Åbo. Den tredje är öf-
ver Prosten Daniel Hagert.

Kyrkans klockor hänga uti Tornet. Den
större som väger något öfver 2 Skeppund, har
följande påskrift:

1 Corint. I. v. 23!

Dåvarande Pastor & Præpositus Mag. Gabr.
Frondelius,

Luc. 8. v. 8.

Med Finströms Församlings bekostnad och
Herr Handelsmannen Eric Sundströms försorg i
Stockholm gjuta låtit af Eric Näsman, A:o 1733
den 16 Augusti.

At jag så stor til kropp och stark til ljudet blifvit
Har Socknens Hedersmän ansenligt härtil gifvit.

Redelige Dannemän.

Den mindre klockan väger 1 Skeppund 5
Lispund, och har denna påskrift:

Då Doct. Joh. Browallius var Biskop och A-
cademie Pro-Canceller i Åbo, Herr Nils Åman,
Amiralitets Capitain och Lotsdirecteur, Herr til

Bolstaholm, samt Herr Olof Thorin, Kyrkoherde i Finström, blef denna klocka guten 1750.

Sen klockors klara ljud i Finström börjat klinga,
 Har Guds ords ädla bud och därstäds kunnat tvinga,
 Dets folk at tänka på hvad tjente til dets bästa,
 Hvad til Guds ära lå och nöja kund de flästa,
 Och som bland annat ther ej feltes mer än klocka
 Den folket tjär och när til kyrkan skulle locka,
 At suga ljuilig saft af ordets rena lära,
 Som fördes där med kraft af Herrans tolkar flera,
 Ty blef med Herdans råd och Böndrens ja och minne
 Med Capitain Åmans dåd och Kyrkans inedel line
 En liten klocka köpt til flera klockans fyrra
 Som Gerhard Meyer stöpt at samla folk til kyrka.

Finströms Kyrka äger en prydelig skrud och 4 Kalkar af silfver. Den största Kalken har en påskrift med munkstyl, hvaraf kan läsas *Marja*; men det öfriga är til större delen otydligt. Kyrkans Vinsäd är 6 Tunnor.

År 1698 hade denna Kyrka i behåll en Mäsfhake, gifven af *Gustaf I:s* Enkedrottning *Catharina Stenbock*.

På Kyrkogården är en grafsten öfver framledne Prosten Doctor Daniel Backman.

När Konung *Magnus Smek* år 1352 (7) förbehöll sig Jus Patronatus til 10 Pastorater i Åbo Stift; så var Finström det enda på Åland som kom under detta förbehåll.

Kyrkobeskrifningar uti denna Socken, om hvilka man äger underrättelse äro:

1. *Si-*

1. *Sigurdus* de Finnaström, canonicus aboensis, omtalas uti et bref af år 1328. Uti et annat bref år 1330 kallas han Siwardus. 1342 updrogs honom af Biskopen at hålla Ålänningarne til sina skyldigheter vid Tiondens utgörande (8).
  2. *Nils* nämnes som Kyrkoherde uti Corth Harvigsons Testamente år 1484 (9).
  3. *Petrus Laurentii* underskref Upsala Mötes beslut år 1593.
  4. *Eric Andersson* var Kyrkoherde 1611 och 1618.
  5. *Petrus Bergeri* blef Pastor 1623. Dog 1650 och hade sin Son til efterträdare.
  6. *Carolus Petri Alander* afled 1675.
  7. *Johannes Martini Ekerooth*, har uti Kyrkboken med följande stenstyl anteknat sin befodran:
 Jehova Ter. Opt. Max. Duce ac Luce
 Ex mandato potentissimi Regis Caroli XI
 Sicut et promotione reverendissimi episcopi aboensis
 D:ni Doctoris Joh. Gezelii
 Anno salutis generis humani MDCLXXVII
 Finströmensem ecclesiam aggreditur ut ejus
 Curam suscipiat
 Johannes Martini Ekerooth Alandus
 antehac Sacellanus Sundenfis.
- Han lefde vid denna lägenhet endast til 1681:
8. *Christopher Sundenius*, tilträdde detta Pastorat 1682 och afled 1695.
  9. *Ma-*

(8) Pauli Juustens Chron; episcop. med Herr Prof. Porthans anmärkningar p. 226, 236. (9) Åbo Tidn. 1784 N:o 33.

9. *Magister Daniel Hagert*, född uti Ingo uti Nyland den 3 April 1666. Förfvarade sin första disputation under Daniel Achrelius: *Magnes rerum naturalium* 1689. Disputerade pro gradu under And. Wanochius, de *Sortilegio* 1691. Blef Consistorii Notarie samma år. Utgaf 1694 in folio: *Amarantos immortalis Reginae Ulricæ Eleonoræ in sermone panegyrico in ejus obitum sparfos*. Erhöll fullmägt på Finströms Pastorat den 4 December 1697. Biträdde de följande åren den älderitegne Contracts Prosten Math. Berg uti Prostslysflan. Præsiderade vid Prestmötet 1708 för en i anledning af Schäffers och Ulstadii svärmerier utgifven Disputation: de *Enthusiasmo*. Förordnades til Contracts Prost 1709. Var Riksdagsman vid 1710 års Riksdag. Afsonnade den 5 April 1712. Har, utom redan anförde arbeten, utgifvit *Likpredikan öfver Fru Christina Bergenstierna* den 26 Maji 1703, tryckt 1704, och en *Predikan hållen* den 24 Söndagen efter Trefaldighet 1706, i anledning af Wiborgs Belägring, en i Norden uppsprungnen och starkt flödande blodskälla. Prosten Hagert har för öfrigt som flere handlingar utvisa, varit en verksam och flitig man.
10. *Edvard Nybäck*, tilträdde Pastoratet 1713; men nödgades följande året vid Rysläarnes infall fly från Åland. Han skall sedan hafva blifvit befodrad til Resmo Pastorat på Öland.
11. *Magister Gabriel Frondelius*, född uti Kimito 1670. Disputerade 1699 under Thorsten Rudéen, de *Rhabdologia seu de numeratione*
per

- per virgulas, och följande året pro gradu under samma Præses, de circulo artium quæ appellantur liberales. Promoverad den 14 December 1700. Blef sedan Collega och Collector vid Åbo Schola. Erhöll fullmagt på Lemlands Pastorat den 23 November 1705. Flydde år 1714 undan Fienden til Sverige. Utnämndes til Kyrkoherde i Finström den 17 November 1719. Höll efter freden första Gudstjensten uti denna Församling Midsommardagen 1722. Afled den 7 Junii 1737.
12. *Olof Thorin*, född i Stockholm 1680. Var någon tid Scholemästare här på Åland, och sedan Commminister i Jomala. Blef Pastor i Finström 1738. Dog den 11 November 1758.
13. *Eric Fortelius*, var förut Kyrkoherde i Sastmola. Tilträdde Finström 1760, och afled den 15 December 1761. Var broder til Biskopen i Borgå Doctor Gabriel Fortelius.
14. *Doctor Daniel Backman*, Son af Kyrkoherden i Föglö Andreas Backman. Född den 3 Martii 1732. Studerade vid Åbo Academie. Disputerade under Mesterton: de Philosophia theoretica in practica influente 1752, och under Kalm, om nyttan af Nybyggen i America 1754. Blef Magister den 25 Julii sistnämnde år. Prestvigd 1757. Erhöll Kongl. Hofpredikants fullmagt den 23 September 1761. Kyrkoherde uti Finström den 16 Augusti 1763. Prost den 29 December 1777. Theologiæ Doctor den 8 Januarii 1779. Var Riksdagsman vid 1772 och 1778 års Riksdagar. Afled den 26 April 1784.

Har af trycket utgifvit: Tal vid Orgelverkets invigning i Finström den 25 Martii 1768, Åbo 1771, och Predikan vid Prestmötet den 26 Februarii 1773; om en christeligen ärad Öfverhets magt, Stockholm 1775.

45. Herr Magister *Casper Wijkman Caspersson*, Son af framledne Kyrkoherden vid St. Catharinæ Församling i Stockholm Casper Wijkman. Född den 8 Maji 1756. Inskrifven vid Upsala Academie 1771. Disputerade under Brodern Mag. And. Wijkman: de libertate Dei, sapientiae ejus congrua 1777, och pro gradu under Professor Christiernin: de immutabilitate liberri mi Dei decreti 1779. Promoverad den 10 Junii 1779. Prestvigd samma år. Hofpredikant hos Hans Kongl. Höghet Hertigen af Östergöthland den 4 Martii 1783. Utnämnd til Kyrkoherde uti Finström den 13 December 1784. Prost den 28 April 1790.

Getba Capell innehåller $\frac{3}{4}$ quadrat mil och $28\frac{2}{4}$ mantal. Skatte äro $10\frac{1}{2}$ mantal, Kronö $10\frac{8}{8}$ mantal. Säteri $3\frac{1}{2}$ mantal och Frälse 4 mantal. Hemman finnas 41.

Bolstabolms Säteri har fordom haft namn af Kodbolstad. Består af 2 mantal. Hufvudbyggningen uti mangården är af träd, och den öfriga bygnaden af sten. Trädgården är försedd med fruktbarande och vilde träd, häckar och ritningar. Uti Ladugården är et Fähus af sten, som är väl inredt med mycken besparing af rum. 20 til 22 Tunneland äro årligen uti läde, och Höbolet stiger til 150 lass. Skog har egendomen til affalu, och til Fiske är god lägenhet.

Vid

Vid gården fins et Tegelbruk, och på et underliggande hemmans ägor är en Såggvarn anlagd.

Fyra uti Getha belägne Frelsehemman höra til denna egendom.

Detta Säteri är för öfrigt förträffeligen odlat och tjenar hela Orten til efterdöme.

År 1484 var Cort Hartvigsson ägare af Kodbolstad. Han lär endast vara känd genom sit Testamente, hvilket ofta kommer at återopas och finnes uti Åbo Tidningar för 1784 N:o 53 och Stockholms Posten för 1789 N:o 111. Detta Testamente visar at han varit en betydande och förmögen man.

Under Konung *Gustaf* Ericssons regering, skall en Pehr Sluk fatt sig i besittning af denna gård, likväl efter tvenne bönders år 1618 aflagde vitnesbörd, orättfärdeliga. Sluk lade sedan gården öde, och Konung *Gustaf* satte 2 bönder därpå. Bemälte Sluk fick likväl efter par år egendomen tillbaka. Efter hans död gaf Konungen Kodbolstad til Johan Hindrichsson som gjorde rusttjenst derföre, och efter honom hans slägtinge Hindrich Pehrsson. Denne Hindrich Pehrsson som äfven ägde Haga, Strömsvik, Sonneröda och nästan alla Frelsehemman på Åland, kallas uti gamla handlingar Gyllenflögh, ehuru enligt Matrikeln fört år 1648 en dels slägtinge adlades under detta namnet. Han dog 1558. Dottern Elfa, blef gift med Clas Simonsson, som uti sin lifstid förrättade rusttjenst, och då han utan manliga arfvingar afled, kom Michael Olofsson

til gården. Han var gift med Clas Simonsöns syster Malin. Malin dog som enka på Labnäs 1637; men redan 1626 var Johan Hansson ägare af Kodbolstad. Han adlades den 30 Augusti 1648 och kallade sig Gyllenflögh, var då Amiralitets Capitain, och hade en rund tid tjent Kronan. Han dog som Major 1669 (10). Johan Hanssons skyldskap med ofvannämnde Hindrich Pehrsson Gyllenflögh, har följande sammanhang: Hindrich Pehrssons andra dotter Christina, var gift med Simon Rahm. Deras son Carl Rahm, som var Notarius publicus, hade en dotter Christina, och med henne blef Johan Hansson gift. 1669 blef Major Gyllenflöghs yngre son, Johan Gyllenflögh ägare af denna gård. Han var född 1640, och dog som Lieutenant vid Artilleriet 1699. Han var gift med Christina Bergenschöld, och lemnade endast döttrar efter sig. Den äldsta dottern Elisabeth giftes med en Dufenschöld, som derigenom kom i besittning af egendomen. Genom gifte med Dufenschölds dotter Elisabeth, ägdes gården sedan af Quartermästaren Carl Philip. Han sålde densamma år 1747 til Commendeur-Capitainen Nils Åman. Sedan 1760 är Herr Öfverste Lieutenanten och Riddaren *Jofias Ebrenmalms* ägare af detta Säteri.

Bastö Säteri ligger på en ö, och består af $1\frac{1}{2}$ mantal. Räknas uti Jordboken til Getha Cappell; men uti Kyrkboken til Finströms Församling. Gården har 9 til 10 Tunneland årligen uti säde; vid pass 120 lass hö, Skog til affalu och godt Fiske. Åbyggnaden är obetydlig.

År

År 1513 förvärfde Nils Gudmundsön sig Frelse rättighet på Bastö gård af Sten Sture den yngre; men egendomen ärdes sedan af ofrelse.

1614 kom en enka, hustru Anna Ericsson, med några fina medarfvingar til Hofrätten och besvärade sig, at en Daniel von Bäven genom orätt berättelse, at Bastö vore et Kronohemman, erhållit Konung *Gustaf Adolfs* bref på denna gård. Hofrätten befalte von Bäven ej tiltråda gården, innan Konungen, som var borta, hemkommit, och blifvit rätt underyift om denna händelse (11).

1631 hömdes Bastö til ädel och välbördig Junker Måns Mårtensson Palm til Löfstaholm och Kirunpå, Sveriges Rikes Kammar-Råd, från Margaretha och Sara Björnsdöttrar. Denne Palm var född 1572, Slotts-Secreterare uti Narva 1604. Fält-Secreterare hos Jacob de la Gardie 1613. Förordnades som kunnig i Rycka ärenden, til biträde vid underhandlingarne med Ryksland år 1614, 1615 och 1616. Storfursten ville ej antaga honom och de la Gardie ibland de fullmäktige, emedan de skulle vara uphofsman til oroligheterna; men *Gustaf Adolfs* ändrade ej sit förordnande, utan bivitade Palm hela denna långsamma underhandling til slut, och undertecknade äfven Freden som flöts i Stolbowa år 1617. Blef Häradshöfdinge i Kexholms Län 1621. Cammar-Råd 1625 och Häradshöfdinge i Wermland 1635. Afled 1641. Var gift med Ebba Wildeman til Tjufterby, som dog 1667 (12). Uti

(11) *Gustaf Adolfs Historia af Hallenberg* 3 D. p. 271.

(12) *Stiernmans Matrikel* 1 D. p. 277. Konung G. A. *Historia af Hallenberg* 3 D.

Uti 1661 års Jordbok kallas Bastö Fru Willmans Frälle; men de följande åren finnes Majoren Johan Gyllenflögh hafva varit ägare af denna gård, som sedan åtföljde Bolstaholm til år 1722, då Cornetten Anders Philip kom i besittning af densamma. Han förfälde egendomen 1745 til Kammarherren Theet. Nu är Bastö åter förent med Bolstaholm genom köp sedan år 1761.

Byar och hemman uti Getha Capell äro följande:

Labnås et Frälsehemman under Bolstaholm. *Myckelgrås* äfvenledes et Frälsehemman, hörande til Bolstaholm. *Hökböle* 2 hemman. *Öster Getba* 10 hemman. Et hemman af $\frac{7}{8}$ mantal uti denna by, är Capellans Boställe, och et annat hemman som är Frälle, lyder under Bolstaholm. *Wester-Getba* 7 hemman. *Skimmarböle* 4 hemman. *Olsnås* 5 hemman. Et Frälsehemman uti detta bylag ligger under Bolstaholm, och hallas *Grågnås*. *Pansarnås* 2 hemman. *Snäckö* en ö med 2 hemman. *Finnö* 3 hemman. *Isaacsö* en ö med 2 hemman. *Dånö* en ö med 2 hemman. Vid denna by är en tjenlig hamn, hvaräst sjöfarande uti Botniska viken ofta ankra. *Rankholmen* eller *Rankskår*, et nybygge med 2 åboer, hvilkas näringsfång består uti Fiske.

På Dånö hittades år 1739 uti en stenhög et tenston, fullt med gamla mynt. Åtta marker deraf, som skickades til Stockholm, blefvo betalte med 400 Daler Kopparmynt. De äldste voro af *Eric XIII*, och de nyaste af *Sten Sture* den yngre. Af *Sten Sture* den äldre, funnos öfver

70 ferskilte mynt, och deribland åtskillige fäll-lynte (13).

Mitt emot Tånö på fasta landet, vid den så kallade Westergetha hamnen, ligger en nu mera i tre delar sönderlaggen sandsten, af en alns längd och en half alns bredd, uti hvilken en sköld är uthuggen med årtalet 1607 och bokstäfverna L. A. B. utom åtskilliga här och der utan ordning ristade Figurer, som likna bomärken, och för ingen del äro Runor, ehuru de utgifvas därför uti Alanders Oration om Åland. Denna sten omgifves af en rund stenlättning som har vid pals 50 alnar uti omkrets.

Vid Bolstaolms Säteri och Westergetha by, finnas flere Ätthögar.

Getba Kyrka ligger vid Westergetha by, $1\frac{1}{2}$ mil från Finitröm. Den är invigd S. Göran til ära. Om detta mycket dyrkade helgon och dess härkomst, äro Catholikerne sjelfve oense. En del anse honom endast för en Sinnebild, andra påstå at han varit en betydande krigsman från Capadocien, som blifvit Martyr uti Nicomedia, under Diocletani regering; slutligen förmoda några, at han genom misstäg kommit ibland helgonens antal, och hålla honom för en ariansk biskop i Alexandrien (14). Kyrkan är inom murarne 23 alnar

(13) Brevväxling emellan Årkebiskop *Benzelius* och dess Broder p. 302, 306. (14) *Moreri* article: S. George *Benzelii* Hist. eccles. p. 174. *John Milner* uti en 1792 utgifven: *Historical and critical inquiry into the existence and Character of S. George*, förklarar den meningen at S. Georg varit en Cappadocisk krigsman.

alnar lång och 15 alnar bred. Fyra små fönster lemna ej mer än högtnödigt ljus. Altartaflan är gifven af framledne Inspectoren Jacob Rusch, och föreställer den H. Nattvarden jemte andra bibliska stycken. På en mindre tafla höger om Altaret, är Christi Döpelse förestäld. Tvenne Gyllenflöghska Vapen äro upfatte uti detta Capell. Det första til venster uti Choret med underskrift: Kongl. Maj:ts Trotjenare och Lieutenant under Kongl. Maj:ts Artilleri, den ädle och välborne Herre, Herr Johan Gyllenflögh til Kådbolsta och Bastö, född år 1640, och i Herranom affomnat den 18 Julii 1699. Det andra vid Predikstolen: efter Kongl. Maj:ts Trotjenare och förnähme Canelie betiente den ädle och välborne salig Herr Johan Gyllenflögh til Kådbolsta och Bastö, född på desz fäderne gård Kådbolsta den 31 Januarii 1671 och dödher i Stockholm sedan han sina berömliga studia fullgjort hade. Ef. Cap. 28 v. 3.

Denna Gyllenflöghs minne, förvaras äfven genom en Tafla, gifven til detta Capell, der han på 18 språk affkrifvit Ps. 113 v. 3.

En Stapel är bygd för Kyrkans tvenne klockor. Den större har til påskrift:

När Getha Capell bör med denna klocka ringa
Lät Din kraft o Gud i sorgsne hjertan klinga
När klangens resonance til yttre öron gå
Lät Själen äfven fast af rena ordet få.

Olof Thorin Past. in Finström.

Nils Åman, född i Östhammar, Christnader i Börstill, nu för tiden Värfs Capitain vid Kongl.

Ami-

Amiralitetet, Directeur vid Kongl. Maj:ts Lots-Contoir, samt Herre til Bollstaholm och Mökelgräs 1749. Me fecit Gerhard Meyer Holmiæ.

Kyrkan är försedd med pryddlig skrud och Silfverkalk med Paten. Vinläden är 3 Tunnor.

Comministrar uti Finström och Getha:

År 1328 underkref en *Katillus* in Goto et fastebref om Sibbo och torde Goto vara missskrifvit i stället för Getha (15).

Bertil Capellan uti Getha, nämnes uti Cort Hartvigssons testamente år 1484. Han skulle i hogkommas med en mark penningar.

Bero Laurentii har 1593 ibland Pastores underskrifvit Uplala Mötes Beslut; men huruvida han verkligen varit Pastor, kan lättas i fråga. År 1590 räknades endast 8 Pastorater på Åland (16) och uti 1623 års Dombok. nämnes Getha som Capell under Finström.

Joachim Melchiorsson omtalas 1625. Dog 1646.

Daniel Ekeröth var Capellan 1644 och 1653.

Henricus Petri nämnes 1661 och 1667.

Elias Petri Hasselgren, var Comminister i Getha 1670. Han har utgifvit tvenne orationer: De acedia vitanda & diligentia amplectenda, Aboæ 1660, 4to; och Oratiuncula encomium Alandiæ simpliciter & succincte adumbrans, Aboæ 1662, 4to. *Isaac*

(15) *Fuustens Chronic. Episcop. Finland.* med Hr. Professor *Porthans* armärkningar p. 226. (16) De upräknas uti Korung *Johans* förlåningsbref til Hertig *Johan*. Se Åbo Tid. 1778 p. 138.

Isaac Mansnerus lefde 1686 och erhöll då Boställe. Befodrades til Kumblinge Pastorat 1697.

Johan Stålbom var Capellan 1704. Flyttade som vice Pastor til Föglö 1706. Blef Kyrkoherde derstädes 1712.

Samuel Pfilander, befodrades til detta Sacellanie 1706 och til Hammarlands Pastorat 1710.

Paul Mansnerus var Capellan uti Getha, från 1710 til 1713. Fick under flykten fullmägt på Lemlands Pastorat.

Sven Agricola blef Comminister 1714. Dog 75 år gammal 1759.

Eric Åblstedt tilträdde denna lägenhet 1760. Afled den 14 December 1765.

Herr *Johan Petter Landtman*, född 1729. Inskritven vid Åbo Academie 1747. Prestvigd 1755. Comminister uti detta Pastorat år 1765.

VII. Om Hammarlands Socken.

Detta Pastorat, som består af Hammarlands och Ekerö Församlingar, har förmodligen erhållit sitt namn af *hamna*, emedan en stor del af Ålands lartyg hamna härstädes, så väl vid öfverfarten til Sverige, som äfven vid återresan. Allmogen kallar vanligen denna Socken *Hamland*.

Moderförsamlingen Hammarland, skiljes uti norr och öster genom smärre fjärdar och på flere ställen endast af smala fund ifrån Finströms Pastorat. Mot söder möter Jomala Socken och Österfjön. Uti Vester gör et fund af $\frac{1}{8}$ mils bredd, Marfund kalladt, skilnaden emellan Capellet Ekerö som är en ö.

Församlingen har 2 mils längd från norr til söder. Bredden är $\frac{3}{4}$ mil. Ekerö är $1\frac{1}{2}$ mil långt och $\frac{3}{4}$ mil bredt. Hela Pastoratets vidd utgör 2 quadrat mil eller 46600 tunneland.

I likhet med det öfriga Åland äro Hammarlands och Ekerö Församlingar genomskurna af Saltfjön och upfylde med Berg. Medlersta delen af Ekerö och några Bylag uti Hammarland hafva likväl betydliga flätter. Ibland flere små insjöar uti detta Pastorat äro Kyrkträsk och Wästmyra träsk de betydligaste.

Socknen består af $26\frac{5}{9}$ mantal Skatte, och $40\frac{1}{3}$ mantal Krono; tillsamman $66\frac{4}{9}$ mantal. Hela hemman äro 150, Åboer 161 och Rökar 194. Torpare med jordbruk äro 3. Uti oförmedlade mantal räknas detta Pastorat til $112\frac{7}{8}$ mantal.

År 1661 funnos här 130 Skatte, och 21 Krono Åboer på $111\frac{1}{4}$ mantal.

Oförvandlade Jordeboks och Mantals räkntan är 721 R:dal. 22 Sch. 5 r. och Kronotonden 68 Tunnor $\frac{1}{8}$ kapp. År 1661 var Jordeboks räkntan 1216 Daler 8 öre Silfvermynt.

Folkmängden år 1790 utgjorde 1641 personer, nemligen: gifte; 179 mankön, 179 qvinkön; 19 Enklingar, 89 Enkor; ogifte öfver 15 år; 353 mankön, 379 qvinkön; Barn; 228 gossar, 223 flickor; tilsamman 779 mankön, 862 qvinkön. Mantalskrefne voro 884 personer. År 1749 var invånarens antal 1198.

Från 1749 til 1790 äro födde 1028 mankön, 1022 qvinkön, tilsamman 2050. Döde under samma tid 772 mankön, 771 qvinkön; tilsamman 1543. Uplöste hjonelag 368, och vigde 465 par.

Hammarlands Församling intager en vidd af $1\frac{1}{8}$ quadrat mil eller 26300 tunneland. Skatte äro $14\frac{2}{6}$ och Krono $26\frac{8}{9}$, tilsamman $41\frac{4}{9}$ mantal. Hemman finnas 86 och åboer 94.

Prestgården är et mantal. Hufvudbyggningen är nyligen upmurad af sten. Den öfriga åbyggnaden är af träd, och äfvenledes ny. Åkern består af 8 tunneland årgången, och ängarne gifva vid pass 80 lafs hö. Skogen är tilräckelig.

Genom allmänna Postvägen delas Församlingen uti tvenne nästan lika delar, och torde vara tjenligast at efter denna skilnad upräkna *Byarne*.

Den norra delen innehåller: *Posta* 8 gårdar. *Lillbolsta* 4 hemman. *Bredbolsta* 6 hemman. *Mörby* 5 hemman. *Bodvik* 5 hemman. *Sålis* 7 hemman. *Kråkböle* 2 hemman. *Strömma* 6 hemman. *Skarpnåtö* et hemman. *Åplö* en ö med 2 hemman, en half mil norrut från fasta landet.

Den södra delen beltår af: *Frebberby* 5 hemman. *Kattby* 3 hemman. *Hellesby* 3 hemman. *Westmyra* 2 hemman. Vid denna by finnes en svag mineral Källa. *Nåfsby* 6 hemman. *Djekenböle* 2 hemman. *Boda* 5 hemman. *Drycksböle* et hemman. *Torp* 10 hemman. *Byttböle* 2 hemman.

Uti *Hammarlands* Församling finnas *Åttbögar* på Prestgårdens ägor, vid *Mörby*, *Djekenböle* och *Torp*.

Hammarlands Kyrka är bygd på *Kronogrund*, och heter *S. Catharina*; men efter hvilket *Helgon* af detta namn är osäkert. *S. Catharina* från *Alexandrien* led martyrdöden år 307 (1). *S. Catharina* af *Sienna* dog 1380, och den *Svenska S. Catharina* afled i *Waditena* 1381 (2). Kyrkan är 40 alnar lång och 14 alnar bred inom murarne. Altartaflan är af gammalt bildthuggare arbete, och föreställer *Fränaren* tillika med åtskilliga *Helgon*. En ny förgyllning påkostades detta osmakliga arbete 1754. Predikstolen är gammal. Tornet är upförde på södra sidan af Kyrkan öfver *Vapenhuse*, och tjénar hvarken til nytta eller prydnad. Klokkorna hänga uti *Stapel*, och hafva följande påskrifter:

G 2 Den

(1) *Moreri* article *S. Catharine*. (2) *Lagerbring S. R. H.* 3 D. p. 825.

Den förre, 1765 är denna klocka omgjuten til Hammarlands Församlings tjenit, då självården beförgdes af Kongl. ÖfverHofpredikanten och Kyrkoherden Herr Mag. Johan Grunnerus.

Ad nostrum sonitum templum visatis ovantes,
Non mea res agitur, vestra sed alma falus.

O at mit ljud dig rörde få
At du til Kyrkan ville gå
Där suga ordets ljufva saft
Som dig kan gifva lifvens kraft.

Den mindre, 1778 blef denna Hammarlands Församlings klocka guten af Gerh. Meyer i Stockholm, då Kongl. ÖfverHofpredikanten Herr Mag. J. Grunnerus var Kyrkoherde därstädes. Kom at höra hvad Herren talar; då jag kallar dig til Guds hus. Glöm ej nästan; då jag defs nød förkunnar. Tänk på dit lits ände; då jag bådardagens slut, och vet det dit stoft skall bäddas i mull, när min klang dit kallar din Broder.

På Kyrkogården är en grassen efter framledne Provincial Medicus Doctor Cronholm.

Vid början af detta århundrade, fanns uti Kyrkomuren benen af en människokropp. De voro säkert kvarlevor af någon betydande person, emedan detta begrafningsätt endast vederfors dem som höllos för Helgon eller eljest voro uti stort anseende. S. David, S. Meinhard, S. Knut och Ingrid Ylva hafva blifvit begrafne uti Kyrkomurar.

Kyrkan är försedd med tilräckligt silfver och vacker skrud. Vinsäden är $5\frac{1}{2}$ tunna.

Om

Om *Kyrkoherdarne* uti detta Pastorat har man följande underrättelser:

1. *Olof Proft* i Hammarland omtalas uti *Corth Hartvigsfons* testamente år 1484.
2. *Ericus Olai* erhöill den 18 Januarii 1589 Konung *Johan 3* befrielse bref för kostgården, och underkref Upsala mötes beslut år 1593.
3. *Bero Laurentii* nämnes 1604 och 1614.
4. *Ericus Petri* var Pastor 1615.
5. *Bertil Laurentii* befriades den 25 October 1617 genom Konung *Gustaf Adolpfs* bref, från gården.
6. *Matbias Simonis* blef Kyrkoherde 1618 och dog 1649. Om honom är följande anmärkt uti Åbo Consistorii Protocoller för år 1644. "Den 7 September hades fram D:s Mathias, Pastor i Hammarland, för det han hafver nedstigit af Predijkstolen, och med en lööfriska slogh och utkörde någre drengiar de der rörde wiidh Predijkstolen, att han fruktade nijdfalla, som Tings Ransakningen utviisar. Sententia: Efter han hafver detta giort til en good ende att rädda sig der han var i perichel och nu varit en längh tijdh priverat och faken är af Målsäganden tilgifven och af Tinget remitterat til Capitlet; derföre blef detta tilgifvit med en admonition och warningh härnäst. Men de dren-gier som stijmade skal Præpositus framhafva in Visitatione och under tilbörligh plicht föra, efter som han finner fakens grofhet (3).

7. *Andreas Henrici Alanus* tilträdde detta Pastorat 1650. Blef Contracts-Proft 1671. Afled 1684.
8. *Gabriel Sundenius*, förut Garnizons Pred. i Malmö. På Fältmark. Aschebergs recommendation, blef han Kyrkoherde 1685. Dog 1694.
9. *Nils Grubb*, var förut Pastor i Kumblinge. Flyttades til detta Pastorat 1695. Affomnade 1708.
10. *Samuel Pfilander* befodrades hit från Communitet uti Finlön 1710. Flydde 1714 undan Fienden til Sverige och dog där.
11. *Gudmund Rothovius* erhöll fullmägt på detta Pastorat 1722, Kallas Proft 1742. Afled 1747.
12. *Johan Grunnerus*, Son af Contracts-Proften på Åland Mathias Grunnerus. Född den 12 April 1717. Studerade uti Åbo och försvarede deritådes under Domprosten Doctor A. Bergius Theses varii argumenti 1738. Blef Kyrkoherde uti Hammarland 1750. Erhöll Öfver-Hofpredikants fullmägt 1762. Contracts-Proft 1765. Var Riksdagsman vid Riksdagarne 1762, 1765 och 1769. Dog den 5 October 1787.
13. Herr Magister *Abrabant Georg von Castanie*. Son af Majoren och Riddaren Carl Joachim von Castanie. Född i Calmare Län och Tuna Socken den 9 Augusti 1752. Inskrifven vid Lunds Academie 1767. Disputerade 1770, under nu varande Biskopen Munk: de consilientia fidei ex dicto Esaiaë 7. v. 9. Utgaf under samma Præses pro gradu 1771 Differt. de usu & indole

linguæ chaldaicæ. Prestvigd 1774. Promoverad 1775. Kongl. Hofpredikant den 22 Julii 1782. Kyrkoherde uti Hammarland den 22 Maji 1789.

Ekerö Församling utgör en vidd af $\frac{7}{8}$ quadrat mil och beitar af $25\frac{3}{9}\frac{1}{2}$ mantal, hvaraf $11\frac{1}{9}\frac{3}{2}$ äro Skatte, och $13\frac{5}{2}$ Krono. Hemman äro 64, och åboer 67.

Byarne uti detta Capell äro:

Storby 23 hemman. Vid denna by ligger *Ekerö Post-Contoir*, hvarifrån öfverfarten sker til Griffelhamns Post-Contoir uti Roslagen. *Torp* 9 hemman. *Kyrkby* 13 gårdar utom *Capellans Bostället*, som ligger uti denna by, och räknas til $\frac{1}{4}$ mantal. På ägorna ej långt från Kyrkan finnas Ätthögar. *Öfverby* 10 hemman. *Björnbofda* 2 hemman. Vid denna by träffas äfven Ättbackar. *Marby* 6 hemman. *Finbo* en ö norr ifrån Ekerö, hvarpå et hemman ligger.

Vid pafs $1\frac{1}{2}$ mil vester från Ekerö Post-Contoir, ligger *Signilskär*, en liten skärgård, bestående af kala klippor. Här bo 2 Lotsar, hvilka understödjäs af Kronan med läd och penningar, på det de måtte vara i stånd at biträda resande, som ofta äro nödsakade at stadna vid dessa klippor när motvind eller menföre infaller. En stor Jerncanon, hvarmed Signaler skulle gifvas om hafvets beskaffenhet vintertiden, hitfördes 1790; men har härtills ej blifvit nyttjad.

På norra delen af Signilskär, finnas Rudera af gråsten, hvilka upgifvas vara efter et Capell; men at en Princesa Signild bygt detsamma är nog osäkert.

Emskär är en allmänt känd hamn uti Ekerö norra skärgård.

Ögstens eller *Högstens Båk*, ligger äfven uti Ekerö norra skärgård, och tjenar de sjöfarande uti Botniska viken til esterrättelse.

Marsunds Båk är belägen vid södra inloppet af detta sund, hvarigenom en stor del åländske Seglare hafva sin farled.

Ekerö Kyrka är nämnd efter Laurentius, et helgon, som föddes Huesca i Spanien, och stektes på halter i Rom år 251. Kyrkan är inom murarne 33 alnar lång och 12 alnar bred. Altartaflan anskaffad 1734 och förnyad 1765, består uti en målning som föreställer den Hel. Nattvarden. Uti Tornet är en klocka utan någon påskrift.

Kyrkans silfver är 150 lod. Vinfäden är 4 $\frac{1}{2}$ Tunna.

Uti äldre tider anlågs Ekerö Capell som en Offer-Kyrka, och äfven uti sednare tider hafva gåfvor blifvit hit lemnade af okände personer, som ännu ej afklädt sig all vantro. Flere Kyrkor uti Riket hafva eljest uti sörntiden blifvit hedrade på samma sätt, och ofta med ännu större vidskepelle, som Tweta Kyrka uti Calmare Län (4) och Falsterbo Kyrka uti Malmö Län (5), utom flere betydligare Kyrkor.

1788 sökte detta Capell at blifva serskilt Pastorat; men denna anlöknings afflogs genom Kongl. Maj:ts bref af den 9 Maji 1789.

Com-

- (4) Beskrifning om Tunalåns, Sefvede och Asbolands Fögderi af M. G. Crælius p. 33. (5) Beskrifning öfver Malmöhuslän af J. L. Gillberg p. 20.

Comministrarar uti detta Pastorat, om hvilka man har underrättelse, äro följande:

1. *Laurentius Matbiae*, har underskrifvit Upsala mötes beslut 1593.
2. *Johannes* var vid denna lägenhet 1625. Dog 1632.
3. *Samuel* omtalas emellan 1632 och 1638.
4. *Erland Andersson* var den första *Comminister* som bodde på Ekerö. Dets företrädare uppehöll sig vid Moderkyrkan.
5. *Pebr Bolmstadius* nämnes 1660 och 1668.
6. *Pebr Arænius* innehade detta *Sacellanie* 1670 och 1676.
7. *Eric Hemmar* var *Comminister* 1686. Erhöll någon befodran til Österbotten 1687. Blef Pastor i Lemland 1699, och lär 1706 åter blifvit befodrad til någon annan lägenhet.
8. *Salomon Alanus* var *Sacellan* från 1688 til 1695, då han fick Sunds Pastorat. Dog som *Contract's Prost* och *Kyrkoherde* i Jomala 1739.
9. *Gustaf Hammodius* erhöll denna lägenhet 1695. Dog 89 år gammal 1734.
10. *Daniel Lindquist* blef *Comminister* 1734. Afled 1759.
11. *Isaac Immenius* tilträdde 1761. Dog 38 år gammal 1767.
12. *Herr Magister Gustaf Avellan*. Disputerade under nu mera Biskopen Doctor Gadolin: de zelo Pastoris evangelici 1765. Utgaf pro gradu under Professor Kalm: Aphorismos decem 1766. Blef *Comminister* uti Hammarland och Ekerö 1772.

Flyttade til lika beställning vid Finska Förfamlingen uti Stockholm. Befodrades til Kumo Pastorat 1777.

13. *Magister Johan Hindrich Abrenberg* tilträdde denna lägenhet 1775. Blef Kyrkoherde uti Saltvik 1780. Dog 1793.
14. *Herr Johan Åblström* född 1748. Inskrifven vid Åbo Academie 1765. Prestvigd 1769. Esquadrons Predikant vid Lifdragonerne och Communier uti Hammarland och Ekerö 1780.

Uti et Konung *Gustaf Adolpfs* befrielse bref för gården, Uplala den 25 October 1617, kallas en Bertil Laurentii Kyrkoherde uti Ekerö och är under samma dato et bref af lika innehåll utfärdat för Kyrkoherden uti Hammarland, som likväl ej nämnes vid namn. Af dessa bref kunde förmodas, at Ekerö varit 1617 et serskilt Pastorat; men åtskilliga skäl föranleda til tvifvelsmål. År 1590 (6) och 1623 (7) räknades ej flere Pastorater än nu för tiden, och kas i synnerhet anmärkas; at Ekerö Förfamling til 1668 begrof sina döda vid Hammarlands Kyrka. Om Ekerö någon tid varit Moderkyrka; så tyckes det rättigheten at begrafva de döda vid egen Kyrka, åtminstone blifvit bibehållen. Omförmälte Konunga bref angå förmodligen samma man, Bertil Laurentii, Kyrkoherde uti Hammarland.

(6) K. *Johan 3* Förlänings bref til Hertig *Johan*, gifvit 1590 och inryckt uti Åbo Tidn. 1778, p. 138.

(7) Ålands Dombok för år 1623.

VIII. Om Jomala Socken.

Detta Pastorat, som uti äldre handlingar äfven kallas Jumala, torde hafva sit namn af Finska ordet Jumala, hvilket betyder Gud, och om hvars ursprung åter många meningar finnas (1). Det uti våra gamla Sägor namnkunniga Jomala Tempel, hafva några fökt härstädes; men utom likheten af namnet, är ej ringatte ikäl til denna gissning.

Jomala Socken gränisar uti norr til Finström och Hammarland, uti öster til hafsviken Lumparn, och uti söder genom en smal landhals til Lemland. Fordom skildes desla Socknar genom et smalt sund, känt under namn af Lemström; men detta sund är aldeles uttorkat. Den öfriga delen af Pastoratet mot söder och vester omgiwes af Östersjön.

Socknens största längd och bredd är $1\frac{1}{2}$ mil. vidden utgör $1\frac{1}{2}$ quadrat mil eller 34400 Tunneland.

Ehuru Socknen är nog bergig, har den likväl mera slättmark än Åland uti allmänhet, och är äfvenledes mindre genomskuren af vatten, emedan hafsvikarne härstädes ej gå djupt in uti landet, och endast 3 obetydliga Träsk finnas uti hela Pastoratet.

Sock-

(1) Utli Proffen N. Idmans försök, at visa Finska och Grekiska språkens gemenskap p. 33, och uti en under Herr Professor Parthan utgifven Disputation: de superstitione veterum Fennorum P. I. p. 12, 13, 14; anföras åtskillige Författarens meningar om etymologien af Jumala.

Socknen består af $80\frac{17}{32}$ mantal. Håraf äro $31\frac{1}{8}$ mantal Skatte, $48\frac{55}{92}$ mantal Krono, och $\frac{5}{12}$ mantal Frelse. Hela hemman räknas 151, åboer äro 160 och Rökar 177. Torp med jordbruk äro 3.

Efter oförmedlade mantal utgör denna Socken $131\frac{1}{3}$ mantal. År 1661 räknades här 125 Skatte, 26 Krono och 1 Frellehemman på 130 mantal.

Oförvandlade Jordeboks och Mantals räntan är 859 R:dal. 44 sch. 10 rst. och Kronotionden 83 Tunnor 20 Kappar. Jordeboks räntan år 1661 var 1493 Daler 19 öre Silfvermynt.

Invånarens antal 1790 var 1629 personer, nemligen: Gifte 278 mankön, 278 qvinkön; 28 Enklingar, 106 Enkor. Ogifte öfver 15 år; 221 mankön, 236 qvinkön; Barn, 234 gossar, 248 flickor; tilsamman 761 mankön, 868 qvinkön. Mantalskrefne voro 836. År 1749 var folkmängden 1140 personer.

Från 1749 til 1790 äro uti denna Församling födde 1136 mankön, 1095 qvinkön; tilsamman 2231. Döde 851 mankön, 816 qvinkön; tilsamman 1667. Uplöste 421 hjonelag och vigde 497 par.

Byarne uti denna Socken delas, enligt 1661 års Jordebok uti 4 Marklag.

Sunderkarle Marklag. *Södersunda* 9 hemman. *Västansunda* 9 hemman. *Norrsunda* 5 hemman. *Sviby* 6 hemman. *Mökels* 4 hemman. *Ingby* 5 hemman.

Gesterbo Marklag. *Önningby* 10 hemman. *Öster Calmar* 3 hemman. *Vester Calmar* 4 hemman.

man. *Hindersböle* et hemman. *Öfvernäs* 4 hemman. *Ytternäs* 2 hemman. *Dalkarby* 4 hemman, *Fåttböle* et hemman, är Communiters boställe och räknas för $\frac{5}{8}$ mantal. *Kila* et hemman. *Öfverby* 8 hemman. *Ytterby* 9 hemman. Genom Kongl. Kammar-Collegii Resolution af den 22 October 1760, och Kongl. Maj:ts bref af den 12 Martii 1772, har $\frac{2}{8}$ mantal i denna by varit Härads-skrilvare Boställe, räknan likväl afräknad på lönen; men genom Kongl. Kammar-Collegii Resolution af den 19 Junii 1793, är detta Boställe utbytt emot hemmanet Berg i Sunds Socken.

Godtby Marklag. Godtby 15 hemman. *Ödanböle* 2 hemman. *Torp* 8 hemman. *Hambrodda* 2 hemman. *Djurvik* 2 hemman. *Kongsö*. I anledning af namnet, hafva någre funnit troligt, at Konung Eric den helige under sit Finska tåg, hamnat härstädes (2). *Wargsunda* 2 hemman. *Myckelby* 3 hemman.

Björshby Marklag. Björshby 5 hemman. Et hemman af $\frac{5}{8}$ mantal är Frelse. *Buskböle* 2 hemman. *Ringsböle* 3 hemman. *Gölby* 6 hemman. *Andersböle* et hemman. *Karböle* 4 hemman. *Ulfsby* et hemman. Detta hemman ägdes 1547 af Ståthållaren öfver Åland *Olof Trotteson*, och var då Frelse. Hans dotter *Beata* til Nogarnäs testamenterade hemmanet år 1632 til *Gustaf Wasaborg* (3). Huru hemmanet sedan kommit til andra ägare, mist Frelse rättigheten kan i anseende til bristande

(2) Fontenius præf. Scarin de S. Henricó p. 40. (3) *Gustaf Wasaborg* var erkänd naturlig Son af Konung *Gustaf Adolph*. Blef 1646 Grefve och Svea Rikes Råd. Dog 1653.

de handlingar ej utröuas. *Jomala by* 6 hemman, Et hemman af $\frac{1}{2}$ mantal i denna by, anflogs år 1700 til Boställe för Häradshöfdingen på Åland. Detta Domarefäte har vacker och tillräckelig åbyggnad af träd, vid pass 7 tunnors utfäde och omkring 60 lafs hö.

På Häradshöfdinge Boställets ägor företog sig år 1772 Herr Asfesloren *Jonas Palm* odlingen af et äfven til betesmark otjenligt kärr. På denna fordom oländiga mark sås nu $1\frac{1}{2}$ tunna fäd, och bärgas 30 lafs hö. En Trädgård om $1\frac{1}{2}$ tunnlands rymd, som innehåller öfver 100 unga fruktträd och åtskilliga frukt bärande buskar, är äfven anlagd, och i ängar samt hagar finnas många unga ekar updragne af ollon. Stängseln omkring desfa ägor som utgöra öfver 30 tunnland, består til en del af Björk och Pålhäckar samt jordvall. Åbyggnaden är tillräckelig och skulle vara prydligare, om ej en olycklig eldsvåda år 1786 hade medtagit någon del. Detta Nybygge har erhållit namnet *Foppe*.

Åttbögar finnas i Jomala Socken vid Önningby, Ytterby och Gölby.

Jomala Kyrkoherde Boställe räknas til $\frac{5}{6}$ mantal. Åbyggnaden är af träd, beqväm, tillräckeligen och til en stor del nybygd. Årliga utlädet är vid pass 14 tunnor och hö bärgas vanligen 100 lafs. Trädgården är nyligen anlagd. På skog är tilgången knapp. Vid en underliggande holme i Saltjön, har denna Prestgård något Strömmingsfiske.

Jomala Kyrka har en ganska vacker belägenhet på en hög sandås, och torde vara invigd S. Olof til ära (4). Den är bygd af sten på Kronogrund, 38 alnar lång och 19 alnar bred. Tre fönster mot öster och 3 mot söder, gifva Kyrkan tilräckeligt ljus. En ny och prydlig Altartafla är under arbete, och lär innan kort blifva upslatt. På Predikstolen äro målningar, som föreställa Frälsharen och Evangelisterna. Emedan Kyrkan är nog liten, i anseende til folkmängden i Församlingen, få hafva tvenne läktare blifvit nödvändiga. Vid Altaret är en grafsten efter Prosten Mathias Berg. År 1742 begrofs i denna Kyrka Öfverste Lieutenanten Gustaf von Konow; men något minnesmärke är ej upslatt (5).

Kyrktornet är anseeligt, och nyttjas som känning af sjöfarande. År 1742 skadades det af Åska. En besynnerligare olycka timade natten emellan den 17 och 18 November 1749, då en häftig storm störtade hela tornet. Enligt Kyrkboken skall det varit öfver 200 år gammalt, och förtjente således at ombyggas. Klockorna hafva följande påskrifter: Den större,

När du hörer klockans ljud
 Dig med hopen genast hafva
 Til at tacka Herren Gud
 Som gör Zions bomar fasta
 Och med stor glädje fira
 Helger som Guds helgon zira.

Ad

(4) Celebrat hodieque hæc ecclesia jomalensis memoriam divi Olavi. *Bång Hist. eccles.* p. 268. (5) *Rehbinders Adliga Matrikel* p. 419.

Ad templum domini quoties campana vocavit
Cum populo venias laudatum lætus ovansque.

Denna klocka är bestämd til Jumala kyrka 1762 af Prosten och Kyrkoherden Mag. Jonas Friberg, Häradshöfdingen Välborne Samuel Ehrenmalm, Kronobefallningsman Daniel Mansnerus, Capellanen Jacob Rofs. Gerh. Meyer fecit Holmiæ.

Den mindre Gloria Deo in excelsis. Olof Hernmark Judex Territorialis Alandiæ, Salomon Alanus Præpositus Alandiæ, Jag är guten af Johan Anders Klos i Stockholm anno 1727 den 18 Junii.

Med en ny anfenlig Kalk och en vacker Skrud har Kyrkan blifvit förfed de fednare åren, Vinlåden til denna Förfamling är 10 Tunnor.

Kyrkoher Jar om hvilka underrättelse funnits äro följande:

1. *Matbias Olavi* Kyrkopräster i Jumala, testamenterade sin gård Kokoböle i Mustafari Socken til Nädendals kloster år 1414 (6).
2. *Magnus Petri Vestrogothus*, var Kyrkoherde i denna Förfamling, och förestod tillika Häradshöfdingefyslan här på Åland. Tvenne Dombref af honom utgifne 1564 och 1572 förvaras ännu på Kärmundö Säteri.
3. *Petrus Arvidi* förordnades 1583 at vara Domprost på Åland och Kyrkoherde i Jumala (7). Han kallade sig likväl vid underskrifter endast Præpositus Alandiæ. Han undertecknade Upsala

(6) *Rhyzelii* Klosterbeskrifning p. 291. (7) *Palm-schöldska* handlingarne Tom. 59 p. 507.

Uppsala mötes beslut 1593, och de tre öfrelse Ständens förfäkran vid Konung Sigismunds Kröning den 19 Februarii 1594 (8). Lefde ännu 1595.

4. *Christophorus Sigfridi Alanus*, var Kyrkoherde uti Jomala, och Contracts-Proft öfver Åland vid början af förra århundrade.

5. *Christian Christophori Alanus*, omtalas 1633 och 1648.

6. *Olof Becchius*, tilträdde detta Pastorat 1656. Undertecknade Riksdagsbeslutet i Åbo 1657. Affattes 1669 eller 1670.

7. *Matbias Berg*. Bondson från Kellberga by uti Alunda Socken i Upland. Född 1631 den 25 Februarii. Skickades til Upsala Lärosäte 1646. Prestvigdes 1659 til Hofpredikant hos Riksrådet och General-Gouverneuren Baron Herman Fleming. Blef Amiralitets Prest 1665. Följde 1666 (9) Riksrådet och Presidenten Göran Fleming, som Legations Predikant til England, och skall då enligt Personalierne "uthi Oxford wist et ogement beröm uti en publique theologisk disputation, då han til vår evangeliska fannings försvar, med en hugnelig akademisk seger blef välsignad, til alle Luthersk evangeliskes och vår egen Nations nöje och heder." Infattes uti Jomala Pastorat den 14 Junii 1671. Var Riksdagsman 1676 och 1681. Blef Contracts-Proft 1685. Affomnade den 12

H

Maj

(8) *Stiernmans* Riksdags beslut i D. p. 402. — (9) Uti Personalierne står orätt år 1669. Legation skedde 1666.

- Maji 1709. Biskop Johan Gezelius den yngre höll Likpredikan öfver honom. Den afhandlar, En trogen Lärares välfignelse, i anledning af Ps. 84 v. 7, och är tryckt i Åbo 1709.
8. Magister *Wilhelm Wargentin*. Son af Rådman Wilhelm Wargentin i Åbo. Född den 12 October 1670. Inskrefs vid Åbo Academie 1684. Disputerade under A. Wanochius, de Bello 1690. Besökte Upsala 1691 och Lund 1692. Vid sistnämnde Lärosäte dröjde han til 1696 då han återreste til Åbo, och disputerade pro gradu under Petter Hahn, de idea panyreos satanicæ 1697. Promoverades samma år, och svarade på Magister frågan, de conformitate creaturæ rationalis cum Creatore per ευπεροχίαν. Blef vice Bibliothecarie 1698. Prestvigdes 1700. Archidiaconus vid Svenska Församlingen uti Åbo 1701. Fick fullmägt på Jomala Pastorat 1710. Nödgades 1714 fly undan Rysarne til Sverige, och befodrades der til Sune Pastorat uti Jämtland 1716. Blef Prost 1720. Dog den 12 October 1735. Likpredikan som afhandlar, Nådenes välde öfver synden genom Jesu Christi rättfärdighet til evinnerligt lif, hölls af Prosten öfver södra Jämtland och Kyrkoherden i Rödön Petrus Klefberg. Är tryckt i Stockholm 1736. Den för sin lärdom namnkunnige Secreteraren vid Kongl. Vetenskaps Academien i Stockholm, Riddaren af Kongl. Nordstjerne Orden *Pebr Wargentin* var en yngre Son af denne Kyrkoherde.
9. *Salomon Alanus*, var förut Pastor uti Sund och Contracts-Prost. Erhöll den 17 Februarii 1720 full-

- fullmägt på detta Pastorat. Affomnade 82 år gammal den 5 October 1739.
10. Magister *Jonas Märten Friberg*, Westgöthe. Började sina Studier vid Upsala Academie, och responderade 1729 för fjerde delen af Georg Wallins Sigtuna itans et cadens. Besökte sedan Åbo, och disputerade pro gradu under Nils Hasfelbom, de lucula Barometri 1732. Kyrkoherde uti Jomala 1741. Præpositus honorarius 1760. Dog den 21 Julii 1768.
11. Magister *Jacob Zidéen*. Disputerade under Mennander: de Phœnice æve 1748, och pro gradu under Hassel: de Judiciis 1748. Erhöll Jomala Pastorat 1770. Dog 56 år gammal den 29 December 1771.
12. Magister *Carl Krogius*. Född 1740. Studerade vid Åbo Academie. Disputerade under Herr Professor Planman: de propagatione Luminis P. I, 1764 och P. II, 1766. Var Primus vid Magister Promotion 1767. Befodrades til Jomala 1773. Afled den 26 Maji 1788.
13. Herr Magister *Olof Hambræus*. Son af Profsten Mag. Pet. Hambræus uti Enånger i Helsingland. Född 1749 uti Norrala. Inskrifven vid Upsala Academie 1769. Försvarede under nu varande Domprosten Herr Doctor Lofsbom: Oeconomia Salutis qua summa capita ex epistola ad Galatas illustrata 1771. Prestvigd 1774. Theologiæ Candidat 1775. Utgaf pro gradu under Herr Professor Christiernin: Dissert. de anima humana, perfectionum divinarum imagi-

ne 1776. Notarie vid Stockholms Consistorium 1785. Ledamot och Secreterare af Samfundet pro Fide & Christianismo samma år. Förste Secreterare uti Prest-Ståndet vid Riksdagarne 1786 och 1789. Erhöll fullmagt på detta Pastorat den 28 April 1789.

Capellaner uti denna Församling om hvilka underrättelse erhållits äro:

1. *Nicolaus Haquini Petræus*, omtalas 1659. Dog 1669.
2. *Henricus Petri Humblingus*. Han kallade sig äfven Hasselroot och Hassel. Var född 1627. Disputerade under Aeschil Petræus: de feria quarta Pentecoltes 1654. Blef Capellan 1670. Dog 1698.
3. *Henric Hassel*. Son af den föregående. Född 1674. Befodrades från detta Sacellanie til Karris Pastorat 1729. Afled 1735. Var Fader til Cantzli-Rådet och Professoren Henric Hassel.
4. *Olof Tborin*, tilträdde denna lägenhet 1730. Kyrkoherde i Finström 1738. Affomnade 1758.
5. *Jacob Rofs*, innehade detta Sacellanie från 1738 til sin död 1779.
6. *Andreas Sylvan*, Comminister 1780. Dog 68 år gammal år 1786.
7. Herr *Eric Calander*. Född 1713. Prestvigd 1744. Capellan 1788.

IX. Om Lemlands Socken.

Namnet Lemland har blifvit ämne för åtskilliga gissningar. Några härleda det af *Lā* eller lugn, emedan hatvet härstädes ej skulle vara synnerligen utfatt för stormar (1). Homeri *Lestrigoner* eller *Lästrykare*, erhålla äfven anvisning til detta ställe af äldre fornforskare. Herr Magister *Mallén* (2) gissar, at storm och skepsbrott hvarigenom vrak och brädstycken blifvit kastade til stranden, gifvit första anledningen til namnet. *Hlem* betyder väl på Isländska et bräde, och på några ställen uti Götha Rike, kallas en lucka och et flags spjäll af träd *Lämm*; men detta ord är obrukligt på Åland, och lär på intet ställe betyda spilrör. Uti nyssnämnde arbete förmodas äfven, at Lemland torde vara detsamma som *lemnadt land*, emedan denna Socken är nästan aldeles skild från fasta Åland. Invånarens egen fägen härleder namnet af *Lemböte by*, vid hvilken en gammal offerkälla är belägen, som nyttjad under vantrons mörker, visade en denna tiden förlorad kraft, at bota sjuka lemmar. Byn skall först erhållit sit namn, och sedan Pastoratet af Byn. Herr Magister *Mallén* vil ej antaga denna fägen, emedan Pastoratet borde hafva namn förr än byn, och påstår tillika, at källan uti äldre tider blifvit kallad *Boda*; men denna by kan lätteligen uti forntiden hafva varit det märkvärdigaste ställe uti Lemland. Källan och kvarstående Rudera

H 3

af

(1) *Hallborg de Alandia* p. 30, p. 77. (2) *De parrocchia Lemland* p. 1. p. 4.

... et Capell, bevifa ganska mycket för denna sak, och hvad namnet Boda angår, om det någonlin varit brukligt, få är det läkerligen yngre än Lemböte, hvilket nyttjas uti alla gamla Domböcker och Jordböcker. Under namn af Lynaböte eller Linaböte anföres detta ställe uti et Manuscript uti Riks Archivo, som tillika med en matricula Regni Daniæ seculo XIII ineunte, innehåller en gammal vägvisare från Danmark til Revel, och utflättes i densamma, at fartygen från Arholma borde fara til Lynaböte öfver Ålands haf, och från Linaböte til Thiycckekarl (Kökar). Denna vägvisare följer som et bihang Iwar Widförles af *Brocman* utgifne Saga.

Lemlands Pastorat består af Moderförsamlingen Lemland och Capellet Lumparland.

Lemlands Församling skulle vara en ö, om ej en ganska smal landhals uti norr förenade den med Jomala. För öfrigt skiljas dessa Pastorat genom Önningby och Ytternäs vikar.

Norra delen af Lemland gränsar til Hafsviken Lumparen. Den östra omgifves af Föglö fjärden. Den södra och veftra stöter til öfna Österfjön. Emellan Lumparen och Föglö fjärden är Lumparsund som skiljer Moder-Församlingen från Capellet. Detta sund är 900 alnar bredt (3); men kan ej nyttjas til genomfart af Skutor.

Capellet Lumparland är en ö, och stöter uti vefter och norr til Lumparen, och uti öfter och söder til Föglö fjärden. Ängöfund, vanliga segelleden för Skutor utur Föglö fjärden til Lumparen,

(3) *Mallén de paröccia Lemland p. post. p. 26.*

paren, skiljer detta Capell från Wårdö Capell och Sunds Pastorat.

Lemlands Socken intager en rymd af $1\frac{3}{8}$ quadrat mil eller 27500 Tunneland.

Pastoratet är i allmänhet bergigt. Vid Bistorp, $\frac{1}{8}$ mil från Byn, har fordom funnits uti et berg, en af naturen daudad grotta; men genom tidens våld har större delen rasat, och är nu endast en hvälsd genomgång uti behåll. En annan grotta 8 alnar lång, 4 alnar bred och 4 alnar hög, träffas uti et berg på Lumpo udden uti Lumparlands Capell. Detta berg kallas Kasberget, och är efter Herr Magister Malléns mätning 72 alnar högt. Infjörar och Bäckar finnas inga af betydighet. Ingående Hafsvikar, tilskäpa ganska många landsuddar, och är Flakanäset af dem märkligast. Mot söder omgifves Lemland af en stor mängd holmar och klippor.

Socknen innehåller $22\frac{6}{9}$ mantal Skatte och $24\frac{2}{3}$ mantal Krono, tillamman $47\frac{7}{9}$ mantal. Hela hemman finnas 90, Åboer 121 och Rökar 140. Et Torp har jordbruk.

Uti oförmedlade mantal räknas denna Socken til $77\frac{1}{8}$ mantal. År 1661 voro här 59 Skatte och 30 Krono-Bönder, och en Frelse åbo på $76\frac{1}{4}$ mantal.

Jordboks och mantals räntan stiger oförvandlad til 486 R:dal, 4 sch. 9 r. och Kronotionden til 42 Tunnor, 12 Kappar. År 1661 var jordboks räntan 1016 Daler 1 öre Siltvermynt.

Folkmängden år 1790 var 1080 personer. Gifte; 181 mankön, 181 qvinkön; 10 Enklingar, 93 Enkor; Ogifte öfver 15 år, 143 mankön, 155 qvinkön; Barn; 165 gossar, 152 flickor; tillsamman 499 mankön, 581 qvinkön. Mantalskrefne räknades 592. År 1749 hade denna Socken 801 invånare. Från 1749 til 1790 äro uti detta Pastorat födde 1611, döde 1203, uplöste hjonelag 265, vigde 318 par.

Lemlands Moderkyrko Församling innehåller $\frac{7}{8}$ quadrat mil. Största längden och bredden är vid pass $1\frac{1}{2}$ mil. $15\frac{1}{2}$ mantal äro Skatte och $19\frac{3}{8}$ mantal Krono; tillsamman $35\frac{3}{8}$ mantal. Hemman 68 och åboer 88.

Prestgården utgör $\frac{7}{8}$ mantal. Åbygnaden är af träd och nog förfallen. Årliga utlädet är 7 å 8 Tunnor, och Hö bärgas 40 til 50 lars. Skogen är tilräckelig.

Byarne indelas efter 1661 års jordbok uti 4 Marklag:

Bistorps Marklag. *Bistorp* 4 hemman, *Rörstorp* 3 hemman, *Bengtsböle* et hemman. Här träffas Ätthögar.

Norrby Marklag. *Norrby* 6 hemman. *Björklund* et hemman, bestående endast af $\frac{1}{8}$ mantal, är genom Häradsrättens utslag den 22 Septem-ber 1662, och Lagmansrättens utslag den 24 Septem-ber 1703, Klockare Boställe. Uti äldre tider var Björklund en by med 2 hemman; men genom hvarjehanda omskiften, hafva ägorne blifvit skattlagde

lagde under Norrby, utom den lilla del Klockaren besitter. Söderby 9 hemman.

Wester Marklag. Hellestorp 8 hemman.

Knutsboda 3 hemman. *Lemböte* 3 hemman. Vid denna by träffas, som redan är anfördt, en *offerkälla*, och Ruiner af et *Capell*. Källan är belägen på en äng nära byn, och innehåller endast vanligt källvatten. At härstädes ännu lång tid efter Reformation vidskepelse blifvit föröfvad, intyga mynt af Drottning Christina, som blifvit fundne uti denna källa (4). Capellet ligger $\frac{1}{8}$ mil från Byn på et berg. Bygnaden som nu mera är utan tak, är 12 alnar lång och 9 alnar bred. Murens tjocklek är $1\frac{2}{3}$ aln. Fönster-öppningar finnas tvenne. Dörr har varit endast en. Bygningsämnet är gråsten, och ganska litet tegel. Lemningar visa äfven, at här varit en med stenvmur omgifven Kyrkogård. Efter sägen skall detta Capell hafva namn af Olof den helige. Författaren af *Differt. de Angaris*, som vil härleda *Lemböte* af antände vårdkafar, och desse af *Böta* stenar (5), har som Herr Magister *Mallén* rätteligen anmärkt, ej haft tillräckelig underrättelse om detta ställe. *Nåtö* en ö med 3 hemman. *Gersö* en ö med 3 hemman.

Flaka Marklag. Flaka 9 hemman. Biskop

Bång (6) berättar; at *Gustaf I:s* Enke-Drottning *Catbarina Stenbock* här ämnat anlägga en stad; men på Stockholms Borgerskaps anhållan, låtit detta företagande afstada. Framförd sten til Fla-

H. 5. kanä-

(4) *Mallén de parocchia Lemland P. I cap. 12.* (5) *Scarri resp. Tillander: de Angaris 1732, p. post. p. 53.*

(6) *Hist. eccles. p. 298.*

kanäset visar, at någon bygnad varit ämnad på detta ställe. *Westerånga* 3 hemman. *Wesfingsboda* 5 hemman. *Hadnås* et hemman af $\frac{77}{96}$ mantal. Detta hemman som nu är en bondgård, ägdes 1660 och de följande åren af Amiralen *Johan Bergenstjerna*, om hvilken Herre, ehuru ej född på Åland, likväl torde vara skäl at lemna någon underrättelse. Han var född uti Norrtelje 1618. Fadren Olof Andersson Berg, var derstädes Borgare. 1642 inskrefs Johan Olofsson Berg til Byffelkyttare vid Amiralitetet. 1644 blef han Archliemältare, och bivistade fjöslaget vid Femern. 1646 företog han sig en resa til Ostindien, och var der Båtsman uti Holländsk tjenst (7) på Java. Kom 1651 tillbaka, och befodrades til Lieutenant, och 1654 til Capitain. Bivistade slaget uti Öresund 1657. Sprang 1659 uti luften med et fartyg, och slapp undan med lifvet. Bidrog samma år mycket til segren vid Ebeltoft, där 4 fartyg eröfrades och det 5:te sköts i sank. Vice Amiralen Owenus Sjölöw förde vid detta tillfälle befälet (8). 1665 blef han Major och 1671 Amiral Lieutenant. 1676 erhöll han Admirals fullmakt, med det yttrande: at han för sina långliga, lofvärda, trogna och tappra tjenster til sjös, hade gjordt sig denna Kongl. nåd och befodring väl värdig. Samma år blef han äfven Amiralitets Råd och adlades. Antog namnet Bergenstjerna. Vapnet består, sådant som det finnes på åtskilliga til Lem-

(7) Capitain Olof Ericsson *Willmans* resa til Ostindien och Japan, tryckt i Wisingsborg 1674, p. 181. Här återopas Johan Berg som åsyna vitne, at en Orm om 83 markers vikt, svälgt en Råget som vägde 115 marker. (8) *Stiernmans* Matrikel I D. p. 537.

Lemlands Kyrka gifna prydnader, af et silfverfält, uti hvilket nederst är et Berg och öfverst en gylene stjerna. Hjelmprydnaden är en half man med et svärd uti högra handen, och en flagga å hvardera fidan. Uti *Stiernmans* matrikel är Amiralen Bergenstjerna ej uptagen; förmodligen emedan han ej hant blifva introducerad, och dog barnlös. Den under N:o 1520 anförda släkten Bergenstjerna, har ingen gemenskap med Amiralen, och för et annat vapen. 1676 dog Bergenstjerna om bord på Skeppet *Victoria*, något efter sedan Flottan var utlupen från Stockholm uti Maji månad. Liket begrofs den 12 Maji 1678 uti S. Jacobi Kyrka i Stockholm, och fördes sedan hit til Lemland. Likpredikan hölls af Amiralitets Predikanten Abr. Alcinius (9). Af Personalierne är ingen anledning at Amiralen varit Båtsman på Åland, utan torde denna sägen vara falsk, ehuru allmän den är. Bergenstjerna var gift med Christina Pehrsdotter, dotter af Vice Lagmannen uti Kinds och Ydre Härad Pehr Jönsson. Hon var född 1632, blef gift 1652, enka den 20 Maji 1676, andra gången gift med Biskopen uti Åbo Joh. Gezelius den äldre 1684, andra gången enka den 20 Januarii 1690. Dog den 28 Martii 1703. Likpredikan hölls af Prosten Daniel Hager, och afhandlar andlige stridsmäns rätta tillstånd. Tryckt 1704. Utom Hadnäs hemman, som var Amiral Bergenstjernas egendom, hade han och äfven desens enka rätten af flere hemman uti detta Pastorat under förläning. *Granboda* 5 hemman. *Stackskär* et på några skär uptagit hemman.

(9) *Gezelii Biographiska Lexicon* I D. p. 159. 4 D. p. 40.

Uti Palmköldska handlingarne (10), omtalas fyra *Båkar* uti detta Pastorat. Tre skulle underhållas af Fru Christina Bergenstjerna, emot er den 24 October 1671 undfången donation på några hemman. Den fjerde som Amiralen Bergenstjerna utom des's upfatt, och sedan var kullfallen, skulle efter Konungens bref den 8 Martii 1694 på Kronans bekoftnad upbyggas, och sedan af Allmogen underhållas. Nu finnas här endast 3 Båkar.

Lågskärs Båk öfver 2 mil från Lemlands yttersta udde på vägen til Sverige, upbyggd af iten 1744.

Nyhamn's Båk en mil från landet, är äfvenledes af iten.

Ledsunds Båk är nära landet, vid inloppet uti Ålands Skärgård. Sju mil ut i Österfjön från denna Båk, ligga Nykären eller Bogskären, 3 kala klippor, som tjena fjöfarande til känning. På nordöstra sidan af den östligaste klippan, är 20 famnars djupt vatten in til branta berget, och torde näppeligen gifvas bättre belägit ställe at rista märke til uplysning uti vattuminskningstvisten (11).

Nyhamn och *Rödbamn* äro tvenne bekanta hamnar, för dem som segla uti des'a farvatten. Vid den törre led Ryfka Sändebudet Dolgorucki skepsbrott 1726, och til den sednare kom Ryfka Flottan 1743 (12).

Lem-

(10) Tom. 59 p. 503. (11) Tal om Strömgångarne i Österfjön af Herr Vice Amiralen Nordenankar p. 8.

(12) *Memoires de Manstein.*

Lemlands Kyrka är bygd på Kronogrund, 52 alnar lång och 14 alnar bred inom murarne. Den är invigd S. Brigitta til heder (13). Åtskilliga stympade Mariebilder, som förvaras uti Tornhvalfvat, vitna om Kyrkans ålder från Påvedömet. År 1484 gaf Corth Hartvigsson hit en mark penningar. Kyrkan är vacker och ljus, förfedd med 3 dörrar och 7 fönster. Den delen som nu utgör Choret, var fordom Amiralen Bergenstjernas grafchor; men som denna utbyggnad var nära sit förfall, så blef den förbättrad och sammanbygd med Kyrkan, och hvilar Amiralen med des s Fru under Altaret.

Altartaflan innehåller tvenne afdelningar. Den öfre är en målning om de vise män från Österlanden, och den nedra består af dåligt bildthuggeri, som föreställer Christi nedtagning från Korset och 6 helgon, ibland hvilka äfven Olof den helige finnes. Påskriften: Gudi til äro Johan Olofsson Berg och Kirstin Pärns dotter 1662, Pl. 34. v. 9; lemna underrättelse om gifvaren. På Altaret nyttjas en stor försilfrad meslings ljusstake, med Bergenstjernska vapnet. Predikstolen är målad. På gången är en gråsten med följande påskrift: Pastor, i Lemland Herr Mathias Johannis och des Hustru Brita äro här begrafne anno 1697. - - och vet at på den sista dagen måste jag med glädje upstå af min graf. Den som rör och tilägnar sig min graf, honom dömmar Gud vift

(13) Om detta förnämsta Svenska Helgons lefverne, som dog i Rom 1373, se *Vastovis Vitis Aquiloniæ. Hallenberg: de Nobilibus in Svio Gothia litteratis Sect. 1. §. 9. p. 44* och *Lagerbrings S. R. H. 3 D. p. 626, 829.*

vist til mörkfens haf. Ehuru Kyrkan är rymlig, har likväl en läktare funnits nödig.

Uti Tornet finnas 2:ne klockor. Den större har följande påskrift: Soli Deo Gloria. Anno 1691. Carolus undecimus Sveciæ Rex. Pf. 132 v. 7. L. B. Lorenz Creutz Toparcha. Doct. Joh. Gezelius Fil. Episcopus Aboensis, Fru Christina Bergenstierna F. til Haddnäs D. Mathias Berg præpositus in Jomala. D. Mathias Johannis Past. in Lemland. Caspar Törnström Landz fiscal. D. Sveno Forsman Sacell. in Lemland. Gudz hus til äro och S. Brigittæ Kyrkio i Lemlands Socken til prydnadh är jag guten i Åbo af M. Martin Mier anno 1691. På den mindre klockan står: Kyrkan S. Brigitta, Kyrkoherden Amnorin, Kyrkvårdar Mats Matsson, Hans Persson, Guten i Siockholm af Johan Fahlsten 1771.

Kyrkan äger pryddlig skrud och vackert silfver, samt ibland annat en Oblatask, gifven af Fru Bergenstierna. Kyrkans Vinlåd är 6 Tunnor 24 kappar.

Kyrkoberdar uti detta Pastorat om hvilka man har underrättelse äro efterföljande:

1. *Georgius Henrici*, undertecknade Upsala mötes beslut 1593.
2. *Martinus Nicolai Buscherus*, var Pastor 1626 och 1630.
3. *Isaac Martini Buscherus*, förut Capellan uti Socknen, omtalas som Kyrkoherde 1646 och 1647.

4. Ma-

4. *Matbias Hedmoræus*, kallas 1646 moderator Scholæ alandensis. Blef Pastor 1657, Affattes 1674. Lefde ännu 1682. Om honom fins följande uti Consistorii Aboensis Protocoller (14): "År 1673 d. 10 Sept. Amiralen på Åland Johan Oloisfon Berg, besvärade sig at han af Prästerne i Lemland ährerörigen är angripen. D. 15 Sept. inkallades de at förklara sig, då Herr Måns (Capellan) gjorde en relation om sin Predikjan som han beskyltes före, neml. at hans ordaformalier således lydt hafva: Nu är röötmånaden, och nu pläga flugor fläckia ens kläder; altfå hafver ock en helfvetes speefluga befleckiat migh och tillagt migh truuldom och widfkepelle. Pastor sade at Herr Måns hade sagt för honom, att Amiralen icke hafver mindre lyten på tin Mor och Hustru, än min dotter. Herr Måns ville ock beretta, at Amiralen skulle illa uthmålat Pastoris hustrus hatt, kläder och annat mer. Dn. Episcopus förebrädde Herr Måns att han skulle om hans hustru uthspridt, att hon skulle få maledicerat, att gälf-tiljorna hade sprungit, få ock att hon sigh drucken på Visitatione pläгат hade. (Saken hän-skjöts til ny ransakning, och dömdes Presterne i HofRätten, til äreröriga böter, med hemstäl-lan til Consistorium, om de vidare kunde vid embetet bibehållas. Consistorium ansåg väl do-men vara för hård, men suspenderade dem dock i stöd deraf från embetet, hvarest och sedan Kongl. Maj:t domen stadfäst, en ny Pastor til-lattes).

5. *Pet-*

5. *Petrus Ringius*, blef Kyrkoherde 1674. Afled 1689 eller 1690.
6. *Matbias Jobannis*. Var förut Capellan. Blef Pastor 1691. Dog 1697.
7. *Magister Johan Torpander*, var född Ålänning, och berättas uti Fru Bergenstjernas Personalier, at hon haft mycken omsorg för hans förkomst uti Studier. Disputerade uti Åbo 1692 under Lund: de intellectione increata, och utgaf under Rudéen sin gradual disputation 1694; Ratio sana de captivo Gentilium lumine sive insufficientia naturalis Religionis ad salutem contra insanam Edvardi Herberti Baronis angli. Promoverades til Magister den 25 November samma år. Blef Pastor uti Lemland 1698, och dog kort därefter.
8. *Eric Hammar*, kom til denna lägenhet 1699. Hade förut varit Comminister uti Hammarland, och sedan haft någon sylla i Österbotten. Om-
talas 1706, som närvarande vid sin efterträda-
res inlättning uti embetet.
9. *Magister Gabriel Frondelius*, född i Kimito 1670. Erhöll den 23 November 1705 full-
magt på detta Pastorat, och befodrades den 19
November 1719 til Kyrkoherde uti Finström.
Dog den 7 Junii 1737.
10. *Paul Mansnerus*. Comminister uti Getha från
1710 til 1713. Pastor i Lemland 1721. Dog
den 5 Augulti 1738, 65 år gammal.
11. *Magister Daniel P. Mansnerus*, Son af den
föregående. Född 1702. Kom til Åbo Acade-
mie

mie 1725. Disputerade under Björklund: de cultu Dei externo 1731, och pro gradu under Hassel: de sapientia Stoicorum 1732. Blef Magister samma år. Fick fullmägt på detta Pastorat den 19 December 1739. Afled den 9 November 1765.

12. Herr *Otto Johan Amnorin*, född 1721. Inskrifven vid Åbo Läroläte 1740. Prestvigd 1752. Pastor vid Åbo Läns Regemente 1759. Erhöll fullmägt på detta Pastorat efter föregången enhällig kallelse af Socknen 1767. Förordnad til Prost den 15 Julii 1784. Dog den 10 Junii 1794.

Lumparlands Capell består af en ö som är 1 mil lång och $\frac{3}{8}$ mil bred. Vidden är $\frac{5}{16}$ quadrat mil eller 7200 Tunneland. Här finnas $11\frac{1}{9}\frac{3}{2}$ mantal, hvaraf $6\frac{7}{9}\frac{7}{2}$ mantal äro Skatte, och $5\frac{4}{9}\frac{3}{2}$ mantal Krono. Hemman räknas 22, åboer 33.

De *Byar* som höra til denna Församling äro följande:

Norrboda 4 hemman, *Lumpo* 3 hemman, *Lumparby* 6 hemman. Et hemman uti denna by har fordom varit Frelse, och förpantades 1662 af Johan Svinhufvud til KammarRådet Jesper Krusbiörn på Björnö. *Clemetsby* 4 hemman. Et hemman af $\frac{7}{2}$ mantal häritades är Capellans Boställe. *Krokstad* 2 hemman. *Svinö* 3 hemman.

Skag är en utjord utan mantal, som likväl är försedd med vacker åbyggnad af träd, och en nyligen anlagd Trädgård. Belägenheten af detta ställe vid Lumparlund, är ganska behaglig.

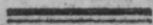
Lumparlands Kyrka är nämnd efter Apostelen Andreas. Den ligger på en högd, och omgifves af höga träd, som mycket bidraga til prydnaden af detta lilla Tempel. Bygnaden är af träd, 19 alnar lång och 12 alnar bred. Altartaflan är liten, och innehåller en målning af den Hel. Nattvarden. För öfrigt har Kyrkan inga betydliga prydnader. Tornet som är ganska smalt och 30 alnar högt, hyser tvenne klockor, som hafva följande påskrifter; Den större: Til Guds ära och Lumparlands Capell Församlings prydnad är denna klocka köpt uti Pastoris Mag. Daniel P. Mansneri tid 1745. Me fecit Gerh. Meyer, Holmiæ. Den mindre: Manhafte Capitain Johan Olofsfon Berg och Kirstin Persdotter anno 1660. Gudh gifve dem lycko och välferdh.

Församlingens silfver består uti en liten Kalk och skruden uti en Mäfsshake, förfärdigad 1665.

Comministrar uti denna Socken igenfinnas följande:

1. *Isaac Martini Buscherus*, nämnes 1638 och 1640. Hef sedan Kyrkoherde.
2. *Magnus Andreæ Salimontanus*, omtalas 1653 och de följande åren til 1673, då han blef oense med Amiralen Bergensstjerna, som ofvan förmält är.
3. *Israel Hammar*, var Sacellan 1675.
4. *Matbias Jobannis*, innehade denna lägenhet 1681. Betodrades til Kyrkoherde 1691.
5. *Sven Forsman*, en Wermlänning, var vid detta Sacellanie 1691 och 1692. Dog 28 år gammal.
6. *Mi-*

6. *Michael Henrici Stigelius*, Nylänning. Tilträdde 1693, Fick någon befodran uti Nyland 1703.
7. *Johan Teetoni*, blef Comminister 1704. Dog 1744, gammal 74 år.
8. *Henric Lindquist*, fick denna lägenhet 1745. Affomnade 80 år gammal 1785.
9. Herr *Israel Ferdinand Hartman*, Nylänning. Född 1748. Inskrifven vid Åbo Academie 1758. Prestvigd 1768. Comminister 1786.

X. Om Föglö Socken.

Denna Socken har fäkerligen sit namn af den mängd Sjöfogel, som härstädes vistas om våren.

Pastoratet består af Moderförsamlingen Föglö och Capellförsamlingarne Kökar och Sottunga.

Moderförsamlingen Föglö som innehåller 13 med bondehemman bebyggde öar, intager vestra delen af Pastoratet. Uti Vester skiljes den på de flesta ställen til en mils vidd från Lemlands Pastorat, genom Föglö fjärden. Mot norr ligger Sundeskärs Capell och Delet. Mot öster ligga Capellen Kökar och Sottunga. Det förra skiljes genom en fjärd af 2 mils öfverfart, och det lednare genom en mindre fjärd af $\frac{3}{4}$ mil. Söder från Föglö är öppna Österfjön.

Sottunga Capell ligger Nordost från Moderförsamlingen, och Sydväst från Kumblinge Pastorat, hvaraf den närmast belägne byn Seglinge är skild, genom en öfverfart af $\frac{3}{4}$ mil. Mot öster flöter Vattuskiftet, och är Korpo Pastorat det första land som ledan träffas. Mot söder är Österfjön.

Kökars Capell ligger 2 mil Sydost från Moderförsamlingen och från Sottunga Capell. Det omgifves uti norr och öster af Vattuskiftet, och uti vester och söder af öppna Österfjön.

Deffa 3 Församlingar utgöra sammantagne en trekant, med spetsen mot norr. Den vestra sidan från Björkör til Sottunga är $3\frac{1}{2}$ mil. Den östra från Sottunga til Mörskär $4\frac{1}{2}$ mil. Den södra från

Mör-

Mörskär til Björkör 5 mil. Fast land uti detta Pastorat är vid pafs $1\frac{1}{4}$ quadrat mil.

De öar och holmar hvaraf detta Pastorat består, äro alla upfyllda med Berg. De dalar som finnas, äro likväl vanligen fruktbarande; men hafva fällan någon betydlig vidd. Öar af $\frac{1}{2}$ mils längd träffas 6, och af $\frac{1}{4}$ mils längd lika antal. På 12 ännu mindre öar, äro äfver hemman anlagde. Hela Pastoratet innehåller således 24 med Bondhemman bebygde öar, utom en stor mängd obebodda holmar.

Alla dessa öar utgöra $42\frac{5}{8}$ mantal, hvaraf $15\frac{2}{3}$ äro Skatte och $27\frac{1}{8}$ Krono. Hela hemman äro 143. Åboer 152. Röktal räknas 170. En Torpare har jordbruk.

Uti oförmedlade mantal, räknas denna Socken til $66\frac{5}{8}$ mantal. År 1661 voro här 40 Skatte och 91 Kronohemman, och $65\frac{5}{8}$ mantal.

Oförvandlade Jord boks och mantals räntan är 459 R:dal. 43 sch. 4 r., och Kronotioden 24 Tunnor 27 kappar. Jordeboks räntan år 1661, var 989 Daler 16 öre Silfvermynt.

Folkmängden år 1790 var 1498 personer. Mantalskrefne räknades 825. Invånarens antal år 1749 utgjorde 1250 personer.

Höglö. Moderkyrko Församling innehåller $\frac{3}{4}$ quadrat mil. Den består af $13\frac{3}{8}$ mantal Skatte, och $14\frac{1}{2}$ mantal Krono; tillsamman $28\frac{1}{2}$ mantal. Hela hemman äro 74. Åboer 76.

Prestgården är et mantal. Har vanlig åbyggnad af träd. Utfädet är vid pafs 3 Tunnor; men Hö erhålles vanligen öfver 100 lufs.

Byarne uti denna Förfamlig delas efter 1663 års Jordbok uti 5 Marklag.

Hummersö Marklag. *Hummersö* 5 hemman. *Kalsö* 5 hemman. *Bråttö* 3 hemman. *Flisö* et hemman. Här är en hamn som ganska mycket nyttjas af fjöfarande. Ofvannämnde 4 Byar utgöra en ö. *Fersö* et hemman på en ö uti Föglö fjärden. *Björkör* et hemman på en ö uti hafsbandet. *Kläfskär* et hemman på en dylik ö.

Degerö Marklag. *Björsboda* 3 hemman. Ligger på samma ö som Kyrkan och Prestgården. *Stentorpa* 3 hemman. *Degerby* 6 hemman. Vid denna by är en god hamn. År 1743 upkafstades här Batterier; men hvilka sedan ej nyttjades. Lemningar synas ännu ej långt från byn. *Granboda* 2 hemman. Förestående 3 byar utgöra en ö.

Hafstersboda Marklag. *Hafstersboda* 8 hemman. *Sommarö* 3 hemman. 1665 var här et Frelsehemman, tilhörigt Michael Sjöblad. *Hersboda* 2 hemman.

Sonboda Marklag. *Brändö* et hemman. *Sanda* 2 hemman. *Skogboda* 5 hemman. Dessa 3 Byar, tillika med Hafstersboda Marklag utgöra en ö, och är den samma itörst uti detta Pastorat. *Sonboda* 9 hemman på en ferskilt ö. *Finbolina* 2 hemman på en ö.

Nötö Marklag. *Nötö* 2 hemman på en ö. *Juddö* en ö med 3 hemman. *Bånö* et hemman på en ö. *Öfverö* 3 hemman, och *Ulfversö* 2 hemman, utgöra tillfammen en ö.

Föglö Kyrka är bygd på Kronogrund. Den håller 31 alnar uti längd och 14 alnar uti bredd inom

inom murarne, och har 6 fönster. Altartaflan består af en vacker målning, som föreställer den H. Nattvarden, Christi lidande uti Örtagården, och upståndelsen. Predikstolen är gammalt bildthuggeri.

Uti Törnet har Kyrkan tvenne klockor. Den förre har följande påskrift: Soli Deo Gloria. Guten i Stockholm af Eric Lind 1706. Til Guds namns ära är jag guten, och igenom elden fluten, Föglö Kyrka til prydnig. På den mindre klockan står med Munkstyt: Maria.

Under Ryska väldet från 1714 til 1722, skadades denna Kyrka ganska mycket, och beviljades sedan til dess förbättring en Collect öfver hela Riket.

Med silfver och skrud är Kyrkan behörigen försedd. Vinsåden gör 6 Tunnor.

Kyrkoböcker om hvilka man erhållit någon underrättelse äro;

1. *Jonas Olai*, underteknade Upsala mötes beslut 1593.
2. *Olaus Sigfridi*, lesde 1623 och 1637.
3. *Ericus Nicolai Nycopensis*, omtalas 1643 och 1662.
4. *Gabriel Hammadius*, förut Capellan uti Kökar, skall allidit kort efter sin befodran til Pastoratet.
5. *Gudmund Jacobi Rothovius*; har hållit tvenne Orationer vid Academien uti Åbo; den första: de dira illa vitæ peste voluptate 1644, och den andra: de officiis pietatis 1647. Under

- Aeschil Peträus disputerade han: de conjugio præsertim ministrorum verbi & spiritualibus Christi & Ecclesiæ nuptiis quarum illi sunt conciliatores 1647. Var Collega vid Åbo Schola, Blef Pästör i Föglö 1676. Dog 1691.
6. *Daniel Mansnerus*, blef Kyrkoherde 1692. Afled 1711.
7. *Johan Stålbom*, född 1666. Var Communi-
ter uti Getha 1704. Tilträdde Föglö Pastorat
1712. Orerade vid Prestmötet i Åbo 1708.
Aflöd 1737.
8. *Andreas Backman*, befodrades til Kyrkoherde
1738. Dog den 9 Junii 1757.
9. *Magister Petter Svebilins*, född 1713. Stude-
rade uti Åbo, och utgaf 1744 under Hassel:
Vaticinium Jacobi de Schiloh. Disputerade pro
gradu under Brovallius: de dogmatibus erro-
neis methaphysicorum hypothesi in physica
1745. Blef tid efter annan Vice Pästör i Ku-
samo, Correctör och Rector vid Björneborgs
Schola. Orerade vid Prestmötet i Åbo 1759.
Besodrades til detta Pastorat 1760. Afled den
21 December 1765.
10. Herr *Magister Gustaf Allenius*, Son af Pro-
sten uti Kangasala, Gustaf Allenius. Född 1730.
Studerade uti Åbo. Disputerade under Men-
nander: de usu Lapidum in Historia 1752, och
under nu varande Herr Biskopen Doctor Gadolin
pro gradu: de usu Physices in Philosophia pra-
ctica 1754. Kyrkoherde uti Föglö 1767. Respon-
dens primarius vid Prestmötet 1775, för afhand-
lingen: de novissimis Ifagogicis.

Kökars Capell består, utom et mera aflägsne hemman, af en Skärgård, som har $\frac{3}{4}$ mils längd och bredd. Fast land är vid påfs $\frac{3}{8}$ quadrat mil, Mantal äro $8\frac{4}{5}\frac{1}{6}$, hvaraf $\frac{7}{8}$ mantal är Skatte, Hemman äro 56. Åboer finnes 58.

Under anförde mantal och hemman, äro äfven Söderjurno och Österskär inberäknade, emedan de uti Jordboken uptagas vid Kökars Capell, ehuru de enligt fördelningen i Pastorater, höra til Korpo Socken.

De *Öar* och *Byar* som utgöra Kökar äro följande:

Hamnö en obetydlig holme, på hvilken Kyrkan och Capellans Bostället ligger. Detta Boställe räknas ej til något mantal, och kallas uti gamla Jordboken Klosterjord. På denna ö har fördom varit et Kloster. *Vastovius* uti sin Notitia Monasteriorum läger, at Biskop Birger Balk år 1400 stiftat Cœnobium Korsense Virginum på Åland; men efter all anledning, har här ej varit något Nunne-Kloster. Uti Spegels Kyrko-Historia (1) anföres, at Birger Balk låtit bygga Kökars Kloster 1440. Årtalet är förmodligen tryckfel, emedan Biskop Balk redan 1412 lemnade denna verlden. At detta ställe varit et Gråmunke eller Franciscaner Kloster, kan flutas af följande anteckning, som *Stiernman* utur Riks Archivo meddelt Rhyzelius (2): "Tisdagen nesth esther Sancthe Brigitte Viduas dag år 1526. Item, Biskop Vicentius fick ett machtbrief att vii honom tilskichat haffve at haffva i sinn werjo och befallningh de 3 Gråbrö-

brödere closter, som i Åbo Biskopsdöme ligga, som äre *Tlokarne*, Viborg och Rama, strengeliga biudandes bröderna i samma closter att dhe honom och icke ministerio swara efther dhenne dagh Wijdh wåre ogunst och wredhe." Med *Tlokarne* menas här säkerligen *Kökar*, som äfven blifvit skrifvit *Tjökar*, och uti en gammal vägvisare från Danmark til Revel, *Thiykekarl* (3). År 1484 testamenterade *Corth Hartvigson* til detta kloster en Kalk och et pund eller 4 Tunnor Råg; men hvarifrån *Rhyzelius* (4) erhållit underrättelse om et annat testamente, skrifvit 1485, där samma man skall gifva fast egendom til *Munkarne* uti detta kloster, lär vara obekant. Samma Biskop berättar äfven, at hemmanen uti *Föglö Socken* skola uti äldre jordböcker kallas *Klostergods*; men uti 1661 års jordbok, omtalas som *Klosterjord* endast *Capellans Bostället Hamnö* och hemmanet *Hästö*. Efter en *Munk* helig *Peder Djekne* kallad, upvises ännu en half grafsten, bestående af hvit kalksten, om hvilken bemälte *Munk* spådt; at när den skulle blifva höljd med jord, skulle verdens flut nalkas. Stenen nyttjas nu til trappsteg vid *Kyrkan*. År 1768 voro af detta kloster ännu murar uti behåll, och var den längsta qvarstående muren 18 alnar lång och 8 alnar hög. När *Kökars Kyrka* dessa sednare åren upbygdes; så nyttjades til någon del *Klosters Ruiner*.

Öfverboda 5 hemman och *Karlby* 12 hemman, utgjöra tilsamman en ö. *Finnö* en ö med 6 hemman. *Helsö* 12 hemman, och *Österbygge* 12 hemman, utgjöra en ö. *Kyrkgårdsö* et ensfaka hemman, en mil norr ifrån *Kyrkan*. *Öster.*

(3) Bilaga til *Ivar Widförles saga*.
log. p. 306, 307.

(4) *Monasteriolog.*

Österfjär 2 hemman. *Söder Jurmo* en lång, smal, låg och skoglös ö, 4 mil från Kökar. Här äro 6 hemman. Från äldre tider tillbaka, har här varit et litet Capell, hvaruti några gånger om året hållits Gudstjenst af Korpo Presterskap. Nuvarande Kyrkan upbyggd af träd 1703, är $9\frac{1}{4}$ alnar lång och $8\frac{3}{4}$ alnar bred, och har, utom en vacker Prædikstol och en liten Altartafla, inga prydnader. Om några stenfättningar på denna ö, nämnes uti en under CantzliRådet *Hassel* utgifven Disputation (5), och får jag här lemna den underrättelse, som uti detta ämne mig benägit blifvit meddelad af Herr Kyrkoherden Magister Carl Bergman. Stenläggningarne äro öster ut på landet, och den högsta sandåsen. Den första är rund, och har 12 alnars diameter, och ligga midt uti trenne stenar af olika storlek, en aln ifrån hvarandra. Til andra Stenfättningen är härifrån 263 alnar, och sedan åter til den tredje 277 alnar, och vidare til den fjerde 324 alnar. Dessa likna alla den första, och kallas af invånarena mankeringar, ehuru de lika lätt kunna vara kvarlevor från hedendomen. På 324 alnars afstånd från fjerde stenringen, förekommer slutligen en stenfättning, bestående uti tvenne inom hvarandra lagde quadrater, hvaraf den inre tyckes vara lemnig af en stenfot til förmodeligen något Capell. Den yttre stenläggningen är 35 alnar lång och 34 alnar bred.

Sydvest från Jurmo $1\frac{1}{4}$ mil, ligger *Utd*. På detta ställe underhålles en *Fyrbåk* til de sjöfarande tienst, som ifrån Östersjön skola löpa in uti

Fin-

(5) *Wirmoenfis in Finlandia territorii Memorabilia*, P. I. p. 9.

Finfka fkärgården. Här är äfven en tjenlig hamn med tvenne inlopp (6).

Vid en klippa, en mil föder från Kökars Kyrka, *Kelfskär* kallad, har genom vatnets bearbetande, en ften erhållit fkapnaden af en kanna, fom har 5 alnar 15 tums högd, och 10 til 13 alnars omkrets, famt et handtag af en aln 4 tums bredd.

Om en annan klippa fom kallas *Futskär* berättas, at vid denfamma 3 Danska fartyg natteten af fimmande Kökarboer blifvit genombårade få at de funkit (7); men efter en nu i Kökar gängle fågen, har det endaft varit et Danskt fartyg, fom ftrandat vid holmen Långskär, och der fedan blifvit plundrat.

Bifkop *Bång* (8) har erhållit den underrättelsen; at här uti Kökar fordom varit et fäfte anlagt emot ftröfvande Eitländare och Curländare, famt at man härstädes funnit koftbara ftenar och åtkilliga infcriptioner. Deffa lemningar öfverfköljdes likväl redan uti Bifkopens lifftid af hafvet, och fom för öfrigt hans hiftorifka trovärdighet ej är betydande; få kan med fkäl tiks vidare tviflas på hela berättelsen.

Kökars Kyrka är $43\frac{1}{2}$ aln lång, $23\frac{1}{2}$ aln bred och förfedd med 6 fönfter. År 1765 beviljades en Collect öfver hela Riket til defs upbyggande af ften. Den invigdes 1785. I ftället för Altartafla är et förfilfrat Crucifix. Kyrkan har ej
Torn,

(6) *Johan Månfons* underrättelse om Farvatnen i Öfverfjön. Stockholm 1743, p. 3. (7) *Alanders* Oration om Åland. (8) *Hiftor. ecclef.* p. 298.

Torn, utan klockorne hänga uti Stapel. Den större är guten 1753, under Kyrkoherden Anders Backmans och Comministern Simon Sachrelii tid.

Den tid som följde näst efter Reformation, nyttjades Klosterbyggnaden til Kyrka; men 1645 var den så förfallen, at der ej vidare kunde hållas Gudstjenst. Vid samma tid strandade härstädes et fartyg från Riga, som innehade skepsvirke för Amiralitetets räkning, och anhöll Prosten Boethius Muur hos vederbörande, om denna last til underföd vid en ny Kyrkas upfättning. Ansökningen bilöls, och den 27 November 1646 var den nya träd kyrkan färdig, hvarmed Förfamlingen hjälpte sig, til dess nu varande Kyrka upmurades.

På samma ö Kyrkan ligger, och den delen däraf som kallas Capellskaten, är en stenläggning af 37 alnars längd och 30 alnars bredd, hvaraf man ej känner ändamålet. Arbetet tillskrives Munkarne likfom uti Jurmo.

Comministrarar vid denna Förfamling igenfinnas följande:

1. *Clemens Georgii* nämnes 1625. Aflattes 1629.
2. *Eric Nilsson*, ledde 1630 och 1637.
3. *Gabriel Hammadius*, omtalas 1643 och 1660. Blef kyrkoherde uti Föglö.
4. *Pehr Portulinus*, var Sacellan 1670.
5. *Eric Portulinus*, dog som Comminister härstädes 1698. År 1651 och 1655 disputerade en Eric E. Portulinus under Aeschil Petreus: de feria I Falchatos och de festo Petri Pauli, och 1670 var en af samma namn Predikant vid Ho-

spitalet för de Spetälske uti Föglö; men om des-
sa omständigheter tilhöra omförmälte Capellan
är öläkert.

6. *Eric Lindquist*, tilträdde 1699. Dog 1739.
7. *Simon Sacbrelius*, var vid denna lägenhet från
1740 til 1758.
8. *Carl Ekroth*, Blef Comminister 1759. Afled
1763.
9. *Andreas Fagerlund*, tilträdde 1766 Dog 1788.
10. *Johan Lidmark*, fick fullmägt på denna lä-
genhet 1789; men dog 1790 om våren, utan
at hafva tilträdt sin fysla.
11. Herr *Andreas Wenngren*, Prestvigd 1788.
Comminister härstädes 1791.

Sottunga Capell innehåller $\frac{1}{8}$ quadrat mil
eller 3000 Tunneland, och består af $6\frac{5}{4}$ mantal,
hvaraf $1\frac{2}{3}$ äro Skatte, och $4\frac{3}{8}$ Krono. Hem-
man äro 13 och åboer 18.

En ö af $\frac{1}{2}$ mils längd och $\frac{1}{4}$ mils bredd, ut-
gör större delen af Församlingen, och innehafves
af *Sottunga by*, som består af 9 hemman. De
öfriga hithörande öar och hemman äro: *Måfsba-
ga*, *Finnö* eller *Små-Sottunga*, hvarest finnes
en god hamn. Vid denna ö låg Ryska Flottan
1743, och synes ännu lemningar efter upkastade
Batterier. *Husö* liten ö med et hemman. *Håstö*
et hemman på en ö, som uti gamla Jordboken
kallas Klosterjord.

Sottunga Kyrka är af träd, 14 alnar lång
och $13\frac{1}{2}$ aln bred. Klockstapeln är ansenlig, och
hyser

hyser tvēne klockor. Den förre har följande påskrift: För Maria Magdalena Capell i Föglö Socken är denna klocka köpt 1769 och omguten i November 1781, då Magister Gustaf Allenius var Kyrkoherde, och Job. Lindquist Sacellan.

Från äldre tider har här varit Kyrka, och hölls härstädes några gånger om året Gudstjenst af Föglö Presterskap, emedan ingen Prest bodde uti Sottunga. År 1708 erhöll denna Församling genom Prosten Hagerts föranstaltande, sin egen Capellan och beständig Gudstjenst.

Comministrar från den tiden äro följande:

1. *Christian Björkroth*, fick denna lägenhet 1708. Flyttade til Brändö uti Kumblinge Pastorat 1723.
2. *Andreas Mansnerus*, tilträdde 1723. Dog 69 år gammal 1744.
3. *Joban Lindquist*, kom til detta Sacellanie 1746. Afled 1782.
4. *Matbias Teklinius*, fick sedan denna lägenhet. Dog 69 år gammal den 20 April 1791.
5. *Joban Salmelin*, erhöll Capellans fullmägt den 26 September 1792.

XI. Om Kumblinge Socken.

De uti denna Socken til sjöfarandes underrättelse upreste *Kummel*, hafva fäkerligen gifvit anledning til början af namnet, och ändellen *inge* skall betyda en upröjd mark. At Kumblinge uti äldre tider varit en del af Sunds Pastorat, kan slutas af Petter Ålännings gåtvobref til Michael Järleri år 1403, där Juremaa (Jurmo) säges ligga uti Sunds Socken (1).

Kumblinge Pastorat består af Moder-Församlingen Kumblinge och Capellet Brändö.

Kumblinge Församling är en skärgård af 3 mils längd uti norr och söder, samt 2 mils bredd uti öster och vester. Mot norr är Botniska viken, och mot öster skiljer Lappväsi til en del från Brändö Capell; men byarne Björkö, Lappo och Asterholma ligga på andra sidan om Lappväsi, uti samma skärgård som Capellet. Söder från Kumblinge ligger Sottunga Capellgäld af Föglö Socken. Uti vester skiljer Delet från Sundskärs Capell.

Brändö Församling är älven skärgård. Den sträcker sig 3 mil uti längden, och är något öfver en mil bred. Mot norr möter Botniska viken, och uti öster, samt söder skiljer Vattuskiftet, först från Gustafs och Iniö Capeller uti Töfjala Pastorat, och sedan från Näsby Capell uti Korpo Pastorat. Nästan på alla ställen är öfversarten öfver en mil.

De ofvannämnde passen *Delet*, *Lappväsi* och *Vattuskiftet* äro vattudrag utur Botniska viken til Öster-

(1) *Faustens Chron. episcop.* med Herr Professor *Porthans* bilagor p. 395.

Österfjön. Delet har en öfning af 2 mils vidd uti Botniska viken emellan Vårdö Capells och Kumblinge församlings yttersta skär. Uti längd sträcker sig Delet 7 mil från Väderskären uti Sunds Pastorat til Kökar. Vid Sottunga Capell, där en tätare skärgård möter, erhålla ätskilliga smärre fjärdar af Delet, ferskilta namn. *Lappväsi* har en mils bredd, börjar vid norra kliporna af Kumblinge, och förlorar sig vid de födra efter 3 mils gång, uti vattuskiftet. *Vattuskiftet* börjar vid de yttersta til Brändö Capell hörande holmar *Löpärtö*, och är, så länge det åtföljer detta Capell och Töflala Pastorat, upfyldt med holmar, samt fällan öfver en mil bredt; men längre mot söder tilltager vidden, så at emellan Föglö och Korpo Pastorater merendels är 3 til 4 mil. Efter en sträckning af 10 mil slutar Vattuskiftet vid *Utö*.

De til Kumblinge Pastorat hörande öar, utgöra $1\frac{1}{8}$ quadrat mil eller 24800 Tunneland fast land. Större delen af denna rymd upfylles af Berg, och är således itör brist på mark, tjenlig til odling. Bergen bestå vanligen af mörk skimmerrådande granit, med många ådror och körtlar af hvit quartz. Hvar och en by uptager en ferskilt ö, och den största af dessa öar på hvilken Kyrkan är belägen tillika med Prestgården och Kumblinge by, är $\frac{3}{4}$ mil lång och $\frac{1}{2}$ mil bred.

Detta Pastorat innehåller $26\frac{1}{8}$ mantal, hvaraf $2\frac{1}{4}$ mantal är Skatte och $23\frac{3}{8}$ mantal Krono. Hela hemman finnas 83 och åboer 152. Röktal räknas 154.

Efter oförmedlade mantal är denna socken $62\frac{1}{2}$ mantal. År 1661 hade Kumblinge 35 Skatte och 48 Krono åboer på $61\frac{1}{2}$ mantal.

Oförvandlade jordeboks och mantals-räntan utgör 267 R:dal. 33 sch. 5 r. och Kronotionden 21 Tunnor $31\frac{5}{8}$ kappar. År 1661 var jordeboks räntan 627 Daler 30 öre Silfvermynt.

Folkmängden år 1790 var 1405 personer. Gifte voro 251 mankön, 251 qvinkön, 28 Enklingar, 50 Enkor; Ogifta öfver 15 år, 181 mankön, 160 qvinkön; Barn 236 gossar, 248 flickor; tilfammans 696 mankön och 709 qvinkön. Mantalskrefne räknades 735 personer. År 1742 funnos 432 mantalskrefne.

Kumblinge Moderkyrko Församling har $1\frac{1}{2}$ mantal Skatte, och $16\frac{1}{2}$ mantal Krono; tilfammans $17\frac{1}{2}$ mantal. Vidden är $\frac{5}{8}$ quadrat mil eller 14200 Tunneland. Hemman äro 41 och åboer 77.

Prestgården består af et mantal, och är förfedd med nödvändig åbyggnad af träd. Utfädet är vid pafs 4 Tunnor årligen, och höbärgningen stiger til 60 lafs. Tilgången på skog, är som uti hela Pastoratet, knapp. År 1767 skedde här en öfverenskommelse, at genom et vist årligt sammanfattat Socknen i stånd at uplösa Prestgården af sten; men efter någon tid lednade invånarna vid denna afgift.

De *Byar* som höra til denna församling äro:

Kumblinge 16 hemman, *Seglinge* 8 hemman, *Enklinge* 6 hemman, *Björkö* 4 hemman, *Lappo* 5 hemman, *Asterbolma* 2 hemman.

Kumb-

Kumblinge Kyrka är kallad S. Anna, Jungfru Mariæ moder til ära. Skall vara upbyggd på Skatte grund, ehuru det sedan blifvit Krono (2). Längden inom murarne är 29 alnar och bredden $12\frac{1}{2}$ aln. Helgon afmålade uti taket bevisa at Kyrkan är upfatt under Påfvedömet.

Kyrktornet är af träd upbyggt öfver Vapenhuset, och finnas där tvenne klockor. Den förre väger 1 Skeppund 12 Lispund och har följande påskrift: Andreas Sylvanus Pastor, Jacobus Sylvanus Comminister. Helena Favorina 1744. Psalm. 150 vers 6. Den mindre klockans vikt är 1 Skeppund 4 Lispund, och påskriften innehåller: Andreas Sylvanus, Pastor. Jacobus Sylvanus, Comminister. Helena Favorina. Esaias 2 v. 3. — Ceu meus æthereus fluxit rigor igne solutus — Pectora cœlesti sic vestra flamma liquefcant. MDCCXL.

År 1484 testamenterade Corth Hartvigsson til denna Kyrka en mark penningar och et altarkläde.

På Kyrkogården upvisas rudera, som efter berättelse äro lemningsr af et Kloster. Uti Palmshölds antekningar finnes äfven anmärkt, at uti denna Socken varit et gammalt Kloster (3); men för öfrigt saknas alla underrättelser om dess öden och beskaffenhet.

Kyrkoherden uti Kumblinge åtnjuter hela Tionden, sedan den vanliga afkortningen skedd, som består uti Barnhusets andel, Prost- och Tryckeri

K 2

keri

(2) Palmshöldiska handlingarne Vol. 59 p. 397.

(3) Tom. 59. p. 447.

keri Tunna samt Vinsäd. I anseende til Pastoratets svaghet upbäras äfven 16 Tunnor uti vederlag.

Kyrkoberdar uti detta Pastorat om hvilka man har underrättelse äro:

1. *Johannes Andree* underfkref Upsala mötes be-
llut 1593.
2. *Laurentius Crygerus*.
3. *Martinus Aboensis* och
4. *Johannes* äro 3 Pastorer, hvilka framledne Kyrkoherden Jacob Sylvan anför uti en hand-
fkrefven förteckning.
5. *Måns Andree Schraderus*, nek Konung Gustaf Adolphs fullmagt på detta Pastorat den 12 Ju-
lii 1613. Original fullmagten förvaras ibland Kyrkans handlingar. 1625 innehades denna lägenhet ännu af bemälte Måns Schraderus.
6. *Zacharias Jobannis* omtalas 1631 och 1639.
7. *Andreas Nicolai Mansnerus*, var förut Rector vid Trivial Scholan uti Björneborg. Blef Kyr-
koherde 1642.
8. *Magister Paul Sigfrid Jberonius*, Disputera-
de under Nicolaus Nycopenis: de Creatione 1655 och pro gradu under Wexionius (Gyl-
lenstolpe): de Philosophiæ in Theologia tum usu tum abusu 1656. Dog 1685. Uti Åbo Consistorii Protocoller anföres om honom följande händelse: "D. 24 Jan. 1659 anklagade Dn. Henricus uti Kumblinge M. Paulum, at han

- han hafver öfverfallit honom med ordh, ock-
 få skutit efter honom med lodh, trugade på
 och ville kysa hans hustru, och kalla henne
 för en lättfärdig; 4:de dag Juul hölt et gruf-
 veligt väfende; dagen för trettonde, dagen, sköt
 ifron sin stugudör på H. Henrichs stugudör; sa-
 de ock Dn. Henricus var kommen til Präste-
 gården som en skälm, tjuff och röfvare. Sent.
 Prosten skall ranfaka thetta werfwet &c. (4).
9. *Nils Grubb*, fick fullmagt på detta Pastorat
 den 4 April 1686. Befodrades til Hammar-
 land 1695. Dog 1708.
10. *Isaac Mansnerus*, infattes til Kyrkoherde den
 9 Julii 1697. Var förut Comminister uti Fin-
 ström. Dog 1699.
11. *Carolus Törn*, blef Pastor uti Kumblinge 1699.
 Afled 1714.
12. *Bryniel Mansnerus*, var Regements Pastor
 vid Uplands Tremänningar när han den 3 Julii
 1719 fick fullmagt på detta Pastorat. Dog 52
 år gammal 1737.
13. *Andreas Sylvanus*, var förut Capellan uti
 Hotskär i Korpo. Befodrades til Kyrkoherde
 den 18 October 1737. Dog 50 år gammal
 1745.
14. *Jacob Sylvan*, Broder til den föregående.
 Blef Comminister härstädes 1736 och Kyrko-
 herde 1747. Afled den 1 November 1775.
15. *Magister Israel Wallin*, född 1722. Dispu-
 terade under Scarin: de conjugiiis non liberis
 K 3 1747,

1747, och pro gradu under samma Præses: de Præscriptione 1751. Promoverad 1751. Kyrkoherde uti Kumblinge 1776. Död den 5 Februarii 1793.

Brändö Capell innehåller vid pafs $\frac{7}{6}$ quadrat mil fast land, och består af $8\frac{2}{6}$ mantal, hvaraf $1\frac{2}{6}$ mantal är Skatte och $7\frac{3}{8}$ mantal Kro-
no. Om med de Bränöar som omtalas uti Torsten Wikingsons saga (5) menas detta Brändö, är en mycket ofäker gifsning.

Hemman uti denna församling äro 42 och Åboernas antal utgör 75. *Byarne* äro följande-

Tborsbolma 6 hemman. *Baggholma* 2 hemman. *Brändö* 6 hemman. På denna ö ligger Capellet. *Björnbolma* 2 hemman. *Koskinpå* 4 hemman. Et hemman af $\frac{2}{3}$ mantal uti denna by är Capellans Boställe. *Fiskö* 5 hemman. *Åfva* 8 hemman. *Norr Furmo* 9 hemman.

Norr ut från Fiskö ligger *Hullberga* skärgård, hvarest uti et berg en af naturen danad grotta träffas, hvilken uti storlek skall öfvergå de grottor som förut uti denna Beskrifning äro nämnde.

Emellan Koskinpå uti detta Capell och Björkö uti Moderförsamlingen vid en holme, Falklubb kallad, är en sten af brun marmor uprest, til åminnelse af den olyckliga händelse, som af följande inhuggne påskrift inhämtas: På denna sten ristas minnet af Den, som alltid lefver uti tackfamma människobröst. Dets hjerta styrde dygd;
Dets

Deſs vandel redlighet och ära; Trogen, rättfint, beſtändig mot Konung, mot Fädernesland, Lieutenanten Vålborne Guſtaf Adolph Taube. Son af Öfverſte Taube på Hermanſari. Ogift dock förlofvad, ſkulle han reſa til ſit hemviſt; men uptogs på vägen til Gud. Han drunknade emellan deſta klippor med 7 andra perſoner den 15 November 1773. Hans 27 åra lefnad förtjente detta äreminne. Han var af alla älskad, ſaknad, förgd.

Brändö Kyrka är invigd S. Jacob til ära. Bygnaden är en Korskyrka af träd, ſom til bredd och längd innehåller 27 alnar. Förſta anläggningen är obekant; men nuvarande kyrka är upbyggd 1749. Prydnader ſaknas aldeles.

Capellaner igenfinnas följande:

1. *Zacharias* omtalas 1630.
2. *Johan* var Comminiſter 1638.
3. *Mårten* nämnes 1640.
4. *Daniel Mansnerus* var vid denna lägenhet 1655.
5. *Mårten* lefde 1660.
6. *Petrus Portulinus* tilträdde 1666 och lemna-
de 1711 ſyſlan til Andreas Mansnerus. Dog
1715
7. *Andreas Mansnerus* ingick 1723 tjenſtbytte
med Capellan uti Sottunga. Afled 1744.
8. *Chriſtian Björkroth*, flyttade hit från Sottunga,
1723. Aflett 1735. Blef likväl ſedan Hospi-
tals Predikant i Sjalö.

9. *Jacob Sylvan* tilträdde detta Sacellanie 1736.
Befodrades til Kyrkoherde uti Kumblinge 1747.
10. *Andreas Scarèn*, Westgöthe. Responderade
1744 under *Scarin*: de jure gentium, præci-
pue Sveogothicarum quoad decimas. Erhöll
denna lägenhet 1748. Dog 1783.
11. Herr *Adolpb Reinbold Svebilus*, född 1757.
Prestvigd 1780. Befodrad til Comminister 1784.
-

XII. Om Embetsmän och Stater på Åland.

Om Justitie Staten.

År 1435 när Konung Eric af Pommern delade Finland uti 2:ne Lagmansdömen, så lades Åland under Norrfinne Lagfaga. Redan för den tiden nämnas åtskillige enskilte Lagmän öfver Åland (1); men de hafva efter all anledning endast varit Vicarier, tillfätte af Finlands Lagman. Öland hade väl desä tider egen Lagman (2); men derföre får man ej straxt förmoda desamma om Åland.

År 1623 då Kongl. Hofrätten uti Åbo inrättades, lades Ålands Domfaga under desamma. Äldre Domböcker än från denna tid finnas ej ibland Häradets handlingar.

Ting hålles en gång årligen uti hvarje Socken.

Af dem som härstädes förestådt Domare embetet har man underrättelse om följande:

1. *Larens Olaffsön*, Domare i Alande, bekräftade et köpebref på Björnaby hemman med lit Sigill år 1410 (3).
2. *Föran Thomasön*, har utgifvit Dombref år 1560.

K 5

3. *Mats*

(1) Se afhandlingen om Ålands Styresmän uti denna beskrifning (2) Acta litt. fvec. 1721 p. 224; 1723 p. 479. Från Ålands Lagman skedde likväl vad til Östgötha Lagman. (3) Juustens Chron. Episcop. med Herr Prof. Porthans bilagor p. 418.

3. *Mats Pedersson*, Borgmästare i Stockholm och Häradshöfdinge på Åland 1564. Kyrkoherden uti Jomala *Magnus Petri* Vestrogothus höll ting, och utgar Dombref å hans vägnar 1564 och 1572 (4).
4. *Gustaf Biörnsön Bååt* til Fällnäs och Stäringe. Son af Riksrådet Biörn Pedersson til Fällnäs. Blef Riksråd och KammarRåd år 1590. Var Häradshöfdinge öfver Åland 1592. Har underskrifvit Riksrådens och Adels Suplique til Konung Sigismund i Revel år 1589, och åtskilliga af Härtig Carl utfärdade förordningar 1592 och 1593. Underteknade Upsala mötes beflut 1593. Dog i Stockholm 1594. Är begrafven i Sorunda Kyrka, der grafstenen har följande minneskrift: Her ligger begrafven then edle och welborne Herre Herr Giösta Biörnsön til Fällnäs, Sveriges Rikes troman och Råd som christeligen aflomnad uti Stockholm anno Domini 1594. Gud upvecke honom til en eyig Salighet (5).

Han var gift med Görvel Joans dotter Gyllenhorn til Hacksta.

5. *Rasmus Christiernsön* utfärdade domar 1594.
6. *Knut Pårsson* til Håaby var Häradshöfding år 1597, och hade til Lagläsare Michael Christersön.

7. *Ja-*

(4) På Kermundö Säteri förvaras 2:e Dombref af bemålte Kyrkoherde. (5) Sigismunds och Carl IX:s Hist. af *Werwing* I D. p. 110. 2 D. Bilagorne p. 32. *Stiernmans* Samling af Konunga bref I D. p. 400, 404, 413. Svea Rikes Rådslängd 3 afd. p. 24.

7. *Jacob Kouschild*, Koskiäll eller Koskull til Wadh, kom från Lifland 1582. Underskref Upsala mötes beslut 1593. Var Hertig Carls Jägmästare 1594 och Kammarjunkare 1596. Befallningsman öfver Gripsholm 1598 och öfver Daga, Ölebo, Åkers och Öknebo härader 1604. Häradshöfdinge på Åland 1606. Fick befallning den 11 Augusti 1606 at tillika med Johan Ottesson i Finland vederkänna Kronan de gods som Adelige qvinnor förbrutit genom ofrelse giften eller lönska läger. Blef Ståthållare uti Skaraborgs Län 1607 och uti Nyköpings Län 1611 (6).

8. *Jöns Jacobsen* var Domare 1612.

9. *Hans Olofsson* har utgifvit Domar 1613.

10. *Andreas Buræus*. Född i Säbro Socken den 14 Augusti 1571. Var Secreterare vid Freds-Congressen med Danmark i Knäröd 1613. Kallas Kongl. Secreterare 1619. Adlades 1624. Förrättade en beskickning til Ryssland 1634. Blef 1640 Asfessor uti Krigs-Collegio och General-Mathematicus. Var Häradshöfdinge på Åland från 1616 til 1640. Har utgifvit *Orbis arctoi inprimisque Regni Sveciæ nova & accurata descriptio*. Wittenberg 1631. Var gift med Kirstin Krabbe (7).

Hä.

(6) *Stiernmans Höfd. minne* 1 D. p. 112. Adelige Matrikel 1 D. p. 163. *Dalins S. R. H.* 3 D. 2 B. 20 Cap. p. 562. (7) Märkvärdige Sv. Måns lefv. af *Gezelius* 1 D. p. 148, 149. *Stiernmans Matrikel* N:o 126. *Hallenbergs S. R. H.* under K. Gustaf Adolph 1 D. p. 270.

Häradshöfdinge tjensten lät Buræus förrätta af åtskillige Lagläsare. *Gabriel Berntson* dömde från 1616 til 1633 (8); *Torbjörn Engelbrechtsfon* 1634, 1635, 1636; *Nils Mårtensson Cbarselius* 1637 til 1640.

11. *Johan Stiernbök*. Född i Rättvik 1596. Son af Capellanen derstädes och sedermera Kyrkoherden i Bro Olaus Petri. Efter utrikes resor från 1620 til 1624, befodrades han til Lector Ethices & juris vid Vesterås Gymnasium. Utgaf 1625 uti Upsala en disputation, exhibens delineationem summorum capitum doctrinæ politicoe. Promoverades til Magister. Kallades 1630 til Referendarius uti Kongl. Cancelliet; men undanbad sig denna tyszla. Blef samma år Assessor uti Åbo Hofrätt, och 1640 vid Aca-
 demiens inrättning Juris Professor. Innehade Häradshöfdinge beställningen på Åland 1641 och de följande åren. Blef 1646 Häradshöfdinge i Örbyhus Län. Revisions Secreterare 1647. Adlades 1649 och skref sig til Kåfve-
 stad. Han kallade sig innan han blef adlad Johan Olofsson Dalkarl. År 1666 erhöll han namn af Hofråd. Företog 1673 en resa til Holland, at söka bot för sin 1658 förlorade syn; men förgäfvdes. Dog i Stockholm 1675. Var gift med Catharina Appelbom, Dotter af Commisarien Anders Haraldsson Appelbom til Söderby. Af trycket har Stiernbök utgifvit den bekanta afhandlingen: de jure Sveonum & Gotho-

(8) Var äfven 1624 Lagläsare uti Wirmo. Memorabilia, Wirmoenf. p. 17.

thorum vetusto. Stockholm 1672, och en kort Tractat om Morgongåfvor, Stockholm 1651 (9).

12. *Eric Gyllenstierna* Carlsfon, Friherre til Ulaborg, Herre til Nynäs, Steninge, Ericssberg, Åhrås, Giärdsnäs, Limmared och Pintorp. Född 1602. Son af Affefforen uti Kongl. Svea Hofrätt Carl Ericsson Gyllenstierna. Tjente 2 år vid Konung Ludvig 13 Lifgarde, kom tillbaka 1629 och blef Kammarherre 1630. Skickades 1631 och 1632 til åtskilliga Hof uti Tyfkland, och 1634 som fullmyndigt Sändebud til Ryfsland. 1636 Riks-Kammar-Råd. 1637 Landshöfdinge i Wiborg. Förde Landtmarkskalkstafven 1641 och 1642. Förordnades 1645 til General-Gouverneur öfver Ingermanland och Kexholms Län. Samma år Friherre, Riks-Råd och Affeffor uti Svea Hofrätt. Sändes som Legat til Ryfsland 1647. Innehade Ålands Domfaga från 1646 til 1652. President uti Åbo Hofrätt 1654. Præfes uti Reductions-Collegio 1655. Lagman i Tio Härads Lagfaga 1657, och samma år utnämnd til General-Gouverneur uti Finland. Dog den 23 October 1657. Var gift med Beata Yxkull, Öfverste Conrad Yxkulls dotter (10). Lagläsare den tiden Gyllenstierna var Häradshöfdinge, voro *Hindrich Thomasson*, *Eric Michelsfon* och *Jonas Ivarsson*.

13. *Jacob Sneckenberg*. Son af Borgmästaren i Nyköping Olof Pedersfon Snack. Efter idkade Stu-

(9) *Stiernmans* Matrikel I D. p. 438. Märkvärd. Sv. Måns lefverne af *Gezelius* 3 D. p. 171.

(10) *Stiernmans* Höfd. minne I D. p. 372. *Rkebinder* om Svenska Landtmarkskalkar p. 57. S. R. Rådslängd 5:te Afd. p. 22.

- Studier, företog han en utrikes resa, och utgaf år 1649 uti Rostock en disputation de Pignoriibus. Blef 1651 Cancellist och 1653 Häradshöfdinge på Åland, samt Inspector öfver Kungsgårdarne. 1659 var han Fiscal uti Bergs-Collegio. Befodrades sedan til Revisions Secreterare, och adlades uti denna beställning 1673. Skref sig förut Snack. Förordnades 1675 til Kongl. Räktnästare. Tog afsked 1682 och Afsonnade 1697 (11).
14. *Nils Persson Pfilander*, var Häradshöfdinge från 1658 til 1682.
15. *Wilhelm Johan Quensel* innehade Domare embetet på Åland från 1683 til 1694 då han befodrades til Assessor uti Åbo Hoträtt.
16. *Eric Rosendahl*. Son af Krigs-Kammereraren öfver Finland Eric Rosendahl. Var Häradshöfdinge på Åland från 1695 til 1705. Dog 1710, och flöt Rosendahlska ätten som börjades med Fadren 1654 (12).
17. *Andreas Porteus*, var förut Häradshöfdinge uti Caporie Härad uti Ingermanland; men flyttades vid Ryssarnes infall uti denna Landsort til samma beställning på Åland den 1 Julii 1705. År 1714 måste han åter flykta undan Ryssarne.
18. *Olof Hernmark*, förordnades til Häradshöfding 1721. Dog år 1738.

19. *Gil-*

(11) *Stiernmans* Matrikel I D. p. 635. *Grans* beskrifning om Wexmanland p. 500. (12) *Stiernmans* Matrikel I D. p. 522.

19. *Gillis Åkerbjelm*, var Hernmarks efterträdare. Blef sedan Assessor uti Kammar-Revision och Kammar-Revisions Råd.
20. *Aniphas Parment* innehade Häradshöfdinge beställningen från 1744 til 1759, då han erhöll afsked med Assessors namn och heder. Afled 1768.
21. Herr *Samuel Ebrenmalm*. Född 1730. Förordnad til Häradshöfdinge uti Åland 1759. Hofrätts Assessor 1762 och Hofrätts Råd uti Åbo Hofrätt 1766. Var samma år äfven Ledamot uti Commission om Hoffmans upror uti Westergöthland. Erhöll på begäran afsked 1772. Ridare af Kongl. Nordtjerne Orden 1791. Har under bivityndet af Riksdagarne varit Ledamot af flere Utskott, och ibland andre af Secreta Utskottet 1766, och af Bevillnings Utskottet 1789.
22. Herr *Jonas Palm*. Född i Ejönekulla Socken och Christianstads Län 1726. Förordnad til Auditeur vid Kronprintsens Regemente 1748. Commenderad til Pommern 1757 och bivityndade det årets sjö-expedition i Frischehaf. 1762 utan anfökning befodrad til Öfver-Auditeur vid Arméen på General en Chefs anmälan. Den 12 Martii 1766 Häradshöfdinge på Åland. 1771 benådad med Hofrätts Assessors fullmägt, med försäkran om verkelig befodran vid yppande tillfälle. Ingick 1786 tjenstbyte med Protonotarien Herr O. A. Plantin. Erhöll samma år på begäran afsked. Förordnad til ordförande i ägodelnings rätterna i sju Socknar på Åland, i anledning af allmogens enhälliga kallelse 1791. Har under

under sin tjenstetid haft åtskilliga extra förrättningar, och ibland annat flere sessioner varit adjungerad Ledamot i Kongl. Åbo Hofrätt.

23. Herr *Olof Anders Plantin*. Född i Skåne 1746. Studerade vid Academien i Lund. Disputerade 1759 under Professor Laurell, de voluntate hypothetice necessaria, och 1764 under samma Præses; de Naturalismo sanæ rationi adverso. Vice Häradshöfdinge 1774. Ordinarie Notarie vid Wasa Hofrätt 1776. Protonotarie sammastädes 1785. Häradshöfdinge på Åland den 24 Julii 1786.

Om Landtstaten.

Landtstaten var under Ståthållare styrelsen nog vidlyftig. Ståthållaren Georg Wulfsdorf hade till sitt biträde 3 Underfogdar, 6 fogdekarlar, en underkrifvare, och desutom en edsvuren skrifvare, som Konungen sjelf tillatte, och som skulle vara ansvarig för räkenskaperna (13). När landet 1634 lades som et Fögderi under Åbo Län, minskades denna vidlyftiga betjening. Nu består Staten af en Kronofogde, en Häradskrifvare, 9 Länsmän och 10 Brofogdar. En Landtmätare och en Landsfiscal höra äfven til ortens embetsmän.

Från 1634 til närvarande tid hafva följande varit Befallningsmän i detta Fögderi:

Stephan Hansson Schæder från 1634 til 1650.
Dog 1655.

Jo-

(13) *Hallenbergs* S. R. H. under Konung Gustaf Adolphi regering I D. p. 401.

Johan Jobansson 1550.

Albrecht Behm 1653.

Christopher Bylow 1656.

Olof Everissson Håger 1657, 1658, 1659.

Nils Sigfridsson Wast från 1660 til 1664.

Erland Andersson Törn från 1665 til 1675.

Dog 1690.

Jacob Rusk från 1675 til 1685.

Nicolaus Lundius från 1685 til 1694.

Johan Hôök 1695.

Leonard Collin 1696. Lefde ännu 1713.

Wilhelm Pibl från 1698 til 1714, och efter flykten från 1722 til 1729.

Sven Colléen tilträdde fysflan 1729. Dog 1749. Under Ryffarnes korta välde 1743 var *Johan Wialenius* Kronofogde.

Daniel Mansnerus kom til denna beställning 1751. Erhöll Hof-Kammererare namn 1765. Dog 1776.

Herr *Hans Löfman* blef Kronofogde 1774. Befodrades til Lands-Kammererare i Wasa Län 1781.

Herr *Lars Jung*. Befodrad från Notarie i Kongl. Kammar-Collegio til denna fysla 1781. Erhöll Lands-Kammererare fullmagt den 11 Martii 1788.

Om Jägeri-Betjeningen.

Jägeri-Betjening inrättades på Åland 1613, och lattes genom Konungens bref den 19 November

famma år Daniel Bauer til Jägmästare, emedan dåvarande Ståthållaren Wulfsdorf ej allenast fjelf öfvade, utan äfven tilstodde andra öfva olofligt jagande. Konungen betygade Ståthållaren sit stora misnöje deröfver, och befalte honom straxt skicka bort alla sina jagthundar från ön (14).

Det var i synnerhet för Elgjagten som dessa anstalter vidtogos, och finnas i detta ämne flere förordningar utfärdade. Den 2 Augusti 1620 utgaf Konung Gustaf Adolph en stadga: "at den som å Åland något Elgdjur nedföge, skulle straffas til lifvet, och der få wore, någon af synnerlig gunst benådad, skulle alt dess gods under Kronan vederkännas, och han til Ingermanland förfändas, at utan hopp om förlösning hela sin lifstid där förblifva. Träffades ej Djuret, skulle den brotslige böta 40 mark."

I Jagt-Placatet af den 22 Martii 1647 stadgades, at den som fälde Högdjur i frikallade Parker, borde där han för dödsstraffet förskönades, åtminstone i främmande land förskickas til den tid honom föreskrifven varda kunde.

Lifsstraffet lindrades förmodligen altid; men hvad landsförvisningen angår, verkställdes förordningarne ganska noga, och i stället för Ingermanland finnas af åtskilliga vid Kongl. Hofrätten i Åbo förvarade handlingar, at Nya Sverige i America blifvit den vanliga förvisningsorten (15). I et Rescript af den 15 September 1647, angående

(14) *Hallenbergs* S. R. H. under Kon. Gustaf Adolphs regering 2 D. p. 787. (15) Åbo Tidn. 1782, N:o 30.

de en lös karl från Ödkarby i Saltvik och en Kronobåtsman från Öfverby i Jomala, som hvar för sig fält åtskilliga Elgar, förklarar Drottningen, at den lösa karlen borde med första lägenhet öfverländas til Americam til nya Sverige, och hans hustru och barn med honom om dem få behagade; men båtsmannen hade förverkat sit fasta gods, så framt han något ägde, och om han ej något ägde, utan vore blott gift och oförmögen karl, borde han i lika måtto dit förländas. Til följe af et annat Drottningens rescript, förklarade Hofrätten den 31 Augusti 1653 en Borgare från Öregrund skyldig, at förländas til Nya Sverige, för det han hade skjutit en Elg i Finströms Socken.

Af Ålands Härads Domböcker för desfa tider finnes, at de brotslige stundom af Konglig nåd erhållit tilstånd, at böta för en skuten Elg med 6 Oxar.

At Riks-Jägmästaren befattade sig med mål som angingo skutna Elgar och kunde lindra Häradsrättens utslag, ses af et bref år 1663 från RiksRådet och Riks-Jägmästaren *Axel Sparre*, hvilket förvaras i Häradskiitan.

Gatulopp och fästningsarbete var de följande tider det vanliga straffet för dem som sköto Elgar.

År 1714 innan Ryssarne hunno til Åland, nedskötos och infaltades på Regeringens befallning alla Elgar som kunde träffas. De qvarblefne utöddes sedan til större delen af fienden, och finnas numera inga Högdjur i detta Landskap.

Genom Kongl. Maj:ts Resolution på Allmogens enskildta befvär, uphörde Åland år 1762 at vara Kronopark och itäldes i likhet med det öfriga Finland. I Kongl. Maj:ts Instruction för des Öfverhofjägmästare, gifven Gripsholms Slott den 4 Januarii 1780, kallas Åland åter Kronopark, ehuru orten, hvad verkställigheten angår, ej vidkännes någon af de inskränkningar som eljest åtfölja Kronoparker.

Jägeri - Staten består af en Hejdridare, 6 Stallfogdar samt några Understallfogdar, och kostar aflöningen Kronan årligen 40 R:dal.

Om Medicinal Staten.

En *Landtfältskär* för Åland beviljades genom Kongl. Maj:ts Resolution på Allmogens befvär den 9 November 1686, och skulle han få anvisning på något ödeshemman til Boställe. Til följe Af Konungens bref den 5 Februarii 1690 til Landshöfdingen i Åbo, borde Landtfältskären vara examinerad Chirurgus; men år 1697 anhöll Allmogen om tilstånd at hafva en oexaminerad Fältskär, emedan ingen Mästare ville flytta til Åland. Hvad utslag fallit på denna anförkning är obekant; men från den tiden har Åland alltid haft egen Fältskär och des Boställe har varit uti Godby och Finströms Socken.

Vid 1778 års Riksdag anhöll Äländska Presterkapet i underdånighet om en *Provincial Medicus*, och biföll Kongl. Maj:tt denna anförkning.

Uti Kongl. Maj:ts bref til Collegium Medicum, gifvit Gripsholms Slott den 14 November 1780,

1780, förordnas at Provincial Medicus på Åland, utom ordinarie lönen, skall åtnjuta medhjelparelönen, äga rättighet at hålla Apothek, och efter Landtfältkärens afflyttning besitta Hemmanet i Godby.

Denna fysfla har sedan blifvit bestridd af:

1. Doctor *Joachim Cronholm*. Född i Lands-crona 1751. Studerade vid Lunds Academie. Förfvarade 1771 under nu varande Biskopen Doctor Munk, sednare delen af Diff. de Resurrectione mortuorum principiis Physiologico-mediciis non aduersa. Utgaf för Doctors värdigheten 1778 under Herr Professor Rosenblad, Differt. de Paraglossæ exsertoria cum Ptyalismo. Promoverades samma år. Befodrad til Provincial-Medicus på Åland 1780. Afled den 23 Julii 1788.
2. Doctor *Fredric Wilhelm Radloff*. Född den 19 September 1766. Inskrifven uti Stockholms Nation uti Upsala 1782. Förfvarade under Herr Professoren och Riddaren C. P. Thunberg, Museum naturalium Academiæ Upsaliensis P. I. 1787. Disputerade under samma Præses gradu: de Myristica 1788. Medicinæ Doctor den 13 Junii samma år. Förordnad til Fält-Medicus vid den Armee som sammandrogs vid Rikets södra gräns, den 13 September 1788. Utänänd til Provincial-Medicus på Åland den 31 Martii 1789.

Om Lotsinrättningen.

Den betjening som hör til Lotsverket på Åland, består af en Inspector, 29 ordinarie Lotfar med lön, 14 ordinarie Lotfar utan lön, och 21 extraordinarie Lotfar. 45 Hemman innehafvas under Lotsfrihet, och aflöningen stiger til 96 R:dal. 24 skill. Lotsplatser äro 21.

XIII. Om Kyrkoförfattningen på Åland.

ÅLAND är förmodligen den första ort uti Finland, som antagit Christendom. Bremiske Historie-skrifvare (1) omtala en *Johannes*, hvilken af Erkebiskop Adalbert som dog 1072, utfågs til Biskop öfver Svenska öarne, hvarmed efter Hallborgs (2), Tärnströms (3) och Cantzli-Rådet Lagerbrings (4) förmodan, Åland torde utmärkas; men som Bremiske handlingarne numera ej äga synnerligt vitsord, och utomdels ei tydligen berättas om denne Johannes verkligen farit til sina öar: så förblifver tiden til Christendomens början på Åland okänd.

Biskop Bång låter Olof den helige omvända Ålänningarne (5).

At Sveriges Konungar redan innan Finland eröfrades, dragit förforg om Ålänningarnes omvändelse, är ganska troligt, i synnerhet som Åland enligt fleres mening, fordom legat under Upsala Stift.

När Åland först kommit under Åbo Stift, lär nu mera ej kunna utredas. Biskop Ragvald 2, som född Ålänning, torde lättast erhållit denna tilökning. Herr Professor *Bilmark* är likväl af annan tanka och säger i stöd af *Messenii* Scand. L 4 illust.

(1) *Adam Brem.* Hist. eccles. Lib. IV cap. XLIII vet. Scholiast. Johannes ad infulas maris destinatus est.

(2) p. 58. (3) p. 45. (4) S. R. H. 2 D. p. 56.

(5) Hist. eccles. p. 268.

illust. Tom. 3 p. 10, at Biskop Hemming först haft Åland under sit Stift (6).

Biskop *Rhyzelius* uti sin Biskops-Krönika p. 325 säger, at Åland redan 1293 legat under Åbo; men p. 331 förmodar han at denna ändring skedd under Biskop Hemming, som likväl först tilträdde 1340.

Bengt, Ragvalds efterträdare och Hemmings företrädare har onekeligen haft Åland under sin styrelse.

De underrättelser som för öfrigt finnas om Kyrkofaker under Catholska tiden, bestå uti handlingar, hvarigenom de Andligas rikedom och anseende ökades.

Et bref gifvit: Die lune post dominicam oculi proxima 1322 uti Saltvik, tillägger Åbo Domkyrka egendom i Thiudanäs (Tjudö) på Åland (7).

Genom et bref gifvit: Die Mathei apostoli & evangeliste 1328, skänkte Nicolaus Magnusson Advocatus Alandiæ, et halft Bool i Sibboby til Åbo Domkyrka och Biskop Bengt (8).

Dominica Pasche is 1333 pantfattes til Biskop Bengt jord uti Jomalaby för Skintionde från Tavastland (9).

1738

(6) Hyponemata ad Chron. Episcop. P. *Juusten* p. 16.

De Actu inseriationis Hemmingi. P. pr. pag. 4.

(7) *Juustens* Chr. Episc. Aboens. med Herr Professor *Porthans* bilagor p. 249.

(8) Nyfsnämnde arbete p. 226.

(9) Samma arbete p. 122.

1335 circa festum b. Laurentii var ErkeBiskopen Petrus från Upsala på Visitation uti Åland, och bekräftade då en förordning utfärdad af Biskop Bengt, om tionde af Skälfänge til Presterskapet, för deras gästnings besvär (10). *Messenius* uti Finlands Krönika rimar om denna författning på följande sätt:

När Arkje Bispn sin provintz
 Visiterade, som alt var
 Sverige, han ock til Åland far,
 Hvarest han sådan stadga gör
 At Soknepräster hafva bör
 All tionde som gifs af fjäl
 För han gör mot mången gäst väl.
 Til Kyrkjans byggning den hjelp kom
 Tilförena, men vänds nu om (11).

År 1336 tercio novae marcii skref Biskop Bengt et i trängt bref om föregående ämne, och måtte Ålänningarne ej varit synnerligen villige at utgöra denna tionde, emedan äfven ErkeBiskopen samma år, genom bref: dat. in profesto b. Barnabe, vidare yrkar derpå (12).

1338 feria sexta ante Symonis & Jude återkallade Biskop Bengt genom tvenne brefegendom i Öningiaby på Åland, som han förut skänkt en sin slägtinge Eskillus Eskilli. Uti et af dessa bref omtalas egendom uti Hekklinge; men hvad ställe härmed menas är osäkert (13).

L 5

Die

(10) Samma arbete p. 235. (11) Finlands Rimkrö-
 nika p. 29. (12) *Fuustens* Chron. Ep. Aboenf. med
 bilagor af Herr Professor Porthan, p. 236. Bisko-
 pens bref finnes äfven uti *Mennanders*. Disputation
 de arte adipem phocarum coquendi p. 13. (13) *Fu-
 stens* Chronicon p. 224.

Die Corporis Christi 1342 utfärdade Biskop Hemming en sträng befallning om Prestättighe-
ters utgörande vid itraff af Banlysning (14).

Genom bref gifvit Stockholm quarta die Pen-
tecostes 1351 stadfäste Konung *Magnus Smek* Bi-
skopen i Åbo uti besittningen af Kungsgården uti
Saltvik (15); men ej i afleende på bortmiskt fiske
uti Borgå efter *Dalins* (16) och *Lagerbrings* (17)
uppgifter.

1352 in crastino b. Mathei Apostoli & evan-
geliste, har samma Konung utgifvit et bref,
hvaruti Kronan förbehålles Jus Patronus öfver 10
församlingar af Å o Stift, och deribland af Fin-
ström på Åland (18).

Die b. Michaelis Archangeli 1386 gaf *Peder*
Ålänning, Byeman och Rådman i Stockholm til-
lika med sin hustru Christin Peders dotter, Hul-
thom och Langö i Sundha Socken utom åtfkilliga
gårdar i Finland, til ena everdelica Prebenda i
Gudz heder ok ära ok vara Fru ok S:te Ericx
Domkirkionne i Åbo (19).

Dominica ante diem nativitatis b. Virginis
1400 bekräftade *Petter Ålänning* genom et nytt
bref sin förra författning med den ändring; at vis-
sa mäffor skulle hållas i S. Hinrics och S. Ericx
Chor (20).

1439

- (14) Nästnämnde arbete p. 267. (15) Bihang til Å-
bo Tidn. 1785 p. 101. (16) S. R. H. 2 D. 13 C.
2 §. p. 505. (17) S. R. H. 3 D. 6 Cap. 25 §.
p. 413. (18) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 117.
(19) Juustens Chron. Episcop. Aboens. p. 393. (20)
Samma arbete p. 394.

1439 octava augustini episcopi & confessoris är et bref utgifvit angående 3 gods i Sylöda i Saltvik tilhörige Domkyrkan i Åbo (21).

Genom bref gifvit Åbo näste daghen ephther Sancte Byrgitte dagh 1449 förklarade Konung *Carl Knutsfon* Prestgårdarne på Åland fria för alla utlagor (22).

Dominica infra octavas Johannis Baptiste 1450, fick Biskop Magnus i Åbo samma Konungs frihetsbref för sina Tafelgods Tiwdanes (Tjudö) och Liffvaby (Liby) här på Åland (23).

Et Testamente af *Corb Hartvigsfon* til Kodbolstad (Bolstadholm) skrifvit Torsdagen för S. Clemens dag 1484, förordnar efter tidens sed åtskilliga gåfvor til Saltviks, Finströms, Hammarlands, Jomala, Lemlands, Kumblinge, Getha och Ekerö Kyrkor samt Klofret i Kökar. Et Capell vid Helleström nämnes äfven i Testamentet; men dess läge är numera obekant (24).

Under detta för Hierarchien förmonliga ti-dehvarf, torde Åland ej saknat Biskoparnes besök, så väl i afseende til Embetet, som för de betydande egendomar, hvilka här hade sit läge. Om Biskopen Laurentius Michaelis Suurpä finnes anmärkt, at han år 1506 på hemresan från Åland sjuknade och kort derefter afled (25). *Spegel* (26) förblandar vid detta tilfälle Åland med Öland, som aldrig legat under Åbo stift.

Efter

- (21) Åbo Tidn. 1789 N:o 42. (22) Bihang til Åbo Tidn. 1785 p. 81. (23) samma ställe p. 80. (24) Åbo Tidn. 1784 N:o 33. (25) Juustens Chronicon Episc. Aboens. p. 29. (26) Kyrkohistoria p. 398.

Efter Salighetslärans lyckeliga förbättring, finnas i början ej några synnerliga underrättelser om Kyrkoförfattningen. At Presterskapets inkomster minskades och Kyrkogodsen indrogos, behöfver ej nämnas; men at för någon del vederlag lemnades, synes af följande antekning, som Herr Professor *Bilmark* inryckt uti Hyponemata ad Chronicon Episcop. Aboenf. Pauli Juusten P. I. p. 12. "Anno Domini 1556 Tå Kong Göstaf var til Wiborg, tå kendes Han vidh Matzkott smöret, och Hans Gudelighet gaff Honom thet in at Han Presterna i Åland i samma smör stad lät upbära clokar vackor, hvar Kirkherde i sin sochn; therpå haffve vij Prester, höglofflig i hogkommelse Kong *Johans* underskrefne breff, dat. i Stockholm den 9 Aprilis 1590.

Af händlingar vid Saltviks Kyrka, finnes at Konung *Gustaf Adolph* genom bref dat. Flisö den 5 November 1614, gifvit bekräftelse på denna rättighet, som likväl sedan förfvunnit.

Liturgien lär ej häit någon framgång på Åland, emedan den nitiske *Abramo Andreæ Angermannus* här sökte sin fristad.

Uti Palmköldfka handlingarne (27) berättas, at Herr Peder Arvidi 1583 blifvit förordnad til Domprost på Åland; men om denna titel någon tid tilkommit Prosten på Åland; så nyttjades den samma likväl aldrig af bemälte Petrus Arvidi uti de handlingar som efter honom ännu finnas bevarade.

Efter

Efter nuvarande författningar utgör Åland et Prosteri under Åbo stift, och äger detta Prosteri rättighet, at vid förefallande Riksdagar hålla egen Riksdagsman.

Det lugn Församlingarne på Åland lyckeligen njutit, lemnar för sednare tider endast at anmärka de besök, som Stiftets Förmän tid efter annan på embetes vägnar anstält.

År 1604 var Biskop *Ericus Erics* enligt en anteckning i Hammarland, derstädes på Biskops visitation. Bemälte Biskop skall eljest underhållit en latinsk brefväxling med Presterskapet på Åland; men at denna brefväxling skulle vara i behåll uti Åbo Bibliothek, är, hvad närvarande tid angår, ogrundadt (28).

Biskop *Isaac Rothovius* har 1628 och 1640 anstält visitationer på Åland.

Aeschill Petreus har äfven uti denna förrettning besökt Åland; men året är ej anmärkt.

1661 förrättade *Joannes Terserus* visitation uti Församlingarne på Åland.

Biskop *Johan Gezelius* den äldre har 6 gånger verkstält visitationer härstädes nemligen: 1667, 1671, 1675, 1681, 1683 och 1687.

Johan Gezelius den yngre anstälde ej endast visitationer 1692, 1697, 1702 och 1709; utan höll äfven de bägge förslämnade åren ordentligt Prestmöte med Ålands Presterskap (29), och afhand-

(28) *Rhyzelii* Episcop. p. 348. (29) *Gezelii* företal til *Cajani* Synodal disputation de inferno och *Mennanders* Orat. de Synodis & speciatim dioeclesanis aboenfibus 1773.

handlades den 10 och 11 Februarii 1692 uti Jomala, med predikande, disputerande och orerande samma ämnen, som förut voro afhandlade och tryckte vid Synoderne i Åbo 1690 och 1691, de Ecclesia & Ministerio ecclesiastico. Synodal beslut hafva här blifvit författade 1692 och 1709.

År 1739 förrättade Biskop *Fablenius* visitation, och 1759 dåvarande Biskopen *C. F. Mennander*.

Den sista visitation skedde 1785 af Biskop *Jacob Haartman*.

En *Schola* inrättades år 1639 uti Saltvik, genom Prosten *Muurs* föreställningar hos Riksdrotten Grefve *Pebr Brabe*, som den tiden var General Gouverneur öfver Finland. Den 24 November 1651, bekräftade Drottning Christina denna *Schola*, som skulle hafva 3 Lärare. De följande åren omtalas stundom 2 Lärare, af hvilka en kallas *Rektor*; men vanligen var här endast en *Scholmästare*. Någon fråga lär upkommit om denna *Scholas* indragning, emedan *Presterskapet* anhöll vid 1660 års Riksdag om des vid magt hållande, och utföll den gynnande *Resolution*: "at Kongl. Maj:t förspörjer ej gärna någon *Scholas* Ruin, dy vill Kongl. Maj:t befälla *Landzhöfdingen*, at Ålands *Barne-Schola* och *Hospitalet* vid magt hålles (30). 1692 flyttades denne *Schola* til *Sunds Socken* på *Castelholms* ägor, och 1750 faststältes af Kongl. Maj:t *Bergs hemman* uti samma *Socken* *Scholmästaren* til *Boställe*, likväl emot *räntans* utgörande. Detta hemman hade *Allmogen* förut inlöft

(30) *Stiernmans*. Samling af Riksdags beslut p. 1323.

inlöft af Befallningsman Collén; men sedan tyckte Allmogen nyttan af denna Schola vara få ringa; at den genom underdånig anförning, anhöll om dess uphäfvande, och beviljades anförningen genom Kongl. Maj:ts nådiga Resolution den 22 October 1784.

Lärare vid denna Schola hafva varit:

1. *Matbias Hedemoræus*, omtalas 1646. Blef Pastor i Lemland.
2. *Israel Jobannis*, nämnes 1657 och 1667.
3. *Eric Michaelis Boman*, lefde 1665 och 1689.
4. *Joban Liljevan*, var Scholmästare 1692 och 1714.
5. *Olof Thorin*, blef Scholmästare 1722. Besdrades först til Committéer uti Jomala och sedan til Pastor i Finström.
6. *Henrich Gummerus*. Dog 1743.
7. *Joban Siedbäck*, fick sedan denna beställning. Blef 1758 Sacellan uti Sund och Vårdö.
8. *Olof Lund*, efterträdde Siedbäck. Dog 80 år gammal 1791. Efter ofvanbemälte höga Resolution uphörde med honom denna lilla Schola.

De i afseende på Åländska Presterskapet särskilt utfärdade Kongl. författningar, finnas anförde uti *Wilskmans Ecclesiastique verk*, sidorne 515, 527, 808, 809, 810, 811, 988, 1125, 1126, 1127, 1128 och 1129.

XIV. Om Utskylder och Roteriug.

Den äldsta underrättelse man äger om Ålands utlagor, är en anvisning af Riksdrotfen *Bo Jons-son* år 1384 til Rådman *Petter Alänning*, at för en fodran af 1400 mark upbära Ålands Markagäld 12 öre af hvar Bonde (1). Denna Skatt var nog dryg i et tidehvarf då priset på inhemska varor, var lågt (2), och allmogen utomdels betungad med åtskilliga besvärigheter, som gengärd, gästning och många utlagor til de Andlige. År 1384 lvarade 12 öre emot minst 4 lod silfver (3).

År 1612 anslog Konung *Gustaf Adolph* räntan af Åland til Flottans förnödenheter (4); men beloppet af inkomsten är obekant.

År 1620 arrenderade Hans Olofsön inkomsterna af Åland, och gaf för årliga Räntan 7163 Daler $7\frac{1}{4}$ öre silfvermynt, för Kongsgårdarne och Dagsverken 1005 Daler, för stora Gården 5092 Daler 30 öre och för Natlägers Gården 805 Daler $31\frac{1}{2}$ öre (5).

Den 27 Junii 1661 anbefalte Kongl. Regeringen Kammar-Revisionis Assessoren *Nils Ericsson Rosenfelt* och Kammereraren öfver Finland *Engelbrecht Nilsson Enesböld*, at författa en ny Jordbok öfver Åland och jämka Skatten. Jämkin-

- (1) *Lagerbrings* S. R. H. 3 D. p. 664, 667. (2) Et Skeppund Smör värderades vid mötet i Söderköping til 6 mark penningar. *Lagerbrings* S. R. H. 3 D. p. 746. (3) *Botins* Tal om Mynts och Varors värde i färskilte Tidehvarf p. 25. (4) *Hallenbergs* S. R. H. under Konung Gustaf Adolfs regering I D. p. 173. (5) Samma arbete 4 D. p. 1022.

ningen för hela Åland kom at bestå i 3 Dal. 19 öre Silfvermynt, Kronan til iörmån, enligt en anmärkning vid slutet af den nya Jordboken.

Räntan som af bemälte Herrar fastställdes är, enligt den då författade Jordboken: 397 Daler 30 öre S:mt Skattepenningar, 48 Daler 26 öre Skjutsfärdspenningar, 788 Tunnor Spanmål, 1496 Lisp. Smör, 254 Lisp. Fläk, 260 Lisp. Torr Fisk, 1828 stycken Foglar, 1470 Lats Ved, 429 Lats Hö, 14000 Dagsverken, 56 Kor, 114 Får, 331 alnar Walmar, 53 Tunnor Strömming, 45 Klof Torfk och 8 Tunnor Tullmjöl. Perfedlarne värderades til 2449 Daler 24 öre S:mt, och blef hela Räntan således 8896 Daler 16 öre Silfvermynt. Denna Summa ivarade den tiden emot vid pås 10000 lod silfver; men uträknas Perfedlarne efter varors värde närvarande tid, til exempel efter 1790 års markegång; så fodras til samma Räntas afbördande omkring 10000 R:dal. eller dubbelt mera redbart mynt, än år 1661 då skattläggningen skedde.

Utom denna Jordeboks Ränta betaltes detta tidehvarf redan alla de utlagor hvilka kallas Mantals Ränta, och hvaraf endast Skjutsfärdspenningarne äro uptagne i ofvannämnde Jordbok. Kronotjände, Mantalspenningar, Lagmans och Häradshöfdinge Ränta hörde äfven til vanliga utskylder. Alla dessa ouptagne utlagor, kunna med säkerhet värderas til inemot dubbelt emot Jordboks Räntan. Erfarenheten visade, at 1661 års Skattläggning öfversteg Landets förmåga, och genom Kongl. Maj:ts Bref af den 2 Martii 1736 beviljades en billig förmedling. Större delen af

Åland har begagnat sig af denna förmån, och likväl torde få Landsorter kunna upvisa lika stort antal hemman på så liten vidd af brukbar mark, som Åland äger, eller drygare utskylder af en mindre mängd Jordbrukare.

De grunder, som följas härstädes vid Skattläggningar, äro enahanda med dem som nyttjas i Nyland, och stödja sig vid en handskrefven undervisning, författad mot slutet af förra århundrade. Enligt densamma, fättes det hemman för et mantal, som kan af sina ägor utgöra en Skatt, svarande mot 24 Daler Silfvermynt efter Kronovärdie, och hvartil sedan lägges 8 Daler Silfvermynt för Boskaps, Skjutsfärds och Dagsverkspenningar; så at hela Räntan blifver 32 Daler. Uträkningen sker på efterföljande sätt: Åkerjorden delas i 4 slag, hvaraf den bästa, Svartmylla och Lera med Svartmylla, räknas gifva utom utfädet 6:te kornet, och skattlägges til 2 Tunnor på Tunlandet; det andra slaget, Mullblandad Lera och fämre Mulljord ger $1\frac{3}{4}$ Tunna i Skatt; tredje arten, Speck och hård Lera samt oblandad Sandjord, ger $1\frac{1}{2}$ Tunna; den fämsta jordmån bestående af Flödjord, röd Sand och Gäsjord beräknas endast til en Tunnas Skatt. Til et Tunland af bästa åkerjord anses 2 parmar godt Hö nödvändige eller $2\frac{1}{2}$ parm fämre eller 3 parmar fjöfoder; andra arten fodrar $2\frac{1}{2}$ parm bästa hö eller 3 parmar fämre eller $3\frac{1}{2}$ parm fjöfoder; tredje och fjerde slaget få ännu vidare tilökning af $\frac{1}{2}$ parm på Tunlandet. En parm räknas til 60 Lisp. Skulle mera Hö finnas vid hemmanet än åkern behöfver, så betalas $\frac{1}{3}$ deraf i Ränta. Af

Fiske

Fiske är agiften $\frac{1}{6}$ och af Ved $\frac{1}{12}$. Et vidlyftigare utdrag af denna undervisning torde kunna umbäras, och anförde omständigheter vara tillräcklige at gifva något begrep om Skattläggningsfättet.

Hemman är ej på Åland det samma som *Mantal*. Med hemman förstås en bondgård, den må vara större eller mindre, som från äldre tider tillbaka varit besutten af en bonde. Klyfves gården, så kallas hvarje del et halft hemman, ehuru et dylikt halft hemman ofta kan vara större til mantal, än åtskilliga oklufna gårdar eller så kallade hela hemman.

Et til sin grund okänt Byamål som kallas *Jordmarker*, nyttjas här på Åland. Med Jordmark förstås ej hvad eljest kallas en mark jord; utan et mantal kan bestå af 200 Jordmarker, och et annat mantal endast af 50; men inom hvarje by tjena desä jordmarker til delnings grund.

Råntan af et helt Mantal på Åland är följande: *Jordboks-Rånta*, Penningar 12 skill. $\frac{3}{4}$ r. 1 Tunna Spanmål, 2 Lisp. Smör, 10 mark. Fläsk, 10 mark. Torr fisk, 10 mark. Salt fisk, 1 Lisp. $1\frac{2}{3}$ mark. Kött, 1 lats Hö, 4 lats Ved, 24 Dagsverken; *Landttågs-gården*, 1 Tunna 20 kappar Spanmål, 5 marker Smör, $2\frac{1}{2}$ mark Humla, 1 mark Talg, $1\frac{1}{2}$ Lisp. Kött, $\frac{1}{16}$ Oxe, $\frac{1}{2}$ Får, $\frac{1}{4}$ Gås, 1 Höna, 10 Ägg, $\frac{1}{2}$ lats Hö, 5 Kärfvar Halm; *Bygningsbjelp* 19 sch. *Saltpetterbjelp* 29 sch. 6 rit. *Boskapspenningar* 32 schill. Skjutsfärdspenningar 1 R:dal. Dagsverkspenningar för 6 öke och 12 Drängedagsverken 1 R:dal. Hela

denna Rânta stiger efter Kronovärdie til 10 R:dal, 32 schilling.

Kronan *bebållen Jordboks och Mantals Rânta* öfver hela Åland, består närvarande tid af följande:

Jordboks Rânta, Penningar 141 R:dal. 46 sch. 2 rst. Spanmål 420 Tunnor, $10\frac{3}{40}$ kappar. Smör 839 Lisp. $5\frac{3}{8}$ mark. Fläsk 188 Lisp. $19\frac{1}{2}$ mark. Torr fisk 197 Lisp. $13\frac{1}{2}$ mark. Kött 473 Lisp. $4\frac{8}{9}$ mark. Hö 356 $\frac{5}{8}$ lafs. Ved 1414 $\frac{2}{3}$ lafs. Torfk 78 Lisp. Strömming 477 Lisp. $5\frac{3}{8}$ mark. Salt fisk 3 Lisp. $10\frac{1}{6}$ mark. Ökedagsverke a $\frac{1}{2}$ R:dal. $\frac{1}{2}$. Dränge dagsverke a $\frac{1}{4}$ R:dal. $\frac{1}{6}$. Dagsverken efter markegång 9135 $\frac{2}{3}$. Hel rena bräder $2\frac{7}{8}$ tolft. Half rena bräder $2\frac{7}{8}$ Enkla bräder $2\frac{7}{8}$ tolft. Efter Kronovärdie stiger denna Rânta til 1929 R:dal. 3 sch. 3 rst.

Mantals Rânta, 1, *Landttågsgården*. Spanmål 652 Tunnor $26\frac{7}{8}$ kapp. Smör 100 Lisp. $8\frac{3}{4}$ mark. Humla 50 Lisp. $4\frac{4}{8}$ mark. Talg 20 Lisp. $1\frac{4}{4}$ mark. Kött 602 Lisp. $12\frac{1}{2}$ mark. Oxar 25 $\frac{1}{12}$. Får 200 $\frac{1}{8}$. Gäls 100 $\frac{1}{6}$. Höns 401 $\frac{4}{4}$. Ägg 4017 $\frac{1}{2}$. Hö 200 $\frac{1}{8}$ lafs. Halm 2008 $\frac{4}{3}$ kärivar. 2, *Bygningshjelp* 159 R:dl. 2 r. 3, *Saltpetterhjelp* 246 R:dal. 42 sch. 6 rst. 4, *Boskapspenningar* 288 R:dal. 35 sch. 7 rst. 5, *Skjutsfårdspenningar* 401 R:dal. 40 sch. 6 rst. 6, *Dagsverkspenningar* af 2417 $\frac{1}{4}$. Öke och 4834 $\frac{1}{2}$ Dränge dagsverken. 7, *Prestpenningar* 43 R:dal. 8 rst. 8, *Stadga Boskapspenningar* 13 R:dal. 29 sch. 4 rst. Hela Mantals Rântan gör efter Kronovärdie 2503 R:dal. 6 sch. 3 r.

Til

Til åtskilliga Stater på landet äro i oförvandlade Räntor *anordnade* 291 R:dal. 4 sch. 7 r. nemligen til Justitiæ Staten 8 R:dal. 26 sch. 5 r., til Landtstaten 270 R:dal. 20 sch., och til Gästgifverierne i Ekerö och Wargatha 8 R:dal. 40 sch. 8 rft. En del Räntor äro *bortarrederade* och itiga til 295 R:dal. 38 sch. 6. rft. Hela oförvandlade Jordboks och Mantals Rântan för Åland, utgör således 5019 R:dal. 4 sch. 7 rft.

Kronotionden är efter Tiondefättning 433 Tunnor $11\frac{1}{4}$ kapp. Häraf afgår Stora Barnhulets andel 10 Tunnor $26\frac{1}{2}$ kapp. Vinsäd 73 Tunnor, Domkyrkotunnor 16 Tunnor, Prosttunnor 9 Tunnor, til Pastor i Kumblinge 27 Tunnor $14\frac{1}{8}$ k:r, til Lotsarne på Signilskär 12 Tunnor, til Ekerö Gästgifveri emot 36 schilling för Tunnan 10 Tunnor; tillsamman 158 Tunnor $8\frac{1}{8}$ kapp.

Kronans Inkomster af Åland voro år 1790:

Behållen Jordeboks och Mantals Rânta, förvandlad efter Märkegången	R:dal.	ß.	r.
Arrende medel	11056	4	1
Bekållen Kronotionde 276 Tunnor $2\frac{5}{8}$ kappar	205	47	8
Gerningsören af 89 Handtverkare	927	37	2
Mantalspigar af 6034 personer	29	32	—
Lagmans och Häradshöfd. Rânta af 1278 Rökar	1508	24	—
Rikfens Ständers Bevillning	239	30	—
Medicinalfond	3712	25	4
Riksgäldsfond	11	43	6
Slottshjelp	416	26	—
	170	22	—
M 3			Sak-

Saköres medel	-	-	58	13	8
Centonal	-	-	3	1	7
Brännevins arrende och falu accis			1429	47	6
Charta Sigillata	-	-	73	1	6
Post medel	-	-	143	10	—
Summa R:dal.			1986	30	—

Af denna Summa återbetalte Kronan i aflöning til åtskilliga Stater på Landet inemot 500 R:dal., och för Postförfehn samt Båtsmännens underhåll i Kumblinge och Vårdö vid pafs 1400 R:dal. Behållningen af Åland til Rikets allmänna behof var således öfver 18000 R:dal.

Inbyggarnes öfriga vanliga afgifter bestående i Lagmans-kappar, Tingsgästning, Presträttigheter, Klockare - Brofogde och Kyrkvaktare-kappar, Djekenpenningar och flere skyldigheter, utgöra, värderade til penningar, läckerligen 500 Riksdaler.

Redan under Konung *Gustaf Adolfs* regering, åtogo Ålänningarne sig at hålla 100 Båtsmän, och erhöilo deremot Konungens befrielsebref för all utskrifning den 26 Martii 1612 (6); men denna öfverenskommelse lär sedan blifvit uphäfven, emedan Hans Forath år 1618 fick befallning at upteckna sjöfolket som utskrefs på Åland, och deröfver vara Capitaine (7). År 1688 fastställdes på Åland beständig *Båtsmans Roteri*ng. Närvarande tid utgör Ålands Båtsmanshåll 298 man hvaraf 187 äro ordinarie Båtsmän och 111 fördubblingar.

Ro-

(6) *Hallenbergs* S. R. H. under K. Gustaf Adolfs regering I D. p. 401. (7) Nyfsnämnde arbete 4 D. p. 740.

Roteringen är efter gårdtalet utan afseende på hemmanens mantal. Fyra hemman underhålla en ordinarie Båtsman, utom i Vårdö, Kökar och Kumblinge, der roteringen, i anseende til hemmanens tvaghet, är lindrigare. Sex förut roterade hemman löna en fördubblings Båtsman.

Genom Kongl. Resolutioner af den 2 Junii 1741 och den 3 Augusti 1756 är Ekerö församling befriad från Båtsmanshåll i anseende til Postförteeln öfver hafvet.

Vårdö och Kumblinge församlingar hvilka äro skyldige at föra Posten öfver passen emellan Åland och Finland, hålla inga fördubblings Båtsmän och erhålla af Postmedlen 28 R:dal. 16 sch. 9 rit. årligen för hvarje ordinarie Båtsman som på dem blifvit indelt.

Sottungaboerne njuta befrielse från fördubblingar, emedan de vid menföre äfven äro bevärade med Postens förande.

Jomala socken håller 36 ordinarie och 24 fördubblings båtsmän; Finströms socken 30 ordinarie och 20 fördubblingar; Saltviks socken 21 ordinarie och 14 fördubblingar; Sunds Moderförsamling 17 ordinarie och 12 fördubblingar; Vårdö Capell 5 ordinarie; Hammarlands församling 19 ordinarie och 12 fördubblingar; Föglö församling 16 ordinarie och 10 fördubblingar; Kökars Capell 8 ordinarie och 5 fördubblingar; Sottunga Capell 4 ordinarie, och Kumblinge socken 10 ordinarie båtsmän.

Underhållet af detta manskap kostar årligen Landet något öfver 5000 R:dal.

XV. Om Ålands Landtskötsel och Näringsfång.

Åkerjorden på Åland är mycket olika. Sunds, Saltviks och Finströms Pastorater tillika med någon del af Jomala Socken hafva i allmänhet god jordmån, bettående til en stor del af Lermylla. Uti Hammarland och Lemland samt flörre delen af Jomala är jordmån Sandmylla, och til någon del sandblandad Mojord. Uti Skärgården består åkern på de flörre öarne af sandblandad Svartmylla; men på de mindre af grus och örjord. Desla allmänna uppgifter kunna likväl ej inträffa vid hvarje ferskilt itälle. Vanligen är åkern mycket stenbunden och fylld med kläppur. Lönnsten eller under jordbrynet dolda berghällar, träffas ofta och medföra den olägenheten, at säden vid torra somrar fläcktals förviisnar.

De *Sådeslag* hvarmed åkern befås äro följande:

Höst Råg (*Secale cereale*). Tre fjerdedelar af åkern användes til detta säde. Sänningstiden är vanligen från den 10 til den 24 Augusti.

Tuf Råg eller *Rot Råg*, fås ganska glest på Svedjeland, tidigare än annan Råg. Sådd på vanlig åker, förlorar den inom par säden egenskapen at tufva sig. Hos allmogen är detta sädeslag ej synnerligen i bruk.

Grof-Korn (*Hordeum vulgare*), utgör Bondens förnämsta Våråde.

Gumviks Korn (*Hordeum distichon*), fås endast af Ståndspersoner.

Hvete (*Triticum hybernum*), är et fäde som ej mycket idkas och aldraminst af Allmogen.

Hafra (*Avena sativa nigra*), nyttjas ganska litet. Detsamma gäller äfven om Blandfäd.

Ärtor (*Pisum sativum fructu griseo vel albo*) fås uti trädesåkern på sådan jord, som nästa år skall bära Vårfäd.

Vidden af hela Ålands åkerjord är vid påfs 3750 Tunland hvarje Årgång. Af denna rymd tilkommer Sunds socken 610, Saltvik 510, Finström 660, Hammarland 555, Jomala 685, Lemland 350, Föglö 200 och Kumblinge 180 Tunland. Et helt mantals utiäde är således uti Jomala $8\frac{1}{2}$, uti Saltvik och Hammarland $8\frac{1}{2}$, uti Sund och Finström $7\frac{3}{4}$, uti Lemland $7\frac{3}{8}$, uti Kumblinge 7 och uti Föglö $6\frac{3}{4}$ Tunland. Delas åter åkern efter Böndernas antal uti hvarje socken; så har en Bonde uti Jomala $4\frac{1}{4}$, uti Finström $4\frac{1}{8}$, uti Saltvik 4, uti Hammarland $3\frac{3}{8}$, uti Sund $3\frac{7}{8}$, uti Lemland $2\frac{7}{8}$, uti Föglö $2\frac{1}{8}$ och uti Kumblinge $1\frac{1}{8}$ Tunland. På hvarje mantalskrefven person af Allmogen belöper sig $21\frac{1}{2}$ kappland.

Åkerjordens vidd är uträknad efter tiondefättningen, och den jord som ej betalar Kronotionde är uptagen til något mindre än 300 Tunland.

Kökars församling hörande til Föglö Pastorat, har ingen åkerjord, och torde, om icke uti Lappmarken, ej någon Landsförsamling finnas af denna besynnerliga beskaffenhet.

Medelåringen på Åland kan räknas til 7:de kornet. Landet framskaffar således årligen, sedan utfädet afdrages, 22500 Tunnor Säd. Efter de mäkt fannolika uträkningar (1), bör denna Spanmåls mängd vara tillräckelig för 11434 personer hvaraf 1390 äro under 5 år, och 1099 emellan 5 och 10 år. Skulle 2 Tunnor likväl antas vara för litet räknadt på person; så anmärkes at uti många skärgårds hushåll är åtgången ännu mindre, och utomdels är Svedjelands afkastning ej uptagen.

Erfarenheten bestyrker denna uträkning, emedan efter all anledning vid goda år, ej mera fäd införes til skärgårds-hemmanen, än hvad från fallta Åland kan aflätas til Stockholm. Samma tanka om ortens Spanmåls afkastning, hyftes äfven 1745, och berättar Tärnström (2) at itundom Roslagsboer köpte fäd ifrån Åland. Skulle likväl Kronotionden, Ränte Spanmålen och Bränvins Arrendet betalas med fäd och föras ifrån orten; så förflår visserligen icke Ålands afkastning til egen förnödenhet. Dessa omnämnde Spanmåls utlagor ättiga inemot 2000 Tunnor.

De *Åkerredskap* Allmogen nyttjar äro:

Trådesstock eller Åder til åkerns körning först om våren, sedan om sommaren, och slutligen säningstiden.

Harf nyttjas straxt efter körningen, alt som ogräset vill taga öfverhand.

Sladd

(1) Jämförelse, imellan Sveriges Åkerbruk och Folk-mängd af Herr Professor *Flygare*. Upsala 1787 p. 6.

(2) Diff. de Alandia p. 61.

Sladd och *Wält* brukas nog fällan af Allmogen, ehuru åkerns beskaffenhet på flere ställen skulle fodra desä redskap.

Stockplog nyttjas af en eller annan Bonde vid lindors uptagande; men hos de fleste fins ingen Plog.

Mullplog och sammanfatte Åkerredskap brukas endått hos ståndspersoner.

Hästar äro vid Bondens åkerbruk de vanligaste *dragare*, och som härstädes om vintern många körslor förrättas på is, der Oxar ej alltid kunna nyttjas; få torde hästarne alltid komma at bibehållas vid åkerbruket, utom flere skäl som föranleda dertil.

Dikning åsidofättes ej af denna ortens landtmän, och finnas många väl dikade åkrar; men stundom dikas äfven vårdslöst och utan uträkning.

Åker och Äng hägnas med vanlig *Gårdesgård* af sluttande trådor eller gårdle emellan lodrätta flöror.

Åkern *gödes* vanligen endått med kreaturens spillning. Stundom ökas gödfeln genom häckadt gränris och myrstackar; men ganska fällan genom mullblandning. Tång eller Höter (*Fucus vesiculosus*) som upkastas til stor mängd uti skärgården nyttjas aldrig, dels emedan en sådan hushållning är ovanlig, och dels emedan skärgårdsboerne hafva tilräcklig gödning af ladugården. Midsommars tiden utföres den gödning, som skall nyttjas under Höstfädet, och uti October det som ämnas til Vårfädet. Uti bägge fallen nedplöjes den inom

inom få dagar. Hela Vårlandet gödes; men det öfriga endast til någon del. Uti skärgården der Bönderna hafva små åkrar och mycket boskap, gödes ofta hela åkern. At göda genom Fällning är hos Allmogen obrukligt.

Skörden verkställes med Lia. Rågen bindes uti band, och af 10 band hopsättes en skyl som stundom, ehuru nog fällan, hattas med et band. Tre til fyra skylar göra et parlafs. Kornet fättes uti skylar af 15 til 16 små band. Från åkern föres säden til *Rian* som är sammanbyggd med Logen. En vanlig Ria inrymmer 5 til 6 lafs, och sker tröskningen af 4 personer. När Rian blifvit eldad 3 eller högst 4 dygn, är säden nog torr til uttröskning.

Den stora färmån Riör medföra är tillräckeligen beskrifven af flere Hushållare, och således öfverflödigt at här uprepa deras nytta. Det torde likväl kunna anmärkas, at åtgången af ved til deras eldning är obetydlig, emedan äfven vid våt väderlek til 15 à 16 Tunnors torkning endast behöfs en famn ved.

Ålands åkerbruk har större likhet med Svenska än Finska lättet, förmodligen af det gällande skälet, at Ålänningarne äro en Svensk utflytning. Riørs inrättning hafva de antagit af Finnarne, och gifva derigenom sina stamfäder et följansvärdt efterdöme.

Åker-ogräs finnes til stort antal; men lyckligt vis förorlakar större delen af dem ringa skada. *Euphrasia officinalis*, *Bartsia odontiles*, *Thlaspi arvense* och *Burja pastoris* äro allmänna, utan

utan at likväl råda öfver fäden. Näslor (*Urtica dioca* och *urens*) och qvickrot (*Triticum repens*), göra mera skada uti lösa åkrar. Smörnjupon (*Rosa spinosissima*) är på några ställen rätt ledfamnt ogräs. Spilrosvor (*Brassica campestris*) och åkerfenap (*Sinapis arvensis*), äro i våra ogräs ibland Korn; men qväfvas vanligen af Rågen. Tistel (*Carduus lanceolatus* och *crispus*) öfverväldigar ofta Kornet på illa håldad åker.

Rotmask skadar läden vid långsam höftorka. Förödelsen sker, som bekant är, ej alltid af samma slags kräk (3). År 1772 gjorde Larverne af *Scarabæus solstitialis* och *melolontha* stor skada på Rågen (4) och torde Rotmasken vanligt härstamma af dessa insecter (5).

För *Nattfrost* är Åland mera befriad än andra orter under lika Polhögd.

Enligt anmärkningarne uti Tabellverket hafva under en tid af 44 år, 15 år gifvit god årsväxt, 16 varit medelmåttiga och 13 svaga. Af de lednare hafva 4 blifvit anfedde som mislsväxt. Detta förhållande visar, at Åland hör til de lyckligare Landsorter. Svaga år stiga väl här til lika antal

- (3) *Bjerkander* uti Vettenskaps Acad. Handl. år 1777 p. 29 och Hushålls Journalen år 1788 p. 568. (4) *Gadd* om Landtskötseln 3 D. p. 322 och Finströms Tabeller. (5) Emot dessa insecter, kände af Finnarne under namn af *Turila*, är en serskild mening införd i bönen för jordens fruktbarhet uti äldre finska Psalmböcker. Uti Hushålls Journalen för September och October 1793 är deras hushållning beskrifven. Om en annan skadelig Rotmask, *Elatæ segetis*, lemna *Bjerkander* underrättelse i Vett. Acad. Handlingar 1779 p. 284.

antal som annorstädes; men goda år inträffa oftare (6).

Rymd til betydliga *Upodlingar* saknas på Åland. Nästan all brukbar mark användes til nytta. Onekeligen skulle likväl en stor del af denna mark kunna användas bättre än nu sker, och har man all anledning at vänta jordens förbättring af invånarens flit och omtänka, som alt mer och mer vändes på Landtskötseln.

Vid de hemman som äga ymnigare tilgång af skog, nyttjas *Svedjande* af det slag som kallas *Kaski*. Härtil utses vanligen blandad barr och löfskog, hvaraf de största träden huggas til ved; men qvistar, skatar och buskar lemnas kvar och upbrännas. Inga välterstockar behövas vid detta Svedjebruk, ej eller är det nödigt at marken förut varit nyttjad til *Yli Palo* eller grofve Svedjebruk, hvilket skall vara brukligt uti *Savolax* innan *Kaski* anställles (7). Rågen myllas ner uti askan med krattor af trä. Såningen sker mot flutet af *Julii* månad. Efter något öfver 20 år kan en sådan mark åter vara tjenlig til et nytt Svedjehygge.

Allmogens *Planteringar* bestå uti Humla, Kål, Rötter, något *Potatoes* och litet *Lin*. Frukttäran.

- (6) On pense ordinairement, que dans dix ans nous avons une tres mauvaise recolte, deux fort medieres, cinq ordinaires & deux abondantes. Cette combinaison s'accorde à peu près avec l'experience. *Memoires pour la Societé economique de Bern 1767 T. 2. p. 34.* Uti Sverige är samma förhållande enligt Herr Professor *Ekman's* undersökning. Se *Vett. Acad. Oeconomiska handlingar 4 D. p. 174.* (7) *Journal uti Hushållningen 1792 p. 38, 39.*

bärande träd äro fällsynte vid Bondgårdar. Uti Sunds Socken finnas likväl åtskilliga hemman förfedde med några äppelträd.

Ängsmarken får ej någon synnerlig skötsel. Om Våren renias ängarne från qvistar och upvräkt fjögräs; men för öfrigt lemnas alt til Naturen. All rödning består uti vedhygge, och skulle allmogen säkerligen ogärna sakna löffkogen som växer på deras ängar, och hvilken de lätt kunna använda til penningar. Vanligen äro ängarne skäligen bördiga, och inträffar här *Virgiii*: injusta virescunt gramina. De gifva i allmanhet et godt foder, och torde man kunna räkna 40 Lispund som et medeltal på Tunlandet.

Hårdvalls ängarne bestå af ymnigt Täckttätel (*Aira cespitosa*), Hundexing (*Orchardgrass*, *Dactylis glomerata*) Vårbrädd (*Anthoxantum odoratum*), Ängkampe (Thimothei gräs, *Pbleum pratense*), Änghafre (*Avena pratensis*), Ängsrö, Slottergrö och flere varieteter af släktet *Poa*. Foderväxter af Ärtsläktet (*Class. Diadelph.*) äro ej så allmänna; på några ställen träffas likväl til betydlig mängd Rödväpling (*Trifolium pratense*), Hvitväpling (*Trifolium repens*), Gigalsarter (*Lathyrus pratensis*) och Käringtänder *Lotus corniculatus*. Natt och Dag (*Melampyrum nemorosum*) och Kohvete (*Melampyrum pratense*, pryda äfven ofta ängarne.

På sidlände ängar träffas Blåtätel (*Aira caerulea*), Rödhven (*Agrostis rubra*) och Ängskafle (*Alopecurus pratensis*). När de äro mycket sanka, finner man på dem Starr, Ängull och andra läm-

fämre gräsflag. Vid Saltfjös fränder växer det kraftiga Sältingsgräset (*Triglochin maritimum* och *pallustre*. Skärvas (*Arundo phragmites*) finnes ymnigt vid de flästa fränder. Den låter plantera sig genom rötter, och lönar fullkomligen mödan (8).

Åkerhöet består af Åkerhven (*Agrostis spica venti*), Kruståtel (*Aira flexuosa*), Råglofta (*Bromus secalinus*), Renlofta (*Bromus arvensis*), Jungfru Mariæ länghalm (*Galium verum*), Fjellegräs (*Spergula arvensis*, Spurrey) och Råtklor (*Antbyllis vulneraria*).

Vid *Höslåttern* nyttjas vanlig Svensk Lia med rakt skärf. När höet är afslagit, räffas det ut til bredor af en räffare efter 2 Liar. Sedan bredorne något torkat, lägges de i sträng och fluteligen vålmas höet. Vid Vålmens eller Sätans upfättning brukas fällan noggranhet, och kan den samma derföre ej uthärda något betydligt regn. Bärningen af et lars hö fodrar i allmänhet 3 dagsverken. Med Ängslador ödes ej mycken skog, utan inrymmes höet merendels uti de vid gården varande foderhus.

Skogen är den vanligaste *Betesmarken*. Den består merendels af stenbunden mark och är upfyld med vindfällen och qvistar. Ljung och Lingonris äro här de allmänaste växter. Gränsmarken på någon fida til Saltfjön, som lyckligt vis ofta inträffar; få finna kreaturen vid stranden et kraftigt bete, och erfättes derigenom den dåliga betesmarken.

Af

Af Svedjeland instängas stundom Hagar til bete för Boskapen. På dessa ställen trifvas samma växter som uti hårdvalls ängar, och uti äldre Svedjeland träffas i synnerhet Mjölke (*Epilobium angustifolium*), en räxt som ätes begärligt, och äfven vid starkaste torra växer frodigt.

De talrika små öar som omgifva Åland, lemna Kreaturen på flere ställen en kraftig föda. Betet, hvilket i allmänhet på Åland nyttjas långt in på hösten, bibehåller sig längst på holmarne.

Åtskilliga *mistänkte* örter växa allmänt; men förorsaka fällan någon skada, emedan de vänligen lemnas orörda. *Alisma plantago*, *Nymphaea lutea*, *Ranunculus flammula*, *Ranunculus sceleratus*, *Drosera rotundifolia* och dess varieté *longifolia* äro de vanligaste. Ranunculi träffas nästan ibland alt hö, och ätas utan skada torkade. *Sloanes* och *Gleditschs* anmärkningar om dessa växter, bestyrkas således härigenom ytterligare.

Skogen består af Gran, Tall, Björk och något Ahl. Andra trädslag finnas ej til betydlig mängd. Sunds, Finströms och Hammarlands socknar hafva tilräckeligen skog, ehuru godt timmer ej är synnerligen allmänt. Saltvik, Jomala, Lemland och i synnerhet Föglö, hafva mindre tillgång på skog. Alla ofvannämnde Socknar sälja likväl Ved til Stockholm, och föryttras säkerligen alla år öfver 12000 famnar. Denna hushållning minskar onekeligen skogen; men inkränkt rymd af brukbar jord och en dryg ränta, göra vedhygge til en nödvändighet.

Kumblinge Pastorat har knapp vedbrand och brist på timmer. Kökars Capellgäld saknar all skog och finnas på de dertill hörande öar endast några få Ahlar och Hasselbuskar. Enris nyttjas til bränfle, och timmer eller färdigt timrade hus förskaffa inbyggarna sig från skogrikare ställen.

Allmänningar finnas ej på Åland, utom några små allmännings-holmar, hvilka fällan hafva någon betydlig skogväxt.

Hassel växer ymnigt på flere ställen. Kumblinge är likväl den enda Socken, som egenteligen drifver handel med Nötter, och de år väderleken gynnar deras växt och mognad, hafva invånarna en betydlig förmån af denna ringa vara.

Boskapskötseln idkas med förmån. Allmogens Kör äro vanligen små, och en del utan horn. På et mantal uti de til fasta Åland hörande Pastorater, räknas vid påfs 20 fullväxte kreatur, uti Föglö 25 til 30 och uti Kumblinge öfver 40. Kreaturens stillning sker med hö och halm. All konstig utfodring genom förpning, hackelse m. m. är fällsynt. Til vinterföda bestås utom halm, 2 lars hö för en Ko.

Fårafveln är skäligen talrik, emedan öfver 20 Får underhållas om vintern på et mantal. Ullen åtgår til eget behof, i synnerhet som Ylle äfven nyttjas til segel. Vid Kungsgårdarne och Bolstaholms samt Bastö Säterier finnas goda Spanka Får; men för öfrigt äro de ej allmänna.

Getter födas af de fleste skärgårdsboer. Kumblinge Socken äger största antalet, och har
mye-

mycken vinst af denna, på detta ställe i fynnerhet pasfande afvel.

Hästarne äro af medelmåttigt slag, något bättre än de som vanligen finnas uti Roslagen. På hvart mantal kan räknas 5 hästar. Uti skärgården har Bonden fällan mer än en häst, och uti Kökar der intet åkerbruk idkas, hafva åtskillige ingen. Vinterfoder för en häst är 3 til 4 lars hö utom halm. Vid Castelholms Kungsgård är et Stuterie. Uti äldre tider hölls på Åland Stuterie för Kronans räkning, och utfärdades den 22 Julii 1613 ordning för Stodgångarne och beställning för stodvaktarne på Åland (9).

Boskapsjukdomar befvära ganska fällan detta land.

Fiske är hufvudnäring på Åland och endast en obetydlig del af orten saknar aldeles fiskvatten.

Strömmingsfisket är det indräktigaste. Det idkas med största förmån uti norra delen af Saltviks Socken, större delen af Getha Capell, norra delen af Hammarland samt uti Ekerö och Kökar. Uti en del af Sund, uti Vårdö, södra delen af Jomala och Lemland, samt åtskilliga ställen uti Föglö, är detta fiske äfvenledes ganska fördelaktigt. Kumblinge Socken har få notvarp. Kumblingeboerne fånga likväl strömming inom Socknen med Skötar, och som fisket vid alla Ålands stränder är vidlyftigare än at strandägare skulle

(9) *Hallenbergs* S. R. H. under Kon. Gustaf Adolph 2 D. p. 791.

skulle kunna utan hjelp vederbörligen idka det samma; få hafva de tilfälle at der draga not, emot en afgift bestående uti tredje delen af fångsten. Från Korpo och Töffala Pastorater, komma äfvenledes många få kallade Notdagare och deltaga uti fisket med ofvannämnde vilkor. Med Not uti beständiga hvarpställen fångas mästa strömmingen. Fisket med Skötar och Nät är mindre lönande och besvärligare. Strömmingsfångsten uti hela Ålands skärgård, stiger förmodligen til 6000 Tunnor Saltad Strömming, när fisket är gynnande. Huru vid Strömmingsstike tilgår fins förut beskrifvit (10). At fiska uti hafvet med få kallade Buyser är ännu oförfökt vid Ålands stränder (11).

Af *Fjällfiske* hafva i synnerhet Föglö, Finströms och Kumblinge Socknar en betydande vinst. Stockholm förses til en stor del med fisk härifrån, och afhämtas den på stället af Fiskköparne. Uti Kökar idkas somliga år et lönande *Torskfänge*, med krok vid branta stengrund (12).

Skålfänge är en näringsgren som ofta rikeligen betalar idkarens möda; men är af den beskaffenhet, at aldrig derpå kan göras någon viss räkning. Vid starka vintrar är vanligen bästa fångsten. Norra delen af fasta Åland och skärgårds Socknarne äro de trackter, som i synnerhet befatta sig med skålfänge. Vid öppet vatten skjutes skälen uti vikar, på klippor, grund och skålfstenar.

(10) *Gisler* uti Vett. Acad. Handl. T. 9, Quart. 2, p. 107. (11) Se om detta fiske *Lanners* utkast om Svenska Fiskerierna I styck. p. 55. (12) Vett. Acad. Handl. T. 31 p. 296.

stenar. Äfvenledes huggas Skälar med Harpun eller Skäljárn. Om vintern dödas de ofvan ifen, när de krypa up utur vakarne (13). Befvärliga Färdrefor, som äro bruklige uti Österbotten, antällas ej af Ålänningarne, ej heller nyttjas i allmänhet skälvät (14). Mängden af Skälar som fångas uti Ålands skärgård, är stundom betydligt, emedan utom landets invånare, äfven Österbottningar och Roslagsboer härstädes idka skälsskytte; men upgiften af 3000 skälar är öfverdrifven (15). Ofta fångas ej tionde delen af detta antal. Skältran tilvärkas ej på Åland, utan finner allmogen lika förmånligt at följa späcket otillredt.

Sjöfogel bestående af Ådor, Prackor, Ahlfogel, Knipor m. m. skjutes mycket uti Föglö och Kökar. De användas så väl til eget behof som til affalu uti Stockholm. Hvad eljest fångas och skjutes af Räfvar, Harar och Skogsfogel är obetydligt, och utgör ingen näringsgren.

Slögder idkas endast til egen förnödenhet, och bestå förnämligast uti förfärdigande af redskap och kärl til fiskerierne samt skut- och båt-byggnad.

N 3

En-

- (13) Vidlöfägare underrättelser om Skålfånge lemnar *Jac. Wijkar*; de Phocis in finu bothnico capi solitis 1707. Hushålls Cabinettet 2 D. p. 337. *Joh. Tengström* de arte adipem Phocarum coquendi 1747. Det uti sistnämnde Disputation upgifne sättet, at med krokar gillra för Skålen är okänt, ehuru det kallas: *modus capturæ in Alandia præcipue vulgaris*. Capitain *Knutbergs* upfinning at gillra, beskrifven uti Vett. Acad. Handl. år 1755 p. 130, har ej heller kyvad Åland angår kommit til utöfning. (14) *Cneiff* Om Skålfånget i Österbotten uti Vett. Acad. Handl. T. 18 quart. 3. (15) *Gadd* om Svenska Landtkötsfen 1 D. p. 153.

Enbladige *Sågquarnar* äro anlagde vid Qvarnbo i Saltvik, på trelsehemmanet Grägnäs ägor i Getha; vid Näfsby i Hammarland; vid Sviby i Jomala och Hellestorp i Lemland. Af desfa är endast den vid Qvarnbo skattlagd.

Tegelbruk finnas vid Castelholm och Bolsta-holm. Åtskillige af Allmogen bränna äfven Tegel til husbehof i små ugnar.

Tjärubräkning har någon gång blifvit anställd til husbehof, när priset på Tjära varit hög; men eljest är denna handtering ovanlig.

Vid Torps by i Ekerö Capell, har på et ställe vid namn Skepsviken, et *Saltkokeri* varit anlagt, och finnes ännu kvarlefvor af bygnaden; men arbetet lär ej hafva betalt mödan.

Af *Segelfart* har en del af Åland mycken förmån. De Skutägare som ej hafva betydlig skog, låta frakta sina Fartyg, at föra Ved och Bräder från åtskilliga ställen i Björneborgs Län, Österbotten och Norrland. Större delen af de Skutor som fara med fragter äro från Lemlands socken, dernäst från Jomala, och några äfven från Sund och Hammarland. Redan under Konung Gustaf Adolphi regering, sträckte sig Ålänningarnes sjöfart til nyfsnämnde ställen, och utomdels seglade de äfven til Östergöthland, Ingermanland och Estland (16). Skutornas antal är vid pais 60 och deras drägt är emellan 30 och 40 läster. Större Båtar eller Jagter som fara til
Stock-

(16) Konung Gustaf Adolphi Historia af Hallenberg
D. p. 619.

Stockholm, finnas omkring 50. Föglö och Kumb-
linge socknar hafva ej några förre Fartyg.

De Varor Åland vanligen aflåter til Stock-
holm äro: Ved, Strömming, färsk Fisk, salt Fisk,
bestående i Gäddor, Sik, Braxen och Torfk, tor-
ra Jäddor, Kreatur, salt Kött, Smör, Ost, Talg,
Ull, Hö, Nötter, Skälspäck, Skälskinn, Sjöfo-
gel, Ägg, Höns, Tjäder m. m. Den för sin god-
het kända Åländska Osten, erhålles egenteligen
från några byar i Föglö socken, och ehuru äf-
ven annorstädes på Åland lika god ost kan til-
verkas, utgör likväl oifhandeln endast i Föglö
en näringsgren.

I *Djurbergs* (17) och *Tunelds* (18) Geogra-
phier uppgifvas Bränkol och Kalk som handelsva-
ror från Åland. Redan i *Tärnströms* disputation
år 1745 rättas *Tunelds* upgift (19). Det är lik-
väl troligt, at dessa varor i äldre tider blifvit
förde från Åland. Kalk var åtminstone fordom
en handelsvara från Jomala socken, och brändes
af kalksten, som grädes up ur jorden. Nu har
Åland knappast kalk til egen förnödenhet.

De *Varor* Åland behöfver köpa äro: Salt,
Hampa, Lin, Tjära, Järn och alla andra metal-
ler samt hvad deraf förfärdigas, Kläder, Hattar,
Bomullslärfter, Camlotter, Sidenvaror, Kramva-
ror, Specerier, Vin, Tobak, Apotheksvaror m. m.

Vid god årsväxt har Åland en betydlig öf-
vergigt i sin Handel, och bevisas detta nogsam-
t

N 4

(17) 2 D. p. 461.
Ålandia p. 62.

(18) 4 Bandat p. 71.

(19) De

af den redbara summa som årligen utgår i Kronoutskylder.

I allmänhet när inga olyckshändelser inträffa, har menigheten på Åland en skälig utkomst vid de näringar den nu idkar. En nog öfverdrifven hemmansklyfning i Kumblinge Pastorat, torde med skäl kunna anses, som en orsak til den knappa bärgning hvaröfver dets invånare klaga. Brändö Capell som hör til denna socken, har 75 åboer på $8\frac{2}{3}$ mantal.

Hufvudsakligaste rörelsen från Åland är på Stockholm. Marknadstider besökes jemväl Åbo; men hela handeln består vanligen endast i Lin, Hampa, några Hästar och Näfver.

I Jomala by hålles årligen den 18 Februari en obetydlig *Marknad*. Denna rättighet erhöles vid Riksdagen 1762. I äldre tider skall marknad blifvit hållen vid Castelholm.

En *Stads* anläggning på Åland har länge varit ansedd som nyttig. Enkedrottningen *Catharina Stenbock*, ärnade redan i sin tid, at vid Flaka by i Lemlands socken anlägga en stad; men på Stockholms Borgerskaps underdåniga anhållan, öfvergaf hon detta förslag. Konung *Gustaf* den 3:dje förordnade, i anledning af Riksfens Ständes underdåniga tilltyrkan, at en Köping skulle inrättas på Åland. Det hinder som sedan mött denna inrättning, består hufvudsakligen i svårigheten at finna et tjenligt ställe för den tilkommande Staden eller Köpingen, emedan de fleste härtil föreslagne platser ej äro utan olägenheter.

Stadens läge vid *Castelholm* eller *Emnäs* vore beqväm för större delen af landet; men dessa ställen äro aflägfne från stora segelleden, och til Emnäs är utomdets et svårt inlopp.

Flaka ligger nog affides, och hamnen är ej heller fynnerligen tjenlig.

I *Tunelds* Geographie upgifves *Flisö* til detta ändamål (20); men ehuru denna gård ligger beqvämt vid segelleden emellan Sverige och Finland; skulle likväl en Stad härstädes endast gagna Föglö focken. I upgiften förblandas *Flisö* med *Degerby*, som ligger på en annan ö en half mil mera i öster, och hvarest Staden skulle ligga lika aflägfne från det öfriga landet.

I Jomala focken vid Ytternäs by, och några derstädes belägne holmar, är förmodligen bästa läget för en Stad på Åland. Hit är landväg från fasta Åland, och öfver hälften af invånarne bo inom 3 mil från detta ställe. Hamnen är säker, inloppet godt, och afvägen från stora farleden obetydlig.

En Stad skulle onekeligen vara gagnande i många affeenden. Nödvändige och skickelige Handtverkare, som nu saknas, vore ej en af de minsta förmåner. Gröfre Fabriquer torde äfven med fördel kunna drifvas. Et tillräckeligt nederlag af Salt skulle ibland annat i fynnerhet tjena orten til en hufvudsaklig vinst, emedan invånar-

N 5

ne

(20) Flisöberg 24 mil från Stockholm. Där skulle en Stad beqvåmligen kunna anläggas. Stadstomten vore bäst på Kroono-Lånsmans bostället. 4 Bandet pag. 77.

ne nu ofta vid et ovanligt tillopp af strömming, i brist af salt, hvarmed de endast förfedt sig efter den vanliga tilgången, ej fullkomligen kunna begagna sig af denna gynnande händelse. Finge itaden utsträcka sin handel på Österfjön, så kunde Hampa och Lin erhållas från Lifland; Strömming deremot vore en tjenlig vara til utförel. I denna itaden kunde äfven Finnarne aflåta sina varor, när de ofta flere veckor af motvind äro nödfakade at ligga i Åländska skärgården. Härifrån vore sedan tilfälle, at med mera beqvämlighet föra dessa varor til Stockholm. Anledning til ännu flere nyttige rörelser skulle säkerligen yppa sig, i en ort der landet, tillika med många förmaner af Naturen, äger idoge och förståndige inbyggare.

XVI. Om Vägar och Farleder.

Den vanligaste vägen från Sverige til Finland, går genom Åland. Öfverfarten sker vid Griselhamns Post-Contoir i Roslagen, $11\frac{1}{2}$ mil från Stockholm, 10 mil från Upsala och 16 mil från Gefle. Härifrån til Ekerö Post-Contoir öfver hafvet är 5 mil.

Vägen öfver Åland är sedan från *Ekerö Gästgifvaregård* i Capellet af samma namn til *Marjunds Färja* $\frac{7}{8}$ mil.

En half mil från Post-Contoiet vid stora vägen ligger *Ekerö Kyrka*.

Öfver Marfund är $\frac{1}{4}$ mil fjöväg til *Frebbenby Gästgifvaregård* i Hammarlands församling.

Resande som fara från Frebbenby til Ekerö erhålla, sedan de kommit öfver Marfund, hästar i *Marby*.

Från *Frebbenby* til *Emkarby Gästgifvaregård* i Finströms socken är $1\frac{1}{4}$ mil.

Hammarlands Kyrka ligger vid denna vägen $\frac{1}{4}$ mil från Frebbenby.

Från *Emkarby* til *Haraldsby Gästgifvaregård* i Saltviks socken är $1\frac{1}{4}$ mil. Vid pås $\frac{1}{8}$ mil nära Haraldsby är en Färja öfver et iund af några hundrade alnars bredd.

Från *Haraldsby* til *Skarpans Gästgifvaregård* i Sunds socken är $1\frac{1}{4}$ mil, och derifrån til *Bomarsund*, der öfverfarten sker $\frac{1}{8}$ mil.

En half mil från Haraldsby vid Postvägen ligger *Castelbolms Kungsgård*.

Från *Bomarsund* är fjöväg öfver Wargatha fjärden til *Wargatba Gästgifvaregård* i Vårdö Capell $\frac{3}{4}$ mil.

Från *Wargatba* är til nästa strand vid *Delet* $\frac{1}{2}$ mil landväg.

Öfver Delet är til *Kumblinge Gästgifvaregård* i socknen af samma namn $2\frac{1}{4}$ mil.

Öfver Ön Kumblinge är åter $\frac{1}{2}$ mil landväg.

Sedan följer *Loppväsi*, som är 2 mils fjöväg til *Brändö Gästgifvaregård* i Capellet af samma namn. Öfver Brändö landet är $\frac{1}{4}$ mil landväg.

Öfverfarten vidare öfver *Skiftet* til *Varsala* i Töfjala socken, gör tillika med någon landväg up til Gästgifvare gården $2\frac{1}{2}$ mil. Härifrån är sedan til *Åbo* först 2 mil fjöväg til Helsinge och derefter $7\frac{1}{2}$ mil landväg.

Denna uttakade vägen följer alltid Posten, om ej menföre hindrar, och kallas allmänt *Postvägen*.

Vid öppet vatten tinga sig större delen af resande, båtar vid Bomarsund, med hvilka de utan vidare ombyte, fara fram til Åbo, och räknas denna sjöresa til 18 mil.

När menföre infaller, måste åtskilliga omvägar tagas, at efter omständigheten, föka öppet vatten eller fast is. Resan anställes vid desfa tillfällen vanligen genom Vårdö födra skärgård, och Sottunga.

Utom Postvägen, underhålles äfven en med Gästgifvare gårdar förfedd Landsväg, genom Jomala och Lemlands socknar. Den skiljer sig från stora vägen emellan Emkarby och Haraldsby Gästgifvare gårdar, $\frac{1}{2}$ mil från den förra och $\frac{3}{4}$ mil från den sednare vid Gölby by. Från nyfsnämde gästgifverier skjutas til *Önningby* Gästgifvare gård i Jomala socken, och ligger den en mil från vägskilnaden.

Jomala Kyrka ligger vid denna vägen $\frac{1}{2}$ mil från Postvägen, och til *Häradsböfdinge* bottället i Jomala by, afgår vägen äfvenledes vid Gölby och är $\frac{3}{8}$ mil.

Från *Önningby* är til *Granboda* Gästgifvare gård i Lemlands socken $1\frac{1}{2}$ mil.

Vid denna vägen ligger *Lemlands Kyrka*, en mil från Önningeby.

Från *Granboda* är fjöväg til *Degerby* Gästgifvare gård i Föglö socken 1 mil, och derifrån til *Föglö Kyrka* $\frac{1}{2}$ mil. Degerby ligger vid stora segelleden emellan Sverige och Finland.

Från Föglö til Kumblinge socken, erhåller man båt i *Degerby* til *Bänö* 1 mil, från Bänö til *Sottunga* 1 mil, och från Sottunga til *Kumblinge* 2 mil.

Öfver *Båtlegan* vid alla Åländska pass, är en fastställd Taxa utgifven 1789.

Hållbåstar finnas endast vid de Gästgifverier som äro belagne vid Postvägen och på fasta Åland, för öfrigt beförjes skjutsen genom reserve.

Vid

Vid Emkarby Gästgifvare gård, afgår en fockenväg $\frac{3}{4}$ mil til *Strömsviks Säteri*, och en knapp mil til *Finströms Kyrka*.

Från Finströms Kyrka går vägen vidare til *Getha Kyrka* $1\frac{1}{2}$ mil, och til *Bolstabolms Säteri* $1\frac{3}{4}$ mil.

Vid Bartsgårda by $\frac{1}{4}$ mil från Finström på Getha vägen, afgår en väg til *Haga Kungsgård* i Saltviks focken $\frac{1}{8}$ mil, och til *Kermundö Säteri* $\frac{3}{4}$ mil från vägfkilnaden.

En mil öster från Emkarby vid Godby by, afgår äfven en annan väg til *Finströms Kyrka*, förbi *Grelsby Kungsgård*, och är från Postvägen til Kungsgården $\frac{1}{4}$ mil, til Kyrkan $\frac{1}{2}$ mil.

Vid Haraldsby Gästgifvare gård afgår väg til *Saltviks Kyrka* $\frac{1}{2}$ mil. Vid Kulla by $\frac{1}{4}$ mil från Haraldsby, afgår likaledes en väg til Saltviks Kyrka ifrån Sunds focken, och är $\frac{3}{8}$ mil.

Emellan Haraldsby och Skarpans Gästgifvare gårdar, nära Castelholm, afgår vägen til *Sunds Kyrka* $\frac{3}{8}$ mil.

Genom Ålands skärgård gå åtskilliga Farleder, och är orten förfedd med 21 Lotsplatser samt 6 Båkar.

Fartyg som segla på utrikes orter från Åbo, segla från Korpoström til Utö i Åländska hafsbandet, och räkna dit 15 fjömil från Åbo.

Segelleden til Stockholm är med större Fartyg från Korpoström til Små Sottunga i Föglö focken, och med mindre Fartyg förbi Berghamn och Jungfruskär til samma itälle. Denna leden är

är 14 mil. Från Sottunga seglas til Flifö 4 mil, derifrån öfver hafvet til Furufund i Svenska skärgården 15 mil, och sedan vidare til Stockholm 9 mil.

Fartyg från Björneborg, Nyftad, någon del af Österbotten o. f. v. komma i Åländska skärgården vid Jurmo i Brändö Capell, och segla öfver Lappväfi til Delet emellan Kumblinge och Enklinge, samt fortfatta kofan förbi Måshaga til Flifö, och sedan öfver hafvet.

Fartyg från norra delen af Österbotten och från Norrland segla vester om Åland, och gå endast inom Ålands skärgård, när de äro nödiakade at föka hamn.

I äldre tider var segelleden från Danmark til Revel genom Ålands skärgård, och foro Fartygen från Arholma i Svenska skärgården til Lynaböte (Lemböte i Lemland), och derifrån genom Fyghelde (Föglö) til Thyckekar (Kökar) och sedan vidare genom Finska skärgården (1).

---

(1) Se den Vågvisare som är bifogad Ivar Widförles Saga.

XVII. Om Folkmängden och Sjukdomarne.

Öfver *Folkmängden* uti äldre tider äger man inga förteckningar. Skulle likväl den anvisning Riksdrotten *Bo Jonsön* år 1384 gaf Rådman *Petter Ålänning* at upbära 12 öre af hvar Bonde, och derigenom göra sig betald för 1400 mark penningar, endast i sträcka sig til et års upbörd; så funnos den tiden öfver 900 Bönder på Åland. Antalet af hela hemman, utgör närvarande tid 972, och är således tilökningen under et tidehvarf af 400 år ganska ringa. Hemmansklyfnigar och andra omständigheter gifva likväl anledning, at nu förmoda en större folkmängd än i äldre tider.

Förteckningarne på födda och döda innan Tabellverket inrättades, äro merendels ofullständiga och opålitlige, så at man af dem ej kan flutta til invånarens antal.

Äldre Mantalslängder innehålla endast Mantalskretne; men visa likväl genom jemförelse med sednare längder folkmängdens ansefliga tilväxt. Mantalslängden 1742 upgifver 3090 och 1792 års förteckning 6206 mantalskretne personer. Någon del af tilökningen kan likväl säkerligen tillskrifvas en nogare mantalskrifning.

Den tilförlåtligaste underrättelse om Folkmängden, lemna Tabellverket som började 1749. Efterföljande upgifter äro grundade på detta arbete.

År

År 1749 hade Åland 8983 invånare, hvaraf 4319 voro mankön och 4664 qvinkön. År 1790 var *Folkmängden* ökad til 11434 personer, och orten således i det närmaste $\frac{4}{5}$ folkrikare.

Gifte voro, 1865 mankön, 1873 qvinkön; Enklingar 189, Enkor 647. *Ogifte* öfver 15 år; 1580 mankön, 1772 qvinkön. *Barn*; 1731 gossar och 1777 flickor. Summa 5365 mankön, 6069 qvinkön.

Mantalslängden för år 1792, upgifver folkmängden til 11260 personer, af hvilka 6206 äro mantalskrefne, 270 privilegerade, 1345 bräcklige och ålderstegne och 3431 barn.

Efter dessa upgifter finnas något öfver 1000 invånare på hvar quadrat mil, och är detta antal betydligt i en med berg upfyld ort, der ingen Stad förorsakar någon tilökning i folkmängden.

Under en tid af 42 år äro födde 8492 gossar och 8104 flickor, tillfammen 16596 barn. Döde 6554 mankön, 6271 qvinkön, tillfammen 12825. De föddas antal öfverstiger de dödas til 3739; men folkmängden är endast ökad med 2451. De 1288 som saknas, nemligen 870 mankön och 418 qvinkön, hafva således dels flyttat från Åland, och dels uti fält eller genom andra händelser omkommit utom födelse orten.

Alla år hafva gifvit öfverskott af födda, när åren 1765, 1779 och 1789 undantagas. Missväxter hafva ej förorsakat mindre antal af barn, hvilket man likväl funnit i andra orter (1).

O

Tvil-

(1) Vett. Acad. Handl. 1779, p. 264.

Tvillingar under denna tid äro födde 313 par eller i hvar 53:dje barnfång. Öfver hela Riket räknas på 72 barnfångar et par tvillingar. Fyra hustrur hafva blifvit förlöste med *Trillingar*.

Dödfödde hafva varit 292 barn eller 1 af 57. Vanligen räknas i Sverige et dödfödt barn ibland 41. I Berlin är hvart 20 de dödfödt (2).

Förhållandet emellan födda gossar och flickor, är i det aldranärmaste öfverensstämmande med *Süssmilchs* upgift, eller som 21 til 20 (3). Mankönet har varit döden mera underkastadt än qvinkönet som 22 til 21. Denna dödlighet tillika med afgången genom flyttning, förorsakar at qvinkönet här på Åland är talrikare, til et nog ovanligt förhållande som 26 til 23.

De dödas antal är til de föddas som 7 til 9. Af 69 lefvande dö årligen 2, och ibland 80 födas 3. Detta förhållande vitnar om en betydlig fruktämhet; men vilar tillika dödligheten vara nog stark för en landsbygd. Öfver hela Riket dör endast hvar 37, och enligt *Süssmilch* i Preustiska Staterna en af $37\frac{1}{8}$. I större delen af Sverige är de lefvandes förhållande til de födda som 30 eller 31 mot 1 (4). I Frankrike var år 1784 de dödas antal til de födda som 11 til 12 (5).

Antalet af *sammanvigda Hjonelag* under denna tid är 3387. På hvart hjonelag komma således

- (2) Berlinische Monatschrift 7-B. p. 94. (3) Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts. (4) Vett. Acad. Handl. 1766. I quart. (5) Histoire de l'Academie Royal des Sciences a Paris. 1785.

ledes inemot 5 barn, hvilket är fruktsamt. Hvar 5:te hustru föder årligen barn. Ibland 127 personer stiftas årligen et ägtenskap. Denna omsändighet, visar någon mindre benägenhet til giftermål än vanligt. I Finland förhåller sig folkmängden til stiftade hjonelag som 108 til 1. I Sveriges flesta landskap är likväl förhållandet som 126 til 1. De giftas antal är til hela folkmängden som 5 til 14 eller öfver $\frac{1}{3}$.

Af 6676 *Barnföderskor* från år 1774 til 1790 hafva 92 varit emellan 15 och 20 år, 1017 emellan 20 och 25 år, 1703 emellan 25 och 30 år, 1777 emellan 30 och 35 år, 1289 emellan 35 och 40 år, 704 emellan 40 och 45, 91 emellan 45 och 50 år, samt 3 öfver 50 år. Hälften har således varit emellan 25 och 35 år.

Uplösta Hjonelag utgöra 2838 eller årligen 1 af 27. Enklingar och Enkor äro $\frac{1}{17}$ af folkmängden, och finnas 7 Enkor emot 2 Enklingar.

Ogifte öfver 15 år förhålla sig til alla invånare sammantagne som 3 til 13, och de ogifta af qvinkönet utgöra $\frac{1}{50}$ mer än mankönet. Inemot $\frac{1}{3}$ af folkmängden består af *Barn* under 15 år, och har qvinkönet äfvenledes ibland dem någon öfvervigt. *Husbållen* på Åland äro folkstärke, emedan på hvarje kan räknas 8 til 9 personer.

Efter åldern har förhållandet emellan de lefvande varit följande: $\frac{5}{21}$ af hela antalet under 10 år, $\frac{4}{21}$ emellan 10 och 20 år, $\frac{1}{6}$ emellan 20 och 30 år, $\frac{2}{15}$ emellan 30 och 40 år, $\frac{1}{5}$ emellan 40 och 50 år, $\frac{2}{25}$ emellan 50 och 60 år, $\frac{1}{25}$ emellan

lan 60 och 70 år, $\frac{1}{42}$ emellan 70 och 80 år, $\frac{1}{180}$ emellan 80 och 90 år, och en af 2000 öfver 90 år (6).

Af 100 barn under 10 år, äro 13 under 1 år, 22 emellan 1 och 3 år, 23 emellan 3 och 5 år och 42 emellan 5 och 10 år. Hälften af hela folkmängden under, och hälften öfver 25 år. Mankönet under 3 år är talrikare än qvinkönet; men sedan är antalet af bägge könen nästan lika til 25 års ålder, då qvinkönet erhåller öfvervigtet. Vid 80 års ålder finnas dubbelt flera lefvande af det samma.

Månaderna September, April, October och Mars hafva gifvit den största mängd barn. Minst fruktsamma månader hafva varit Februarii, Junii, Julii och Januarii. Antalet af de födde i den mest fruktsamma månaden September och den minst fruktsamma Februarii, förhåller sig som 3 til 2. Hela Riket sammantagit räknas September gifva de fleste barn, och Junii minst (7). Någon naturlig tid för människan at fortplanta sit slägte, kan man likväl ej antaga (8), och aldraminst bör en dylik flutiats dragas af förhållandet i et Pastorat (9).

Dödligheten har varit starkast i Augusti, September, Mars och October. Minsta antal af döda

(6) I Tavastland finnes en af 90 års ålder ibland 1329, i Christiansstads Län en ibland 3834, och i Westmanland en ibland 4056. *Åbo Tidn.* 1791, N:o 15.

(7) Vett. Acad. Handlingar 1767, 4 quart. (8) *Blumenbachs* Instit. Physiolog. Sect. 44. §. 566. (9) Vett. Acad. Handlingar 1779, p. 270.

da hafva aflidit i December, Februarii, Januarii och Junii. Augusti, September, Julii och October hafva varit ofunda för barn; men December, Februarii, Junii och Mars hälsofamma. Ibland gifta hafva de flesta dödsfall skedd i Mars, Maji, April och October; minsta dödligheten åter har varit i December, Februarii, Julii och November. Ogifta öfver 15 år hafva aflidit til största antal i Mars, April, Februarii och October, deremot har dödligheten varit minst i Junii, Julii Januarii och November. Förhållandet emellan antalet af de döda i September och December, då i allmänhet dödligheten varit störst och minst, är vid pafs som 3 til 2. För hela Riket räknas April, Maji och Mars vara mäkt folködande, och October November och December deremot hälsofammaft.

Af 12825 personer som aflidit härstädes från och med år 1749 til och med 1790, hafva varit af följande ålder: under et år, 5081; emellan 1 och 3 år, 1024; emellan 3 och 5 år 447; emellan 5 och 10 år, 484; emellan 10 och 20 år, 496; emellan 20 och 30 år, 635; emellan 30 och 40 år, 710; emellan 40 och 50 år, 797; emellan 50 och 60 år, 722; emellan 60 och 70 år, 850; emellan 70 och 80 år, 978; emellan 80 och 90 år, 513; öfver 90 år, 88.

Denna förteckning visar en ovanlig dödlighet ibland späda barn under et år. Deras antal utgör $\frac{2}{7}$ af hela dödstumman eller $\frac{3}{15}$ af alla födda. I Åbo Län dör i allmänhet endast $\frac{1}{3}$ af barnen innan de hinna til et år, och i Ny-

land och Tavastehus Län är afgången ännu mindre. I Österbotten är likväl dödligheten ibland späda barn betydligare än på Åland, och stiger til inemot $\frac{1}{3}$ af alla födda. Den gamla oseden at upföda barnen med mjölkvälling ur et horn, som derstädes förstör många barns lif, bidrager äfven til förödelsen på Åland (10).

Doctor *Reviani* i Verona i en år 1775 utgifven afhandling om dödligheten ibland barn, räknar 273 döda barn inom året af 1000 födda. Han anmärker tillika, at födelse månaden och i synnerhet födelse dagen, varit mäkt dödliga, hvilket äfven inträffar på Åland; men vinterkölden som *Reviani* anser för en orsak til dödligheten, har härstädes ej någon elak värkan.

Af Barn under et år har afgången varit itar-kast ibland gossarne. De följande åldrar hafva äfven vanligen, ehuru ej alltid, flere af mankönet aflidit; men efter 60 års ålder flere af qvinkönet, emedan vid den tiden det sednare könet är mycket talrikare än männen. Af de aflednas antal, hafva barn under 10 år utgjordt $\frac{5}{9}$, äldre barn och ogifte $\frac{1}{9}$ och gifte $\frac{1}{9}$.

Förhållandet emellan de döda och lefvande har varit; at et barn under 10 år dödt af 62 lefvande personer; en person emellan 10 och 20 år af 900; en emellan 20 och 40 år ibland 330; en emellan 40 och 60 år af 295, och en öfver 60 år ibland 184.

I afseende på jemmårige, så hafva af de lefvande under et år, årligen $\frac{4}{9}$ aflidit; emellan 1 och

och 3 år, hvar 19:de; emellan 3 och 5 år, hvar 50:de, emellan 5 och 10 år, hvar 87:de; emellan 10 och 20 år, hvar 150; emellan 20 och 30 år, hvar 122 dra; emellan 30 och 40 år, hvar 77:de; emellan 40 och 50 år, hvar 58:de; emellan 50 och 60 år, hvar 56:te; emellan 60 och 70 år, hvar 26 te; emellan 70 och 80 år, hvar 8:de; emellan 80 och 90 år, hvar 6.te; och öfver 90 år hvarannan. Et barn under et år, är fåledes ej mycket läkrare om fit lif än en ålderfligen om 90 år.

Från år 1692 til närvarande tid, finnas 9 personer antecknade, som hunnit öfver 100 år. Deras antal torde vara större, emedan förteckningarne öfver de döda äro ofullständige i flere församlingar. Anna Berg, fyter til Amiralen Bergentjerna, dog år 1703 i Pålshöle i Finströms socken, sedan hon hunnit til 109 år, och en Skräddare enka i Kumblinge, dog den 30 October 1766 något öfver 120 år gammal.

Efter åldern var Folkmängdens förhållande år 1790 följande:

	m:k.	qv:k.		m:k.	qv:k.
under 1 år —	141	138	Från 45 til 50 år	250	322
Från 1 til 3 år	272	255	50 55	267	315
3 5	273	311	55 60	249	298
5 10	539	560	60 65	153	217
10 15	506	513	65 70	92	128
15 20	500	537	70 75	55	70
20 25	592	661	75 80	35	59
25 30	406	444	80 85	15	49
30 35	380	460	85 90	9	13
35 40	306	331	öfver 90 år	—	4
40 45	325	384	O 4		1 at-

I afseende til Stånd och Näringsfång voro Ålands Invånare år 1790:

	Gifte.		Enkl. Enk.		Ogifte.		Barn.	
	m:k	qv:k			m:k	qv:k	m:k	qv:k
Adel . . .	2	2	2	3	—	2	1	—
Adel med jordbruk	2	2	2	2	—	—	1	—
Prefterkap	20	20	2	7	10	8	14	19
Bönder . .	1055	1055	43	64	852	800	1119	1112
Bönder med binnärningar, merendels Fiske	422	422	19	29	479	488	623	604
Ståndspersoner med jordbruk	8	8	1	6	4	1	18	11
Nybyggare .	3	3	—	—	—	—	2	—
Torpare . .	65	65	1	1	14	22	70	80
Inhyfeshjon	131	137	14	91	23	59	93	116
Tjenstehjon och hemma gifta barn	272	272	5	26	632	763	152	199
Gammalt Husbondfolk som lemnadt sina hemman . .	80	90	68	242	55	71	11	21
Studerande	—	—	—	—	3	—	4	—
Civil Embetsmän och betj. Staters betjente, postillon, Brofogdar, klockare m. m. .	15	15	4	2	10	3	24	20
Gårdsfogdar	28	28	3	4	7	9	25	27
Jägeri betjen.	1	1	—	—	—	—	—	—
Privat betjen.	14	14	—	—	1	2	4	11
Handtverkare	—	—	—	1	2	2	—	—
Fiskare och skårkarlar	62	62	1	4	20	12	56	45
Lotfar och Dykeri betjente	98	98	1	1	67	76	112	104
	65	65	1	—	36	29	41	33

Båts-

Båtsmän - -	103	103	3	77	72	25	104	95
Lytte och van- före - - -	11	13	7	32	14	10	3	2
Lytte - - -	34	18	7	27	7	23	1	2
Fattige - -	12	12	31	65	2	1	—	—

Denna Tabell är onekeligen vid flere uppgifter ej tilfyllest noggran; men dessa felaktigheter kunna svårligen rättas, och torde ej heller vara i hufvudsaken af fynnerlig betydenhet.

Om gångbara *Sjukdomar* i äldre tider, finnas endast strödda underrättelser. År 1749 inrättades Tabellverket och från den tiden äro uppgifterna mera fullständiga.

År 1621 omtalas i några handlingar som Pestilents tid. Dödligheten måtte varit stor, emedan åtskilliga hemman blefvo öde.

År 1657 var Pesten åter gångbar. Om den varit fynnerligen dödande, finnes ej anmärkt. Samma år var Pesten äfven gängle i Stockholm, Finland och Lifland (II).

År 1697 var dödligheten ovanlig, enligt de Kyrkoböcker som ännu äro i behåll. I Hammarlands församling dogo det året 90 personer, och de födda utgjorde endast 26. Dödsfallen härledde sig egenteligen af den allmänna *Hungersnöd*, som härjade ej allenast Sverige, utan äfven andra orter; men at någon sjukdom beledsagat hungersnöden, är ganska troligt, och upgifvas i Sunds Kyrkobok af 52 döda endast 14 omkomne af hunger. Enligt en ibland Domcapitlets handlingar

(II) Brenners förteckning på Pestilents tider i Sverige, införd i Läkaren och Naturforskaren 8 Band. p. 72.

förvarad anteckning öfver de döda i Åbo stift, dogo från Michaëlsmässan 1696 til Midlommaren 1697 på Åland 617 personer. Detta betydliga antal är likväl ringa, jemförelse vis med den öfriga delen af stiftet (12). Denna Landsplåga, som på flere ställen fortfor under tre års tid, besvärade ej Åland vidare än et år, åtminstone finner man ej någon ovanlig dödlighet.

År 1710 kom Pestsmittan til Åland genom sjöfarande från Stockholm, enligt Prosten Hagerts anmärkning i Finströms Kyrkobok. Dödligheten var obetydlig. I Finströms socken dogo 16, i Sund likaledes 16 och i Hammarland endast 3. Vid flere församlingar finnas ej anteckningar; men man har ej någon anledning, at i dem förmoda en större dödlighet. Prosten Hagerts driftiga anstalter, bidrogo mycket til ortens räddning. Han ålade dem som kommo hem från Stockholm en slags Quarantaine, hindrade fremmande och misstänkte gå in uti Kyrkorna, och lät begrafva de döda med all förligtighet. I anseende til Pestsmittan utfärdade äfvenledes Kongl. Hofrätten i Åbo den 19 December 1710 en kundgörelse, at inga Civila mål där flere Parter voro inblandade skulle vid de inlundande Vinter-Tingen företagas.

Den ohyggeliga sjukdom som är känd hos oss under namn af Elfkarleby-sjukan (*Elephantiasis gemina endemica Haartman.*), var i förra århundrade nog gängle på Åland (13). Prosten Muur

(12) *Åbo Tidn.* 1793 N:o 40. (13) Se vidare om denna sjukdom som äfven kallas *Elephantiasis græcorum*, *Lepra arabum*, *Lepra ostrobotnienfium* &c. Utom flere äldre och nyare Läkare, i synnerhet *Pet-*

Muur anhöll hos Riksdrotfen och General Gouverneuren öfver Finland Grefve *Pebr Brabe*, at et Hospital måtte inrättas til hämmande af denna sjukdom. Han gaf härtil sit bifall den 10 Sept. 1651, och stadfäste på Allmogens begäran ytterligare denna anstalt den 19 November samma år. Til Hospitalets underhåll anflogs hälften af landets sakören, hela ödesrântan som geck från 20 til 50 Daler Silfvermynt, samt något ved, Hvad sedan kunde brista, skulle upfyllas genom frivilliga sammanskotter. Hospitalet upfördes 1652 på Gloskärs holme och Skogboda ägor i Föglö socken, oaktadt Pastor sådant hindra ville. Samma år den 21 Augusti, upfattes förslag til 12 Hospitalshjons förplägning, och följande året den 23 Maji utfärdade Grefve *Brabe* et Reglemente för

tersen om den Islandske Skörbug, Sorde 1769, och våra inhemske Författare; *Lindestolpe* i Acta litt. Svec. 1723 p. 477; *Linné* respond. *Uddman* de Lepra 1765; *Martin* i Vett. Acad. Handlingar 1760; Herr *Affessor Odehlius* i Vett. Acad. Handl. 1774, 1779 och 1783; Herr Archiater *Bäck*s bref om Isländska skjörbuggen ibland Herr Erkebiskopen von *Troils* bref om Island p. 312. Uti Provincial Medicorum berättelser förekomma äfven stundom hit hörande handlinger. En ovanlig sjukdom, som sednare tider börjat visa sig i Meyland och Venedig, liknar til någon del denna; men förhåller sig likväl i flere omständigheter nog olika. Egna Hospitaler hafva blifvit inrättade at hämma denna nya landsplåga, emot hvilken flere medel härtils förgåfves äro använde. Se *Fanssen* de Pelagra, morbo in Mediolanensi Ducato epidemio Leyden 1788; *Francesco Fanzago* Memoria sulla Pelagra 1789 och Paralleli tra la Pellagra ed alcune malattie che piu le rassomigliano. Padua 1792; *Dommeiers* Nachrichten über die medicinal Anstalten Italiens i *Baldingers* medicinisches und physisches Journal.

för inrättningen, och stälde den samma under Prostens och Kronofogdens tillsyn. Någon Läkare omtalas ej vid denna anstalt; men väl feck Hospitalet egen Prest. Lars Hammar innehade denna beställning från 1652 til 1662 och Eric Portulinus de följande åren. År 1654 anhöll allmoggen vid Riksdagen i Upsala, om stadfästelse och ytterligare understöd för Hospitalet. Ansökningen bifölls och genom Konung Carl Gustafs Resolution, gifven Upsala den 21 Junii 1654, anordnades til Hospitalet hälften af den Spanmål Pastor i Föglö innehåft för gästning och en allmännings holme, som varit Häradshöfdingen anslagen på lön. Denna tiden voro 10 sjuka i Hospitalet. 1672 flyttades Hospitalet til Sjalö i Nagn Pastorat, och sammanflogs med en dylik förut dervarande inrättning. Sjukdomen blef småningom mindre allmän och lär äfven Sjalö Hospital sedan hafva undergådt mycken förändring. I Lemlands Kyrkobok är anmärkt, förmodligen som något sällsynt, at en bonde från Krokstad 1683 blifvit förd til Sjalö. At denna sjukdom i orter der den fordom varit nog gångbar, ansefligen aftagit, derpå kan Elfkarleby locken anföras til bevis. Under 3 års vistande i denna locken, som namngifvit sjukdomen, kunde jag med nogaste efterspaning knappast finna 3 personer deraf besvärade. Farhågan för denna sjukdom var i äldre tider ganska stor, och *Aretæus* en gammal Grekisk Läkare, ansåg den ej mindre farlig än Pesten. Sjukdomen kallas nog allmänt Spetälka; men är vida skild från den som omtalas i den heliga Skrift, och aldraminst borde en så

kun-

kunnig man som *Olof Rudbeck* draga af den sam-
ma några slutfatier om Finnarnes härkomst af
Israeliterna.

Från och med år 1749 til och med år 1773,
hafva enligt Tabellverket 7371 personer aflidit
af följande sjukdomar och händelser:

Okänd Barnsjuka 2495, Hetfig Feber 829,
Koppor 761, Ålderdoms bräckligheter 694, Lung-
fot och Bröstsjukan 564, Frossa 383, Kikhosta 293,
Håll och Styng 282, Magref 224, Vattfot 125,
Slag 122, Barnsbörd 110, Drunknade 110, Fläck-
Feber 55, Torrverk 49, Tvinfot 45, Rödfot 36,
Vådeliga händelser 36, Kallbrand 32, Blodtört-
ning 23, Stenpassion 17, Skjörbjug, Rosen och
Podager 16, Gulsot 15, Qvafde af Mödrar 8,
Lidit Dödsstraff 7, Fruitt til döds 6, Sjelfmörda-
re 6, Mördade 5, Döde af Os 3.

Genom jemförelse med förteckningen på de
döda öfver hela Sverige för åren 1749 och 1750
(14), finnes at okänd Barnsjuka, Frossa, Fläck-
Feber, Hetfig Feber och Kikhosta varit mera ö-
deläggande på Åland, än i allmänhet i Riket.
Alla andra sjukdomar hafva deremot varit min-
dre dödande.

Från och med 1774 då Tabellverket erhöll
en nödig förbättring, och til och med 1790,
hafva sjukdomarne varit dödande i följande ord-
ning:

	mank.	qvink.
Oangifven sjuka	792	646
Ålderdoms bräcklighet	246	364
		Kop-

(14) Vett. Acad. Handlingar 1755.

	mank.	qvink.
Koppor	248	258
Håll och Styng	208	206
Rötfeber	137	149
Colik, Förstopning	124	113
Rödflot	112	115
Slag, Stickflufs	96	87
Hetlig Feber	82	94
Lungflot	106	68
Vattflot	74	85
Froffa	78	58
Hjertsprång, Tandplågor	67	62
Kikholsta	56	62
Olyckshändelser	87	30
Älta, Hård mage	57	44
Andtäppa, Flen, Gulsot	41	27
Barnsbörd	—	62
Hetfvulft, Rosen, Kallbrand	27	20
Mäfling	25	17
Trånsjuka och Tvinfot	24	17
Gickt och Torrverk	17	24
Halsflufs	15	19
Blodhostning, Förblödning	20	10
Maskar	12	8
Fistlar och Benröts skador	8	8
Kräfta	4	8
Fallandefot	7	3
Inspärradt Bräck	5	—
Njur och Blåfesten	4	—
Qvinnors Blodgång	—	4
Rifen och Rachitis	2	2
Skjörbjug	2	1
Frisel	2	1

	mank.	qvink.
Venerisk sjukdom	—	2
Barnmord	—	2
Spetälska	1	—
Hydrophobie	1	—
Scharlakans Feber	—	1

De döda hafva således varit 2787 mankön och 2667 qvinkön, tillfammans 5454 personer.

De som dödt i *oangifne sjukdomar* utgöra öfver $\frac{1}{4}$ af hela antalet, 1330 af dem hafva varit barn under et år. Större delen af *oangifne sjukdomar* skulle lätteligen kunna hänföras til sina rätta ställen. I Stockholms Tabellverk uptages knappast hvar 20:de, som död i *oangifven* sjuka (15), och i Berlin utgjorde deras antal år 1785 endast 17 (16).

Af *Ålderdoms bräckligbeter* skall $\frac{1}{5}$ aflidit; men vid denna upgift har ålderdoms bräcklighet onekeligen blifvit tagen i vidsträcktaste bemärkelle, och åtskilliga chroniska sjukdomar kommit under samma räkning. I Stockholm dör endast $\frac{1}{25}$ af ålderdom, Berlin $\frac{1}{22}$ och i London $\frac{1}{8}$ (17).

Något mer än $\frac{1}{11}$ af de döda; hafva aflidit genom *Koppor*. Detta förhållande visar, at kopporna ej medtaga så många barn på Åland, som eljest vanligen sker på andra orter. *Archiaten Rosenstein* har af 16 års förteckningar funnit at

- (15) Se flera års förteckningar införde i Läkaren och Naturforskaren. (16) Berlinische Monatschrift 7 Band. p. 95. (17) London general Bill af Christening and Buriats i Supplement to Genttemans Magazin 1791.

at öfver hela Riket dör hvart 10:de barn af koppor (18), och enligt en annan förteckning af *Wargentia* (19), utgör de dödas antal i denna sjukdom $\frac{2}{17}$ af hela dödsfumman. Koppornas mindre dödlighet på Åland, härleder sig förmodligen deraf; at de ofta ej äro gängse under en tid af flere år, och emedlertid borttryckas härstädes en mängd svaga barn af andra sjukdomar, innan de hinna få koppor.

Pleuresie och *Bröstfeber* har medtagit $\frac{2}{27}$ af alla döda, och finnes i detta förhållande ej något ovanligt.

Genom *Rötfeber* har $\frac{1}{9}$ förlorat lifvet. Denna stora dödlighet härleder sig i synnerhet från 1789 års farfot, då 167 dogo af Rötfeber, eljest har denna sjukdom sällan visat sig på Åland.

De dödas antal i *Rödfeben* utgör $\frac{1}{4}$ af hela fumman, och som denna sjukdom vanligen visar sig som farfot, kan dödligheten ej anses för betydlig.

Af *Slag* dör hvar 30:de. Huru denna sjukdom beklagligen blifver allmännare, finnes af jämförelse med anteckningen öfver de döda från 1749 til 1773, då endast hvar 60:de dog af slag. Hattig död är likväl ännu ej så allmän på Åland, som i åtskilliga andra orter. År 1791 dog i Skara stift hvar 25:te af slag (20). I Stockholm har de sednare åren deras antal vanligen utgjordt $\frac{1}{4}$ och i Berlin $\frac{1}{8}$.

Het-

(18) *Rosenstein* om Barnsjukdomar p. 151, 171. (19) Vett. Acad. Handlingar 1755. (20) Stockholms Posten 1792 N:o 178.

Hetsig Feber har medtagit $\frac{1}{31}$ af hela antalet, utan at likväl någon gång vara gängse Farfot. De döda hafva til itörre delen varit emellan 20 och 60 år.

Lungfot är jämförelse vis ej synnerligen dödade på Åland. Deras antal som dödt af denna sjukdom utgör $\frac{1}{32}$ af alla döda. År 1791 utgjorde de i Skara stift $\frac{1}{20}$. Stockholms Tabeller innehålla vanligen $\frac{1}{6}$ döda af Lungfot. I London går deras antal öfver $\frac{1}{4}$ och samma förhållande är i Berlin, när man räknar tillfammen Hectic, Lungfot och Bröstsjukdomar. I Zürich är förhållandet lika med Stockholm (21). *Fourniers* påstående at $\frac{1}{3}$ af människoläggret dör af Lungfot och Hectic är fäkerligen öfverdrifvit (22). Det blifver en bedröfvelig erfarenhet, om ytterligare bekräftas, at slag och chroniska sjukdomar tiltaga. Man har flere upgifter, som gifva anledning til denna farhåga. En Läkare i Norra America, har funnit Lungfot i synnerhet vara i tiltagande (23), och samma anmärkning har äfven skedt i Skottland (24).

Vattfot tyckes blifva en allt mer och mer tiltagande sjukdom. Under dessa sednare åren har hvar 35 dödt deraf; men under de föregående 25 åren endast hvar 50:de. I London och Berlin dör hvar 20:de af vattfot.

P

Til

- (21) *Schintz de Stanni* usq. Tiguri 1770. (22) *Observations sur la nature & le traitement de la Fievre hectique.* Dijon 1781. (23) *Edvard Aug. Holyoke* i *Medical Papers communicated to the Massachusetts medical Society.* Numb. 1. 1790. (24) *John Sinclairs* *Statistical account of Scotland.*

Til de sjukdomar som på Åland äro mera dödande än annorstädes, hör enligt Tabellverket, *Frossan*. De dödas antal stiger til $\frac{1}{40}$, då i Skara stift endast en ibland 257, och i Westerås stift en ibland 338 dör af denna sjukdom. Åren 1775, 1776 och 1777 voro i synnerhet ödeläggande, och medtogo 73 personer. Professoren och Riddaren *Johan Haartman* har anmärkt, at ganska fåra Frossor dessa åren äfven voro gångbara omkring Åbo, och härleder deras orsaker af väderleken (25).

Deras antal som dött af *Hjertsprång*, *Ryckningar* och *Tandplågor*, är säkerligen itörre än Tabellverket uppgifver. En stor del af dem som aflidit i dessa sjukdomar, hafva blifvit upförde under oangifven sjuka.

Af *Vådelig bändelse* omkommer hvar 47:de. De drunknades antal utgör $\frac{2}{3}$ af hela summan, och är denna ovanliga förlust en följd af ortens belägenhet, näringar och rörelse. I Skara stift räknades år 1791 endast en drunknad af 258 döda.

Hvar 107:de *Barnsbörd* kostar modrens lif. Öfver hela Riket är hvar 94 barnfäng dödlig; men i ferskilta landskaper är förhållandet mycket olika. I Österbotten dör en barnföderska af 156, och i Westerås stift en af 130, deremot i Tavastland en af 83 och i Stockholm en af 70. I London kostade år 1791 hvar 116:de barn modrens lif, och i Berlin år 1785 hvar 95:te. I Leip-

Leipzig dog från 1719 til 1728 hvar 50:de barnföderska, och från 1775 til 1784 hvar 67 de (26).

Trånsjuka och *Gickt* hafva medagit lika många människor. Antalet visar at dessa sjukdomar lyckligt vis ej äro synnerligen ödeläggande på Åland.

Maskar äro en vanlig plåga i denna landsort, och ehuru de döda ej utgöra någon betydlig mängd, är dödligheten likväl större än den jemförelie vis med andra orter borde vara. Samma anmärkning gäller äfven om *Fallandesot*, som ej är fällsynt på Åland, och ofta härleder sig af Maskar.

Hvad nu blifvit anmärkt om Folkmängden och Sjukdomarne, visar at denna landsort i allmänhet, sedan första barnåldern förflutit, är hälsofam för invånarne. Något öfver $\frac{1}{6}$ af inbyggarne är öfver 50 år, och detta förhållande anses vanligen som bevis af et fundt Climat.

---

(26) *Francius de Lipsia Parturientibus nostris temporibus minus lethifera. Lipsiæ 1785.*

XVIII. Om Ålands Natural Historia och Climat.

Den första afdelningen af Djurriket är härstädes ej talrik. Utom tama djur finnas endast följande *Mammalia* :

Vespertilio Auritus, Långörad Läderlapp.

Vespertilio Murinus, vanlig Läderlapp.

Canis Lupus, Warg. Kommer öfver isen från Finland. Stundom är landet fritt från detta skadedjur; men nu finnas här flere Wargar, och har alt bemödande, at genom Skallgång befria sig ifrån dem härtills varit fåfångt.

Canis Vulpes, Räf, är et allmänt skadedjur.

Felis Lynx, Warglo

Lutra Vulgaris, Utter

Mustela Martes, Mård

Mustela Erminea, Hermelin.

Talpa Europæa, Mullvad.

Mus Rattus, Råtta.

Mus Terrestris, Mullfork.

Mus Musculus, Mus.

Lepus Timidus, Hare.

Erinaceus Europæus, Igelkott.

Pboca Vitulina, Skäl. Herr Kyrkoherden och Theologiæ Adjuncten *Ödman* har i en underrättelse om Skälläggatet i Österfjön, beskrifvit 5 arter Skäl (I). Skällångare härstädes upgifva 3 arter,

(I) Vett. Acad. Handlingar för år 1784.

arter, nemligen 1, Gråskäl och Ståtskäl, 2, Vikareskäl, 3, Morunge eller Curlandskäl. Denna underdelning, ehuru ofullkomlig, emedan de ej som Herr *Ödman* förstå, at åtskilja Gråskäl från Ståtskäl, och Gråvikare från Svartvikare; bestyrker än ytterligare, at Skälarne i Österfjön härtills obilligt blifvit ansedde som varieteter af et species.

Delphinus Phocæna, Tumlare.

Björnar upgifvas som fällsynta djur på Åland i *Tunelds* Geographie; men lyckligt vis saknas de aldeles.

Ikorror, ehuru hörande til de allmänaste djur i Sveriges skogar, finnas ej på Åland.

Elgar hafva fordom varit få talrike, at de enligt Allmogens klagan vid en Riksdag, förorsakade brist på bete för hemtamda kreatur; men nu äro de aldeles utödde, och den sista blef skuten år 1778 å Flaka ägor i Lemland.

Foglar träffas på Åland något öfver 100 Species. Tjädtrar och Hjärpar, som äro allmänna foglar i nästgränsande landskaper, saknas i Ålands skogar. En förtekning på *Vattenfoglarne*, torde med rätta kunna intaga et rum i en Skärgårds beskrifning; men at upräkna de öfrige lär vara öfverflödigt. Utom den nytta Vattenfoglarne tillskynda invånarne, så bidraga de ganska mycket til Skärgårdens ljuflighet, då de om våren i stora härar betäcka fjärdarne.

Uria Grylle, Grisla, är *Colymbus Grylle* Linn. Se om denna fogel *Ödmans* underrättelser

uti Vett. Acad. Handlingar 1731 p. 225. Där anmärkes äfven, at *Uria striata* (Sillknipan) är en ung Grålla i första eller andra året.

Colymbus Arcticus, Lom, viftas uti visfa träsk.

Colymbus Septentrionalis, Hafslom.

Alca Torda, Tordmule, Trubbe. Se Vett. Acad. Handlingar 1788 p. 214. Brännichs *Alca Baltica* är en ung Tordmule.

Pelecanus Carbo, Hafstjäder.

Pelecanus Graculus, Lilla Hafstjädern.

Sterna Hirundo, Tärna.

Sterna nigra, Svartgrå Tärna.

Larus Glaucus, Grå Trut.

Larus Marinus, Hafs Trut.

Larus Fuscus, Ljufe. Varierar til färgen, och har derigenom gifvit anledning til Brännichs *Larus varius*.

Larus Canus. Se Ödmans afhandling om Måsarne i Vett. Acad. Handl. 1783 p. 89.

Cataraeta Parasitica, Labbe, är *Larus Parasiticus* Linn. Se Gislens anmärkningar om denna Fogel i Vett. Acad. Handl. T. 14 p. 291.

Mergus Merganser, Skräcka, Vrakfogel. *Mergus Castor* Linn. är honan.

Mergus Albellus, har orätt upgifvits för hona til Merganser, utan är en hane, och *Mergus minutus* (Lilla skrackan) des hona. Se Vett. Acad. Handlingar 1780 p. 237.

Mergus Serrator, Pracka, Stenskraka. Om Skräckfogel-flägtet se Vett. Acad. Handlingar för år 1785.

Anas Cygnus, Svan, är fällsynt.

Anas Anser, Vildgås.

Anas Mollissima. Hanen kallas Gudunge och honan Åda.

Anas Spectabilis, Kam Gudunge och Kam Åda, finnas aftagne uti Mus. Carlf. 2 Fasc. n. 39 maf. och n. 40 femina.

Anas Nigra Hafs-Oorre.

Anas Fusca, Svärta. Se Vett. Acad Handlingar 1785 p. 191.

Anas Boschas, Gräsand.

Anas Tadorna, Grafgås.

Anas Clypeata, Skedand.

Anas Penelops, Wriand.

Anas Glaucion, Brunnacke.

Anas Marila, Vigge. *Anas Frenata* aftagen och beskriiven i Mus. Carlf. 2 Fasc. n. 38 hålles före vara hona til *Anas Marila*.

Anas Ferina, Brunand.

Anas Acuta, Spjutand, kallas orätt af *Linn.* Ahlfogel.

Anas Hiemalis, Ahlfogel, Alla, är mycket allmän uti skärgården. Beskrifves af *Ödman* uti Vett. Acad. Handlingar 1783 p. 314.

Anas Fuligula, Marvigge.

Anas Crecca, Ärta.

Anas Alandica, Sjöand. Detta nya species är funnit vid Åland af Herr Afessoren Doctor *Lindroth*, och beskrifves af Herr Professor *Sparman* uti Mus. Carlf. Fasc. 3. *Anas Alandica*:

subtus fordide alba, supra nigro, ferrugineo alboque varia, Scapularibus plumis nigris margine ac lineis disci albo ferrugineis, antice in angulum coalescentibus variegata, rostro pedibusque nigris.

Af de djur som blifvit kallade *Amphibia* finnas endast följande arter: *Lacerta Agilis*, *Lacerta palustris*, Vattenödla, Skrot-abborre, *Lacerta vulgaris*, vanlig ödla, *Rana Bufo*, Padda, *Rana Temporaria*, Groda, *Coluber Berus* Huggorm, *Coluber Natrrix*, Snok. *Anguis fragilis*, Kopparorm, Ormslä. *Accipenser Sturis*, Stör.

Fiskar som finnas i Ålands vatten äro:

Ophichthus Anguilla (2), Ål, är sällsynt.

Gadus Callarias, Torfk, fiskas i synnerhet vid Kökar.

Gadus Lota, Lake, är allmännaft uti Föglö.

Cyclopterus Lumpus, Sjuryggfisk, Quabso.

At benringlet af denna fisk, likom Magnetén, skulle utvisa Norden, enligt den berättelse *Tårnström* infört i sin Dissert. de Alandia p. 53; är lika obekant på Åland, som faken i sig sjelf otrolig

Cottus Quadricornis, Hornsimpa.

Cottus Scorpio, Rötlimpa.

Cottus Gobio, Stensimpa.

Pleuronectes Flesus, Slätskädda.

Pleuronectes Platesja, Slätvar.

Perca Fluviatilis, Abborre.

Per-

(2) Se Herr Doctor J. N. Ahls under Herr Professoren och Riddaren Thunberg utgifne Dissert. de Muræna & Ophichto 1789.

Perca Lucioperca, Gös.

Perca Cernua, Giers.

Gasterosteus Aculeatus, Spigg.

Gasterosteus Pungitius, Benunge.

Salmo Salar, Lax, är fällsynt.

Salmo Lavaretus, Sik,

Salmo Eperlanus, Nors.

Salmo Albula, Siklöja.

Salmo Thymallus, Harr.

Esox Lucius, Jädda.

Esox Bellone, Näbbjädda.

Clupea Harengus, Sill. Varieteten *Membras Rondeletii*, Strömming, utgör en hufvudlaklig näringsgren.

Clupea Sprattus, Wäfsbuk.

Cyprinus Carasius, Ruda.

Cyprinus Tinca, Linnare.

Cyprinus Apbya, Gli.

Cyprinus Grislagine, Stäm.

Cyprinus Rutilus, Mört.

Cyprinus Idus, Id.

Cyprinus Cryoptalmus, Sarf.

Cyprinus Alburnus, Löja.

Cyprinus Brama, Braxen.

Cyprinus Ballerus, Blicka, Panka.

Syngnathus Typple, Sjönål.

Syngnathus Acus, Kantnål.

Syngnathus Ophidion, Hafsånål.

En noggran förteckning på Ortens *Insecter*, skulle förorsaka en onödig vidlöftighet. Deras antal stiger säkerligen til 7 à 800. Hvad om några i synnerhet är at anmärka skall i korthet anföras.

Cerambyx Rusticus (3) och *Tenebrio Caraboides* äro skadeliga kräk uti Kökars Capell. De finnas der til sådan mängd, at deras Larver genombåra väggarne, och inom få år aldeles förstöra invånarens bygnader. Olägenheten är så mycket känbarare, tom desä Öboer sakna tillgång på skog. At *Cerambyces* förstöra kvarlemnade trädstubbar, omtalas af Linnée; men at de kunna på kort tid fördärva timrade hus, lär beklageligen vara nytt (4).

Biskötsehn har ej haft någon framgång, ehuru flere föfök skedt. För det närvarande finnas likväl några Bisköpor hos Herr Aliefforen Palm i Joppo.

Kräftor äro ej allmänna på Åland. De skola vara hitförde från Upland genom *Gustaf 1:s* Enkedrottning *Catharina* (5). Uti Sunds Socken träffas de til någon mängd.

Om Djurrikets fifta afdelning *Maskarne*, är ej något synnerligt, at anmärka.

Växtriket på Åland innefattar vid pafs 680 uti Flora Svecica anförde växter, hvaraf något öfver 150 äro Cryptogamiter.

Ge-

(3) *Callidium Rusticum* enligt de under Herr Professor *Thunbergs* inseende af Herr Mag. S. *Törner* utgifne *Characteres Generum Insectorum*, 1789. (4) *Noxa Insectorum* §. 7. (5) *Tårnström* de *Alandia* p. 54.

Genom Saltjöns åtgärd, finnas och trifvas här flere mindre allmänna växter, och ibland andra: *Salicornia herbacea*, *Najas marina*, *Veronica maritima*, *Plantago maritima*, *Hippophæ rhamnoides*, *Gentiana centaurium* (6), *Salsola kali*, *Cenopodium maritimum*, *Angelica Archangelica*, *Allium scordoprasum*, *Aster tripolium* och åfkilliga *Fuci*.

Om bären på *Hippophæ rhamnoides*, berättas på flere ställen (7), at de skulle på Åland nyttjas som en krydda til Fisk; men til denna befynnerliga smak hafva alla Ålänningar som blifvit frågade, aldeles nekat.

Af växter, som eljest vanligen ej träffas öfver alt uti Riket, finnas här: *Avena elatior* (8), *Valeriana dioica*, *Valeriana locusta*, *Scabiosa columbaria*, *Pulmonaria angustifolia*, *Campanula glomerata*, *Ribes rubrum* och *nigrum* vilda, *Gentiana pulchella* (9), *Pyrola umbellata*, *Pinus hybrida*, *Taxus baccata*, *Ophrys nidus avis*, *Cypripedium calceolus*, *Orobanche major* (10), *Lathræa squamaria*, *Pedicularis sceptrum carolinum*, *Scorzonera humilis*, och *Carduus heterophyllus*.

Vildt växande och uti Pharmacopœa Svecica uptagne *Medicinal växter*, allstrar Åland 74. Någon

(6) Denna växt härleder Linnée från Tyskland. Se dess tal om jordenes tilväxt p. 20. (7) Flora Svecica edit. II, p. 356. Herr Professor Hellenius de Hippohæ p. 9, 10, 11. Doctor Lijeblds utkast til en Svensk Flora p. 67. (8) Men ej vid Simpnäs, som ligger i Roslagen; utan på några andra ställen. (9) Uptåkt härstädes af Herr Professor Swartz. Se Vett. Acad. Handlingar 1783 p. 85. (10) *Tårnström de Alandia* p. 57.

gon kunde förmoda, at ibland desfa, den få kallade *Ålandsrotten* (*Inula helenium*) skulle finnas til stor mängd; men denna växt har jag endast funnit på et ställe i Sunds socken vid Lappböle by: Namnet härleder sig ej heller af Åland, utan skall örten erhållit sit namn af den sköna Helenas tårar, och kallas redan af *Dioscorides* *ἐλένιον*, hvaraf sedan blifvit Sanct Helenæ, Elins, Aluna och Ålandsrot.

Färjevåxter skulle utgöra en anseelig mängd, om man ville räknä alla växter som blifvit föreslagne til färgning; men de somdverkeligen nyttjas äro få. *Lichen omphalodes* tillika med *saxatilis*, *pustulatus* och flere, som vid vårdslös samling kunna medfölja, brukas från äldre tider af Allmogen til brun färg på ylle. De vackra förfök som blifvit anstälde med åtskillige Lafarter och allmänheten meddelade uti Vettenskaps Academiens handlingar och Hushålls-Journalen, böra med tiden lära, at använda flere af dem så väl til egit behof som til affalu.

Växter som ej finnas vilda; men lätteligen trifvas på kall jord och närvarande tid skötas, utgöra et antal af 120. Hela Växtriket på Åland består således af inemot 800 arter. Utom Afvenbok, (*Carpinus betula*), Bok (*Fagus sylvatica*), Popelträd (*Populus alba*) och Flugträdet (*Populus communis*) växa alla Svenska Träd inom Åland, och troligen skulle desfa äfven trifvas, emedan vilda Castanie-trädet (*Æsculus hippocastaneus*) uthärdar Ålands vinter.

Ålands *Berg* bestå allmänt af röd groftärnig Granit där Fältipaten är rådande, och blandad med litet svart Skimmer och något Quarz. Denna Bergart skiljer sig från den så kallade Sjelffrätsten, eller Finnarnes Rapa Kivi (II), genom inblandning af mera Quarz, och mindre samt magrare Skimmer, och vid Marby uti Ekerö Capell finnes den utartad til verkelig sjelffrätsten.

Bergen på Åland ligga uti flere större och mindre sträckningar, utan någon viss ordning, och afbrytas genom Dalar, Insjöar och Hafsviskar. Slättmarken imellan bergen är af åtskillig beskaffenhet. Den rådande jordmån är Sandmylla och Mojord, samt uti Sunds, Saltviks och Finströms Socknar til någon del Lera.

Anledningar til Bergverk äro obetydliga. På flere ställen hafva likväl föfök blifvit anstälde.

Uti Vårdö Capell på en holme, Österskären kallad, tilhörig Grundfunda by, anställdes nyligen bergsprängning nära sjölstranden, på et ställe som visade några Blyglants ådror; men arbetet lærer visserligen ej lönt mödan.

Uti Saltviks socken på en liten holme, Sillfjär kallad, finner man lemningar efter en betydlig sprängning af 12 til 15 alnars längd, 6 til 7 alnars djup och 3 til 4 alnars bredd. Anledningen har varit en Blyglants åder, som knappast på något ställe äger $\frac{1}{2}$ tums mäktighet, och som efter 15 eller 20 alnars fluttande gång, stadnar uti Saltjön. Bergarten som innesluter denna åder,

(II) *Gadd* om Finska Sjelffrätsten 1769 p. 7.

få väl som den vid Grundfunda, är den vanliga Åländska Graniten. Detta är förmodligen Malmberget på Åland, som enligt Palmshöld (12) omnämnes uti Gustaf I registratur med anmärkning, "at det ej lönade stort innan gråberget var der ther afryndt". Några vidare försök på detta ställe torde ej eller blifva lönande.

På Grelsby Kungsgårds ägor, har äfven uti äldre tider malmbrytning blifvit antäld. På det ställe där grufvan upvifes, träffas stycken af körnig och quarzblandad Serpentin, som stundom hysa några Blyglants korn; men anledning til förmånligt arbete saknas.

Uti Sottunga vid vestra stranden af bylandet, upvifes en smal ådra af Svatvelkies, vid hvilken en fåfång sprängning skedd.

Uti Kumblinge socken på et skär vid namn Dockholmen, emellan Kumblinge och Enklinge byar finnas åtskilliga kiesvittringar. Bergarten som hyler desä vittringar, är svart Skimmerblandad med Quarz. Nedra delen af holmen består til en stor sträcka af ren svart Skimmer, utan annan inblandning än här och der några Granater af nötters storlek.

På Enklinge landet förekomma jemväl Kiesvittringar; men man träffar aldeles ej den rika anledning til järnmalm som *Hallborg* och *Tårnström* omtala.

Kalksten fins på Åland, dels upkastad vid hafsstranden och dels lös uti jorden; men verkligt

ligt Kalkbrott är endast vid Jurmo by uti Kumb-
linge socken, som likväl ännu ej synnerligen nyt-
tjas. Berget består af sammangyttrade hvita Kalk-
spats korn, blandade med litet svart Skimmer.
Vid Bergsroten är stenarten tätare, och utom
Skimmer äfven blandad med Quarz. Utlänningar
hafva länge varit af den tankan, at Åland skulle
vara upfylld med Kalkberg (13).

Bergcrystaller finnas i Sunds Socken vid Pers-
näs, och uti Saltviks Socken på Ölterören, en
Båxö by tilhörig holme. Några Crystaller äro
klara och ofärgade; men större delen dunkla och
quarzfärgade. En del äro svartbruna eller To-
pasfluster. Sällan träffas någon af betydlig stor-
lek. Den Diamantlika Flintsten, som upvisades
för Professor *Björnståhl* (14) hos Geheime-Rådet
Stengel i Manheim, och berättas vara från Åland,
var förmodligen ej annat än en Bergcrystal.

Vid Ålands stränder som allmännaft äro tåk-
te med Fältspats grus, upkastas mycket *Kiesbol-
lar*. Stundom gå de til et Lispunds vigt; men
vanligen finnas de uti smärre stycken. *Gul Ja-
spis* har äfven blifvit hittad på desla ställen (15).
Herr Professoren och Riddaren *Gadd* förmodar,
at man likaledes torde kunna träffa *Agather*.

Vid

(13) Uti *Büschings* Geographie abrégée par *Berenger*
T. I. p. 185 omtalas uti beskrifningen om Åland,
montagnes de pierre calcaire och uti *Yverdoniska*
Encyclopedien Article *Åland*; nämnas *carrières de*
pierres calcaires dont on tire un grand parti. (14)
Björnståhls bref 4 Delen. (15) *Gadd* om *Finska*
Jaspis arter och *Agather* p. 9.

Vid Utö Fyrbåk träffas Mojord, smittad med kokfalt och något järn (16).

Snäckmylla eller Helfingmylla (17) finnes vid Bolstaholms Säteri, Snäckö by, Söder Jurmo by och förmodeligen äfven på flere ställen. Vid Bolstaholm ligger nedanföre et Berg, flere hundrade alnar från fjön, en anfenlig bädd af denna Mullart, och nyttjas den härstädes med fördel på åkern (18). Nära Lemböte by uti en vik, är tilfälle at se huru hafvet småningom danar dylika bäddar.

Ålands *Climat* är i afseende til Polhögden nog lindrigt. Fullständiga anmärkningar angående väderleken, har jag ej haft tilfälle at samla, och kan således endast lemna strödda underrättelser.

Nederbörd inföll år 1788, 105 dagar; år 1789, 131 dagar; år 1790, 114 dagar; år 1791, 120 dagar och år 1792, 111 dagar. Sydliga och vestliga vindar haiva alla år varit rikast på Regn.

Rå-

(16) *Gadds* inledning til Stenrikets kånning p. 86.

(17) *Humus conchacea*, *Cronstedts Mineralogie* §. 293. Terra humacea fusco violacea, fufureo farinacea, conchis destructis & minutis mixta. *Gadds* inledning til Stenrikets kånning p. 128. (18) Uti Frankrike och England har dylik mylla länge blifvit använd til gödning. Se *Histoire de l'Acad. de Paris 1720* och *Serreni Engelska Åkerman* p. 158.

Rådande vindar hafva varit:

	År 1788.	1789.	1790.	1791.	1792.
	dag.	dag.	dag.	dag.	dag.
Sunnan	35	64	40	40	48
Emellan Sunnan och Östan	18	39	16	30	20
Östan	54	55	31	28	45
Emellan Östan och Nordan	36	22	36	27	25
Nordan	46	36	49	45	36
Emellan Nordan och Vestan	34	18	35	35	22
Vestan	50	36	58	50	46
Emellan Vestan och Sunnan	60	68	78	91	94
Lugn	33	27	22	19	30

Ålandshaf skall fordom mera fällan tilfrusit än uti sednare tider. Det anföres som et bevis på ovanlig vinter, at isen år 1546 kunde köras emellan Weddö i Roslagen och Åland (19), och år 1709, då halvet äfvenledes tilfrös, hade dylik händelse ej inträffat på 32 år. Uti sednare tider har halvet emellan Åland och Roslagen varit tilfrusit flere gånger hvarje decennium.

År 1702 anföres uti Finströms och Lemlands Kyrkoböcker som et synnerligen blidt år. Den 25 Martii föddes Kornet, och Boskapen kunde då redan finna tilräckeligt bete. 1709 års vinter är anmärkt för en ovanlig köld, som började med mycken snö, och fortfor utan mellankommande

Q blid-

blidväder från annan dag Jul 1708, til den 25 Martii 1709. Misfväxt följde ej på denna starka köld; men fäden var likväl dyr och kostade 26 Daler Kopparmynt tunnan, emedan skörden varit svag det föregående året.

Några anmärkningar utur Ålands Calendarium Floræ kan gifva anledning til jämförelse med andra örter.

	År 1790,	1791,	1692,	1793.
Sjöfogel syntes i				
skåren - - -	22 Mart.	1 Apr.	3 Apr.	12 Apr.
Tuffilago farfara Häst-				
hofs-blomman -	4 April	7 Apr.	9 Apr.	18 Apr.
Anemone hypatica, Blå-				
fippa - - -	18 Apr.	14 Apr.	20 Apr.	26 Apr.
Kornet såddes -	29 Apr.	16 Apr.	24 Apr.	24 Apr.
Göken hördes -	11 Maji	10 Maji	6 Maji	8 Maji
Primula veris, Ox-				
läggga - - -	6 Maji	5 Maji	12 Maji	14 Maji
Rågax - - -	29 Maji	27 Maji	1 Jun.	26 Maji
Häggen blommade	4 Jun.	1 Jun.	5 Jun.	6 Jun.
Rågen blommade	20 Jun.	18 Jun.	16 Jun.	14 Jun.
Höslättern började	11 Jul.	17 Jul.	18 Jul.	12 Jul.
Rågen skars - - -	12 Aug.	8 Aug.	2 Aug.	5 Aug.
Rågen såddes -	13 Aug.	24 Aug.	15 Aug.	14 Aug.
Kornet skars -	1 Sept.	18 Aug.	21 Aug.	24 Aug.
Svalan försvann -	30 Sept.	27 Sept.	4 Oct.	6 Oct.
Björk och Lönn fälde				
löfven - - -	4 Oct.	5 Oct.	29 Sept.	7 Oct.
Första snön föll -	10 Oct.	19 Oct.	28 Oct.	14 Oct.

En omständeligare underrättelse om flere väx-
ters blomnings tid, och när åtskilliga Insecter
framkommit, torde til undvikande af vidlöftighet,
med skäl kunna utelemnas.

Ibland märkvärdiga Phænomener uti en skärgård förtjenar *Hägning* at anmärkas. Genom detta Phænomen bliwa Objecter lynliga, som ej allenast äro bortskymde af något hinder, utan äfven mycket aflägsne under Horizonten och desfrålbrytningar. Herr Capitainen och Riddaren *Wetterling* har här vid Åland gjort vackra anmärkningar uti detta ämne, som tillika med förklaring äro införde uti Kongl. Vettenskaps Aca-
demiens handlingar (20). Nyhamns Båk lågs til Flisö. Afståndet är 2 mil och 400 alnar, således inom lynkretsen; men vanligen kan denna Båk ej synas, emedan den är bortskymd af Flaka nälet uti Lemlands Socken. Utom all lynkrets fyntes genom Hägning Nyskären til Kökar på $6\frac{3}{8}$ mils afstånd och Capelskären til Klåfskär uti Föglö socken på $8\frac{1}{2}$ mils afstånd.

Åtskilliga märken som skärgårdsboer hafva om tilkommande väderlek, skulle på detta ställe kunna anföras; men emedan egen erfarenhet felfar, får jag hänvisa til Professor *Kalms* samling af väderleks märken (21) och endast anføra, det större delen af dem äfven äro antagne af Ålänningarne, likväl med samma inskränkning som Bohuslänska Lotarne yttrade: at de understundom flå felt.

At vid *Odens* ankomst til Norden, Ålands skärgård varit sammanhängande med Gottland och Öland, samt Östersjön genom öfverflämningar och i synnerhet genom den vattusflod som enligt *Strabo*

- Q 2

bo

(20) 1788 i quart. p. 3. En Charta öfver ställena är äfvenledes bifogad. (21) Vettenskaps Acad. Handlingar Tom. 6 p. 102.

bo nödgade Cimbrenne til utvandring, erhållit sit nuvarande utseende, är en oväntad sats af *Rotbe* (22) som förtjenar at anmärkas, emedan man härtils af flere skäl tilskrifvit Österfjön uti uråldriga tider en större vidd, än den nu verkligen intager. Bägge meningarne kunna förenas om man låter vattuminskningen följa efter dessa öfverfvämningar.

---

(22) Nye samling af det Kongelige Danske Videnskabsers Selskabs skrifter 4 D. 2 heft. 1791.

XIX. Om Allmogens Lefnadsfätt, Lynne och Språk.

Några synnerliga *Sedvanor* äro ej brukliga i denna Landsort. Vid Bröllop, Trolofningar och dylika tillfällen, skilja Åläningarne sig ganska litet i seder från Uplands Allmoge. De förmögnare anställa vanligen Bröllop Midfommars-tiden, och visa derigenom, det de hafva nog förråd til et sådant gästbud, utan at behöfva vänta på skörden.

Åläningen är ej van at lefva vid dålig *Föda*, och nyttjar äfven vid mindre gynnande årsväxt alltid ren Råg til sit bröd. Salt fisk, bestående af Strömming, Braxen och Id, är tillika med färsk och torkad fisk, mjölk, smör, ost och kött de allmänaste Sälvelvaror. De som fånga Skälar, använda alltid köttet til föda. Kökarsboerne nyttja äfven Skältpäcket och tilreda deraf med mjöl, klimpar, hvilka de kalla Skälkropp, och anse för en smaklig mat. Under Segelreior bestå Åläningarne sig den mästa vällefnaden, och sparas den tiden ej kött och smör. De bruka äfven et slags turt, mjukt och fast bröd, som ganska länge kan förvaras, och hvilket kallas Svartbröd. Tilredningen af detta bröd sker på följande sätt: Mjölet blandas ganska hårdt i degipadet med kräkla, och sedan står degen väl täckt öfver natten, följande dagen knådas den 3 gånger, och sista gången tillägges gästen. Straxt det börjar gäsa, bakas brödet något tjockt, och gräddas på vanligt sätt; men sedan fättas kakorna åter i ugnen flere på hvarandra, och ömsas

stundom, at icke en kaka alltid blir ofvanpå, utan alla lika gräddade.

Ålänningarnes *klädnad* är snygg. Manfolken gå vanligen i korta jackor, som vid högtidliga tillfällen merendels äro af blått kläde. Bomullsstrumpor och Silfverspännen äro om helgedagarna ej fällsynte, hos yngre bönder, och ännu vanligare hos löner och drängar. Åtskillige af allmogen hafva älven fickur. Qvinfolken när de äro högtidsklädde, hafva kostor och förkläden af Cattun, Camelott eller något annat köpt tyg, och de som äro salne för mera öfverflöd, nyttja äfven fiden. Deras svarta kläder bestå vanligen af Siden kost och Camelotts kjortel. Möffor och halskläden af filke hafva de flesta til flere ombyten. Hemväfda kläder, som nyttjas til dagligt bruk, äga qvinfolken til en stor mängd, och anses det för en synnerlig heder, om en brud i den så kallade Brudboden kan upvisa en myckenhet deraf. Förmögnare huttrur äro gärna försedde med många guldringar, och hafva Ålänningarne i allmänhet et synnerligt begär at förkaffa sig guldringar. Denna sedvana förorsakar, at Silfverbägare och Silfverskedar mindre allmänt finnas hos välmående bönder på Åland än hos lika förmögne i andra landsorter.

Allmogens *Bygnad* består nästan alltid af flere hus än Lagen itadgar, och underhållas de vanligen i godt stånd. Boningsrummen äro rymliga, ljusa och snygga. Det timmer som nyttjas, är dels Gran, dels Tall. Taktäckningen sker i mangården med näfver och takved, och i ladugår-

gården med halm. Til et välbygdt hemman fodras 800 til 1000 stockar, utom några hundra de små träd til takvid. Väderqvarn äger merendels hvar bonde, och har brist på åar och strömmar härtil gifvit anledning.

Om Ålänningarne kan i allmänhet med skäl intygas; at de äro förlitandige, driftige, tjänstaktige och muntre. Til sjös äro de kände som oförkräckte och synnerligen skickelige. Bevista händelser skola för öfrigt upgifvas, af hvilka genom jemförelse kan dömmas om federnas renhet.

Från år 1749 til 1793 hafva 7 personer lidit dödsstraff. Under samma tid hafva lika många mord, barnamord inberäknade, blifvit begångne. Det är en aflifvad och en mördad ibland 1800 döda. År 1791 aflifvades i London, som det året hade 18760 döda, 37 personer. I Neapel och Sicilien räknas årligen 600 mord, och folkmängden är ej fyllest 5 millioner (1).

Sjelfmördare under denna tiden äro upgifne 10. I London räknades nysnämnde år 26 sjelfspillingar.

Från 1749 til 1773 äro framfödde 119 oäkta barn. Från 1774 til 1790 utgör deras antal 126. De första 25 åren har hvar 83:dje barn varit oäkta, och de följande 16 åren hvar 53. Detta sednare förhållande är ännu ganska ringa, emot många andra orters förteckningar; men visar likväl federnas aftagande. Öfver hela Riket är et barn

Q 4

ibland

(1) Nouva descrizione delle Sicilie dell' Advocato Gius. Maria Galanti 1789 Tom. 3.

ibland 45 oäkta, och i Stockholm, Åbo och större utländska Städer utgöra deras antal ofta $\frac{1}{8}$ af alla födda.

Om Ålänningarne äro för mycket begifne på Rättegång, lemnas til deras omdöme som kända förhållandet i andra landsorter. Antalet af Rättegångsmål stiger härstädes til 600 och deröfver. Saköres längden har de fednare åren vanligen utgjordt omkring 400 R:dal.

Vidskepelse är nu mera en nästan okänd sak på Åland. Under det allmänna Trollväsendet på 1670 talet, spridde sig smittan äfven hit, och torde en annan gång vara tillfälle at lemna någon underrättelse om några Rättegångsmål rörande denna villfarelse.

Åländska Dialecten i Sund, Saltvik och Finström skiljer sig ganska litet från et rent uttal, I Jomala och Lemland talas fämre. Ekeröboerne hafva en dialect som liknar Roslagsmälet. Föglö och Kumblinge inbyggare bryta ännu mera, och Kökarsboerne äro vid många tillfällen svåra at förstå.

De Ålänningar som mycket bryta orden, utlemna ofta *b* vid början af ordet, och byta i första stafvelsen *e* til *i*. *Hästen* kan således få heta *Ästin*. Stundom lägga de åter *b* framför en vocal, der detta ljud eljest är obrukligt, och *hafva ondt*, utfäges, *afva bondt*. I några enstafviga ord uttala de *e* som *ej* och säga *i* stället för *ben* *bein*, och så vidare; men at i anledning häraf
med

med *Alander* (2) härleda Ålänningarne från Tyfk-
land vore en öfverdrifven förflagsmening. Til
egna talesfätt på Åland hör bruket af ordet *lik-*
som hvarmed ej någon likhet utan en verklig-
het betecknas. Liksom Anders Nilsons hustru,
liksom sjuk, betyder härstädes: Anders Nilsons
hustru, verkligen sjuk.

Många egenteliga Provincialord torde ej fin-
nas. Åtskilliga i allmänhet obrukliga ord nyt-
tjas väl på Åland; men större delen af dem äro
gemenfamma med någon annan landsort. Til
exempel: *Gemen* (höflig, artig, familiaris) *Vig-*
tig (passande, skicklig, aptus) brukas i Rosla-
gen. *Mås af* (förvinna, evanescere, deperire)
Velkare (bättre, melius) nyttjas af Uplänningar-
ne. *Gåfvest* (vanligen, communter), *Slätta* (up-
höra, cessare), *Trösta* (kunna, posse), äro van-
lige i Västergöthland och *Norring* (compass, Pyxis
nautica), *Oår* (missväxt, annonæ difficultas), i
Gottland. Flere ord som allmänt nyttjas i Ri-
kets skärgårdar, och med hvilka föremål beteck-
nas, som nästan endast förekomma i dessa orter,
och således lätteligen kunna vara okände hos en
stor del af Rikets invånare, borde knappast räk-
nas til Provincialord, emedan de ej kunna ut-
tryckas utan omfvep. Til exempel: *Haar* (sten-
grund som är jämnt med vattubrynet), *Sud* (si-
dan af et fartyg eller en båt), *Dyning* (hafs vå-
gornas brytning efter storm), *Ågga* (ström af vå-
gor emot landet), o. s. v.

Q 5

Egna

(2) Encomia & Landes Districtus insularis maris bal-
tici. 1677.

Egna Åländska ord, eller åtminstone ouptagne i CantzliRådet *Ibres* Dialect-Lexicon, äro: *Blekt* (luga til fjös, malacia), *Gönning* (igenom per), *Husa* (bygga, ædificare), *Skolfva* (gunga, oscillare), *Spitug* (brokig, variegatus), *Stråplot* (kringspridt, diuperse), *Utnölingsväder* (Nordan med et strek i vester), *Våran* (vårroffan, tertiana vernalis), *Yttermed* (bredvid, juxta).

XX. Om märkvärdige *Ålämningar*.

I. *Ragvald* den 2, Biskop i Åbo och Svea Rikes Råd. Han tilträdde Biskopsstolen 1308 eller 1309, och var förut Canonicus i Åbo. Invigdes til embetet i Stockholm af Erkebiskopen Nils Kettilsfon 1312. Han skall efter Rhyzelii vitnesbörd varit en berömlig Biskop; men för öfrigt känner man ganska litet af Ragvalds förrättningar. Kufö bygdes af honom; men redan 1318 sköflades och upbrändes detta Biskopsläte af Kysarne. Genom sin åtgärd bilade han en gammal stridighet, angående Presterskapets Matkott i Nyland och Skärgården. För sig sjelf utvärkade han af Härtig Waldemar, som den tiden innehade Finland, bref på en rättighet af Skintionde från Tavastland. Tavastlänningarne åtlydde likväl denna befallning, förut under efterträdaren Bengt. År 1320 afdömde Ragvald tillika med 8 Rikens Råd en tvist emellan Nunnorna i S. Clara och Gråmunkarne i Stockholm. Han affomnade 1321 (1).

II. *Petter Ålämning*, Rådman i Stockholm. Lefde mot slutet af 14:de och i början af 15:de århundrade. Var en rik och betydande man. År 1376 kallas han Byaman eller Borgare i Stockholm, i et Köpebref på några egendomar i Finland. Följande året kallas han Rådman. År 1383 emot-

(1) *Pauli Juustens Chronicon Episcop. Finland.* med Herr Prof. *Porthans* bilagor p. p. 192, 212, 213, 215, 217. *Messenii Scand. illust.* T. X. p. 13. *Rhyzelii Episcoposcop.* p. 330. *Norbergs S. Clarae minne* p. 10. S. R. Rådslängd 3:dje afd. p. 18.

emottog han af Domherren i Lindköping Gudherus Amundi, på Romerska Skattkammarens vägnar 1620 marker Svenska penningar i då gångbart mynt, och gaf sin växel at derföre betala i Erygge i Flandern genom Johan Krowel och Johan Bloma 1080 Ungeriska och Lybska Florener, hälften af hvardera myntlorten. För en lodran af 1400 mark fick han år 1384 af Riksdrotten Bo Jonsion anvisning at upbära Markagälden af Åland. År 1389 skickades han af Stockholms Borgerskap til Telje, tillika med 3 Tyksa Borgare at inför Rådet bilägga en emellan Svenskarne och Tykskarne, eller rättare Hättebröderne upkommen fridighet. Lambrecht Westfal, Alf Grenerot och Hans Grönolwe, som voro Ålänningss följeslagare, vände straxt tillbaka, emedan de förmodligen ej ville ingå någon underhandling. Då nu Petter Ålänning äfven föttogade sig på återresan, blef han om natten öfverfallen af dessa sina förra resekamrater, och fördes fångslig til Sockholms Slott. Genom Svenska Borgerskapets bemödande, blef han likväl snart lösgifven, tillika med flere som Hättebröderne hade låtit fångsla. Sin förmögenhet använde han efter tidens sed til andeliga stiftelser. År 1385 stiftade han en Præbenda vid Åbo Domkyrka, och gaf dertil all den egendom han hade på Åland och i Finska skären. Genom et bref skrifvit dominica ante diem natiuitatis b virginis gloriose 1400, bekräftade han tillika med sin hustru Christus Pedersdotter denna stiftelse, och förordnade omätandeligrn huru inrättningen i framtiden skulle hållas vid magt. Vid Upsala Domkyrka stiftade han äfven en Præbenda

benda til Guds ära, Jungfru Mariæ och de helga Märtyrers, Konung Olofs och Biskop Henrics heder. Tillstånd härtill meddelade Erkebiskop Henric och Domcapitlet i Upsala genom bref, gifvit in crastino b. Erici Regis 1387. År 1400 begåfvade han ytterligare 8, Henrics Chor i Upsala med penningar, gatubodar och räntan af et stenhus. År 1403 lefde ännu Petter Ålämning, och öfverlemnade detta år genom et bref, skrifvit ipso die Pentecostes all sin egendom i Finland och Åland, til en Herr Matthisse Järslson med förbehåll, at densamma sedan skulle tillfalla Åbo Domkyrka (2).

III. *Georgius. Alamus*, Domprost i Åbo. Född den 12 februari 1609. Var Son af Profsten Christophorus Sigfridi i Jomala. Skickades til Åbo Schola 1619. Studerade sedan vid Upsala Academie, och promoverades derstädes til Magister år 1635. Elf Matheseos Lector vid Åbo Gymnasium 1637. Prestvigdes 1640, och utnämndes samma år til Phyces och Botanices Professor vid den nyligen inrättade Academien. Befodrades til Theologiæ Professor 1648, och til Professor primarius eller Domprost 1653. Promoverades til Theologiæ Doctor den 15 Junii 1660 af Biskop Terferus. Var uti den stridighet som upkom emellan bemälte Biskop och Professor Svenonius, den sednares beständiga medhållare.

(2) *Pauli Juusten Chronicon Episcop. Finland.* med Hr Prof. *Porthans* bilagor p. p. 163, 361, 392, 393. *Nettelbladts* Schwedische Bibliothek 3 B. p. 236. *Lagerbrings* S. R. H. 3 D. p. 664, 667, 719. *Dalins* S. R. H. 2 D. p. 585. *Feringsskölds* Monum. Ulleråker. n. 2 C. 5. p. 32.

re. Var gift med en Borgmästare dotter från Nyköping Elisabets Nilsson, och hade med henne 7 Söner och 6 Döttrar. Dog den 15 Julii 1664. Professor Miltopæus har hållit en Oratio funebris öfver honom. Georgius Alanus har præsiderat för 31 Disputationer. En del af dem utgöra et sammanhängande arbete, som har til titel: Fasciculus dissertationum Theologicarum pro Libro Concordiæ. Han har äfven utgifvit tvenne Likpredikningar. Ålderdoms staf och krona i anledning af Pl. 81 v. 17 öfver Balthazar Wewuler 1657, och de Christtrognas saliga tillstånd i anledning af Uppenbarelse Bok. 7 v. 13, öfver Ingeborg Beurea til Hakelax 1660 (3).

IV. *Christiern Alander*, Eloquentiæ Professor vid Åbo Academiæ. Född den 14 Februarii 1660 i Finström, der Fadren Carolus Petri Alander var Kyrkoherde. Studerade i Åbo under Professor Tunanders inseende och höll derstädes år 1677 et Tal som trycktes under följande titel: Oratiuncula encomia & laudes districtus insularis maris baltici ejusque incolarum mores & descriptionem totius Alandiæ complexa. Alander fortatte sedan sina studier vid Uplala Lärosäte til 1682, då han återvände til Åbo, och blef Magister. Dåvarande Professoren, sedermera Biskopen i Wiborg Laurbechius præsiderade för hans gradual disputation, de Subtilitate, och var tillika hans Promotor. År 1684 gifte han sig med Ebba Bröms. Samma år anmältes han med mycket beröm til Professor i Österländska Språken; men

(3) Natales Academiæ Aboensis. *Stiernmans* Aboa literata p. 60 *Lidéns* Catalog. Disput. Sect. 3 p. 15.

men förgäfvcs. Alander lefde sedan i stillhet på fit hemman i Godby på Åland, och fysfelfatte fig med barns undervisning. Biskop Johan Gezelius den äldre, fökte emedlertid hos Regeringen understöd för Alander til en utrikes resa; men han åtnjöt ej heller denna förmån, utan lefde bortglömd til 1692. Detta år kallades han til extraordinarie Professor, och innan kort til Eloquentiæ Professor. Han slutade sin lefnad vid 44 års ålder den 6 Martii 1704. Alanders arbeten bestå i Academiske afhandlingar och Tal. Under hans inseende äro 35 Disputationer utgifne, och af Orationerne finnas tryckte: Flores & Basia in illustrisimi Comitiss Laur. Wallenstedts aditum ad Cancellariatum 1695. Triumphus Septentrionis quadragesimus ex cunabulis Caroli XI 1696. Oratio in memoriam Toparchæ L. B. Laur. Creutz 1699. Latiniska verser af Alander träffas uti bifogade lyckönskningar vid åtskilliga Disputationer. Dets efterlemnade maka lefde på Åland til 1730 (4).

V. *Henric Hassel*, CantzliRåd och Eloquentiæ Professor vid Åbo Academie. Född i Jomala den 30 November 1700. Fadren var Commisiter i denna socken, och nödgades 1714 flykta undan Ryssarne til Sverige. Sonen som härtils erhållit undervisning hemma, fortsatte nu sina studier fyra år vid Strengnäs Gymnasium, och begaf sig sedan til Upsala. Här dröjde han til 1726, då han for til Åbo, och utgaf til vinnande af Magister-graden, tvenne redan i Upsala tryck-

(4) Memoria Christiani Alandri recitata a *Torstano Rudén* d. 28 Apr. 1704. *Stiernmans Abo* litt: p. 15.

tryckte Disputationer, de usu & applicatione Historiæ ad vitam civilem. Caput proœmiale försvarades under Daniel Juslenius, och Pars I under Algot Scarin. Efter Promotion anmäldes Hassel af Consistorium Academicum hos Academie Cantzleren til vidare befodran. År 1728 föreslogs han til Linguarum Sacrarum Professör; men som äfvenledes Eloquentiæ Professjon var ledig, anhöll Hassel om den lednare, och utnämndes dertil den 13 Maji 1728. Följande året förkaffade han sin Fader fullmägt på Karis Pastorat i Nyland, och var den första som underrättade honom denna befodran, hvilken han hvarken fökt eller väntat. 1734 fökte Hassel en Theologiæ Professjon, och ansågs fullkomligen skicklig til denna fysla; men som någon betänklighet yppade sig, emedan dess Svåger Doctor A. Bergius redan var Theologiæ Professör, så afstod han från sin begäran. 1737 erhöll han förslag til Assessor vid Kongl. Hofrätten i Åbo, Lärofädet likväl til en verkelig förmån, förblef han vid sina förra göromål. Om den grundeliga lärdöm Hassel ägde i flere Vettenskaper, vitna utom det förtroende vederbörande yttrade vid otyvarnämnde tillfällen, i synnerhet de af honom utgifne arbeten, i hvilka han tillika lemna bevis af sina vidsträckta kundskaper i Philosophien och Historien. Sin styrka i Vältaligheten, visade han ofta i Academiska Tal, och ansågo Academiens Ledamöter för en lycklig händelse, at han vid Konung *Adolph Fredrics* besök i Åbo 1752 var Rector och således ordförande. Utom den nytta och den heder Hassel genom sin lärdöm tilkyndade Åbo Läroläte,

fäte, förskaffade han det samma äfven åtskilliga förbättringar hos Regeringen, genom sit och några få andra Ledamöters driftiga bemödande. Den 8 Martii 1773, erhöll han CantzliRåds namn och värdighet. Den 16 Januarii 1775 beviljades honom tjenstfrihet, och den 18 Augusti 1776 flöt han sit arbetsamma lif. Hassel var tvenne gånger gift. Första gången 1729 med Catharina Meurman, dotter af Banco-Commiffarien Meurman. Hon dog 1760. Han hade med henne tvenne Söner och 4 Döttrar. Vid Hassels dödsfall var äldre Sonen, Henric Hassel Ryttmästare, och den yngre Carl Hassel, Häradshöfdinge. Genom sina Döttrar blef han Svärfader til Erkebiskopen C. F. Mennander, Biskopen i Borgo P. Krogius och Theologiæ Lectorn Doctor Johan Borgström i Borgo. Andra gången gifte Hassel sig med Christina Margareta Paléen, dotter af Häradshöfdingen Abraham Paléen, och Enka efter Professoren Stenman. Hon öfverlefde honom, och deras 15 åriga ägtenkap var barnlöst.

Under CantzliRådet Hassels inseende äro utkomne 135 Dissertationer. Den sista af dem, de virtute liberæ civitatis fundamento præcipuo, försvarades 1765 af Dottersonen, nu mera Öfver-Intendenten och Riddaren af Kongl. Nordstjerne Orden Herr C. F. Fredenheim. Programmer af honom utgifne, finnas 17. Af hans Tal har endast Oratio de Meritis Gustavianæ Familiæ in Patriam blifvit tryckt (5).

R

VI.

(5) Oratio funebris in memoriam Henrici Hassel, die 21 Maji 1778, publico nomine habita a H. G. Porthan.

VI. *Wilhelm Carpelan*, Friherre, General-Lieutenant och Commendeur af Kongl. Svärds-Orden med Stora Korset. Han var född på Grelsbys Kungsgård i Finströms socken d. 17 April 1700. Hans Fader var Häradshöfdingen Carl Carpelan til Odenfari och Actis. Modren hette Ingeborg Margaretha von Torcken, och var Carl Carpelans sednare Fru. Bland 8 barn var Wilhelm Carpelan yngst. På sit 16:de år lemnade han sina Föräldrars hus med 15 Dal. K:mt i handpenningar. Han blef då Under-Officer vid Helsingarne, och 1717 Sergeant vid Kgl. Lifgardet. Befodrades 1718 til Fändrik vid samma Regemente, och bivistade Fredricshalls belägring. Efter återkomsten från detta Fälttåg, bestridde han Regements Adjutants syflan til 1733, då han blef Capitaine vid Kronobergs Regemente. 1741 utnämndes han til Major vid det då under upplättning varande Hamiltonska Regimentet; men seck ej enligt sin begäran följa den mot Ryssland då uttågande Arméén. Regimentet behöfdes til Garnison i Malmö, och Carpelan förordnades 1742, at under ÖfverAmiralen, Landshöfdingen och Öfver-Commendanten Baron C. G. Sjöblads tjenstledighet förvalta hans Embeten. 1746 befodrades han til Öfverste Lieutenant vid Björneborgs Regemente, och 1747 til Öfverste för Österbottningarne. Följande året utnämndes han til Riddare af Kongl. Svärds-Orden. År 1757 då Sverige deltog i kriget mot Preussen, var Österbottens Regemente ej ämnadt til Pommern, men på Carpelans anhållan lattes Regimentet i rörelse, och öfverfördes om hösten til Tyskland. Samma år seck han Transport til Welterbottens Regemente, och förlades dermed i December månad til Garnison i Demmin. Den 29 Dec, upfördrade

dråde Preussiske Fältmarskalken Lehwald sladen, och började, då sådant afflogs, at med groft Artillerie beskjuta de svaga försvarsverken, och hotade med storm; men möttes med all ståndaktighet. Följande dagen förnyade Preussarne sina anbud til Capitulation, och så väl i anseende til erhållne ordres, som omöjligheten at emottå en öfverläggen styrka, emottogs den med vilkor, at aftåga til Svenska Arméén med all militairisk heder. Til följe häraf lemnades Demmin Nyårsdagen 1758. Carpelans välförhållande belöntes den 23 Januarii med General Majoris fullmakt. Samma år bivistade han träffningarne vid Passewalk, Gollnitz och Rosenau. År 1759 anförtröddes honom Sjöexpedition til Frischhaf. Han seck då befålet öfver 4 Galerer, 4 Halfgalerer, 3 Recognoscer Slupar och en Bombarder Galiot. Den 10 September hade Escadern tillfälle at anfälla Preussiska Fartygen, och inom 3 timmar voro de samtliga på en Barcasse när, eröfrade. 4 Galioter, 4 See-kahnor och 5 Barcasser kommo i Svenskt våld, och 24 Officerare med 459 man blefvo fångne. Efter segren i Frischhaf landtog och förenade sig General Majoren Carpelan med befälhafvande General Lieutenanten Grefve Axel Fersen, och bivistade belägringen af Wollin, som den 16 September intogs med storm. Den 17 April 1760 utnämndes han til Com-mendeur af Kongl. Svärds-Orden (med Stora Korset), och dubbades sedan af General en Chef framför Lä-gret vid Prentzlau, under det Preussiske Husärerne sköto på Förvakterne. Vid detta tillfälle antog han til Walpråk: Tala litet, göra mer. Den 5 Augusti 1761 dref han med förlut tillbaka Öfverste Belling, som angrep det under hans befäl stående läger vid Barthau i Preussiska Pommern. År 1762 bivistade

han Vintercampagnen i Mecklenburg, och bidrog för öfrigt under hela kriget til flere händellers lyckliga utgång. Den 7 September 1763 besödrades han til General Lieutenant. Den 2 Martii 1770 erhöill han efter 54 års tjenestetid, nådigt afsked ifrån sina embeten, och flyttade samma år til Odenfari, sina förfäders gård, som han åter hade tilhandlat sig. År 1771 den 15 October, uphöjdes han til Friherrlig värdighet, med nådigt tillstånd, at däruti äfven få uptaga sin afledne Broders äldsta Son, Öfverite Lieutenanten och Riddaren af Kongl. Svärds-Orden Carl Ephraim Carpelan. Några månader för sin död, flyttade han til Åbo, där han afled den 3 Julii 1788. Han begrofs den 16 October samma år i Famillens graf i Willnäs Capell och Lemo Socken.

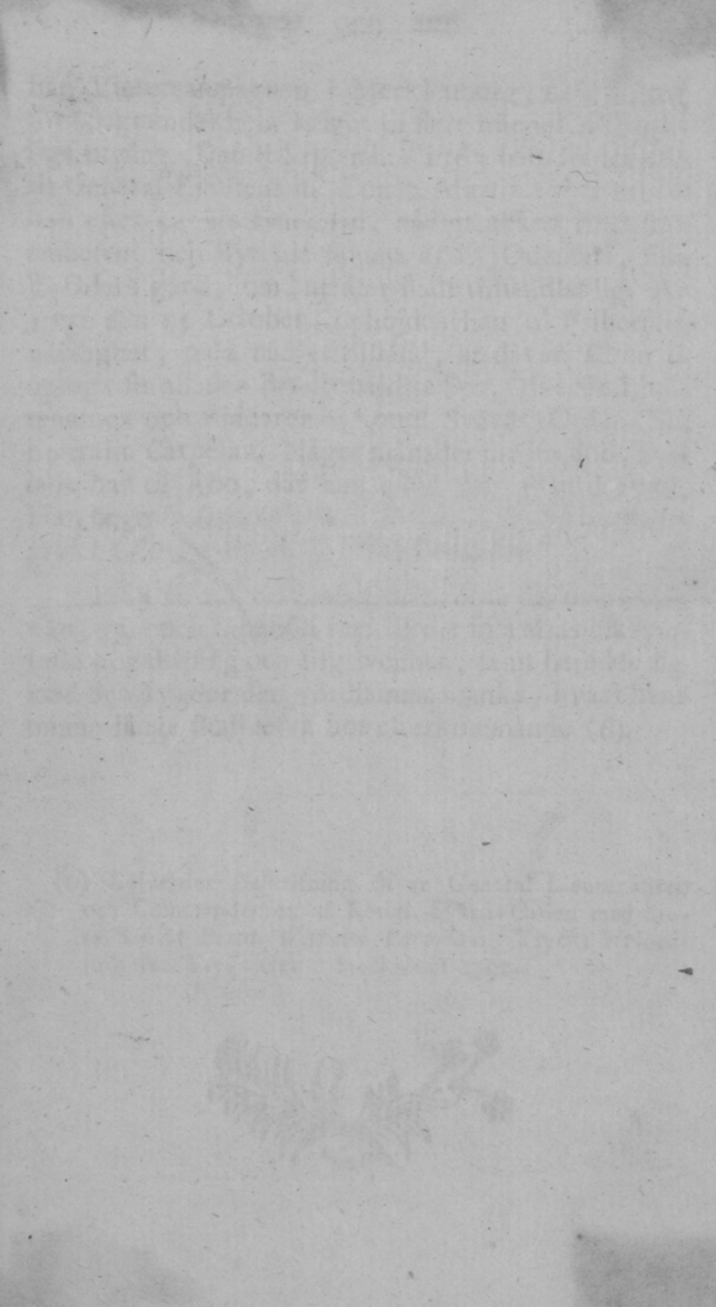
Lika få rättvis Embetsman, som öm människo-
vän, vant och bibehöll han til det sista allas oskrym-
tade högaktning och tilgifvenhet, samt beredde sig
med sina dygder den vördsamma åtanka, hvari hans
minne länge skall lefva hos efterkommande (6).

(6) Lefvernes Beskrifning öfver General Lieutenanten
och Commendeuren af Kongl. Svärds Orden med Sto-
ra Korset Baron *Wilhelm Carpelan*. Tryckt i Nord-
strömska Tryckeriet i Stockholm 1792.

~~314. V. 76~~

314. V. 76.

~~George H.~~

Re. Mantel

KPL. 1

